

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Dennis Lavesson

Misstänkt, ung och inlåst

– en kritisk granskning av de nya häktningsreglerna för barn
med hänsyn till kraven i internationella konventioner

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin för examen: VT2021

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Avgränsningar	8
1.4 Metod och material	8
1.5 Perspektiv och teori	10
1.6 Begrepp	11
1.7 Disposition	12
2 KRITIK AV DET SVENSKA HÄKTNINGSINSTITUTET	14
2.1 Inledning	14
2.2 Kritik från Europarådets kommitté för förhindrande av tortyr	14
2.3 Kritik från Förenta nationernas kommitté mot tortyr	18
2.4 Kritik från FN:s kommitté för barnets rättigheter	21
3 BARNKONVENTIONEN OCH HÄKTNING AV BARN	23
3.1 Inledning	23
3.2 Barnkonventionen som folkrättsligt instrument	23
3.3 Barnkonventionens inkorporering till lag	24
3.4 Barnkonventionens skydd vid häktning och isolering av barn	26
3.4.1 Inledning	26
3.4.2 Artikel 2 - Skydd mot diskriminering	26
3.4.3 Artikel 3 - Barnets bästa	27
3.4.4 Artikel 6 - Rätt till liv, överlevnad och utveckling	29
3.4.5 Artikel 12 - Åsiktsfrihet, delaktighet och rätten att bli hörd	30
3.4.6 Artikel 37 - Skydd mot tortyr och dödsstraff	31
3.4.7 Artikel 40 - Straffprocess och kriminalvård	33

3.5	Inkorporeringens genomslag i svensk rätt	34
4	HÄKTNING OCH ISOLERING AV BARN	37
4.1	Inledning	37
4.2	Allmänna rättsprinciper vid häktning	37
4.2.1	Inledning	37
4.2.2	Legalitets- och ändamålsprincipen	38
4.2.3	Behovsprincipen	39
4.2.4	Proportionalitetsprincipen	39
4.3	Häktningsregler, allmänt	40
4.4	Häktning med restriktioner	41
4.5	Häktning av unga lagöverträdare	43
4.5.1	Bakgrund	43
4.5.2	Särregler för häktning av barn	43
4.5.3	Särregler för restriktioner och isolering av barn	46
5	BEHOVET AV NYA HÄKTNINGSREGLER	48
5.1	Inledning	48
5.2	Regeringens förklaringar till långa häktningstider och restriktioner	48
5.2.1	Processprincipers inverkan	48
5.2.2	Väntetider hos Nationellt forensiskt centrum	50
5.2.3	Rättsväsendets arbetsbelastning	52
5.3	Uppdraget om nya häktningsregler	53
5.4	Förslag till nya häktningsregler, allmänt	54
5.5	Förslag till nya häktningsregler vad gäller barn	55
5.5.1	Placering på ungdomshem i stället för häkte	55
5.5.2	Förbud mot isolering av barn	57
5.5.3	Tidsgränser för häktning av barn	58
5.6	Vägen från förslag till riksdagsbeslut	59
6	AVSLUTANDE ANALYS	64
6.1	Inledning	64
6.2	De nya reglerna i förhållande till den internationella kritiken	64
6.3	Betydelsen av tidsgränser	67
6.4	Barnkonventionens inverkan	68
6.5	Slutord	69
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	72

Summary

For decades, the Swedish Remand Institute has received repeated criticism from international convention committees. The most prominent criticism Sweden has received has come from the Council of Europe's Committee for the Prevention of Torture, the United Nations Committee against Torture and the UN Committee on the Rights of the Child. The first two are committees based on conventions that apply to all people. The latter is based on the Convention on the Rights of the Child and specifically concerns children. All the committees have criticized Sweden's rules for detention and isolation of children.

In the summer of 2015, a special investigator was commissioned to investigate any changes to the remand institute. The aim was to reduce the use of remand and restrictions, in the light of long-standing international criticism. The assignment included a particular focus on measures to limit the use of remand and restrictions for children. The inquiry was then referred for consultation to culminate in a government bill. In the spring of 2021, the Riksdag decided on certain changes to the remand institution, for both adults and children. The most controversial decision was the introduction of a maximum time limit of three months for the remand of children. In parallel with the change of the remand institution, Sweden has incorporated the Convention on the Rights of the Child into Swedish law. Since January 1st, 2020, the Convention on the Rights of the Child has thus constituted Swedish law.

The essay describes and analyzes the new remand rules for children. The purpose is partly to investigate whether the changes are sufficient for Sweden not to continue to be criticized by international committees, and partly to investigate whether the incorporation of the Convention on the Rights of the Child into Swedish law has made any difference in the remand of children. The essay is based on the perspective that anyone who is detained and suspected of a crime should be seen as innocent until proven otherwise, the so-called presumption of innocence. The investigation takes place through a description of what the criticism consisted of, what is the applicable law and what has been decided to enter into force in the summer of 2021. Purpose and questions are answered by setting the new rules in relation to the criticism Sweden has received.

The essay concludes that some of the changes meet the international criticism Sweden has previously received. By deciding that remanded children shall have the right to interpersonal contact for at least four hours per day, there shall no longer be isolation of children. However, some of the international recommendations are not met at all. Probably, the new legislation will neither lead to fewer children being remanded nor to remand times being reduced. The thesis' conclusion regarding the incorporation of the Convention on the Rights of the Child into Swedish law is that the articles of the Convention are far too generally formulated to make any difference. The Convention on the

Rights of the Child has had an impact, above all, on the decision not to keep children isolated. However, the said impact would have been relevant regardless of whether the convention was incorporated into law or not.

Sammanfattning

Det svenska häktningsinstitutet har under decennier återkommande fått kritik från internationella konventionskommittéer. Den mest framträdande kritiken Sverige fått vidkännas har kommit från Europarådets kommitté för förhindrande av tortyr, Förenta nationernas kommitté mot tortyr och FN:s kommitté för barnets rättigheter. De två förstnämnda är kommittéer med sin grund i konventioner som avser alla människor. Den senare har sin grund i barnkonventionen och avser specifikt barn. Alla kommittéerna har kritiserat Sveriges regler för häktning och isolering av barn.

Sommaren 2015 fick en särskild utredare i uppdrag att utreda eventuella förändringar av häktningsinstitutet. Syftet var att minska användningen av häktning och restriktioner, mot bakgrund av den långvariga internationella kritiken. I uppdraget innefattades särskilt att fokusera på åtgärder för att begränsa användningen av häktning och restriktioner för barn. Utredningen remissbehandlades därefter för att utmyнна i en regeringsproposition. Våren 2021 beslutade riksdagen om vissa ändringar av häktningsinstitutet, för såväl vuxna som barn. Det mest omdebatterade beslutet var införandet av en längsta tidsgräns om tre månader för häktning av barn. Parallellt med förändringen av häktningsinstitutet har Sverige inkorporerat barnkonventionen i svensk rätt. Sedan den 1 januari 2020 utgör barnkonventionen därmed svensk lag.

I uppsatsen beskrivs och analyseras de nya häktningsreglerna för barn. Syftet är dels att undersöka om ändringarna är tillräckliga för att Sverige inte fortsatt ska tilldelas kritik från internationella kommittéer, dels att undersöka om barnkonventionens inkorporering i svensk rätt inneburit någon skillnad vid häktning av barn. I uppsatsen utgås från perspektivet att den som är häktad och misstänkt för brott ska ses som oskyldig tills motsatsen är bevisad, den så kallade *oskyldighetspresumtionen*. Utredningen sker genom en beskrivning av vad kritiken består i, vad som är gällande rätt och vad som beslutats träda i kraft sommaren 2021. Syfte och frågeställningar besvaras genom att de nya reglerna ställs i relation till den kritik Sverige fått vidkännas.

I uppsatsen dras slutsatsen att vissa av förändringarna möter den internationella kritiken Sverige tidigare fått vidkännas. Genom att det beslutats att häktade barn ska ha rätt till en mellanmänsklig kontakt minst fyra timmar per dag, ska det inte längre förekomma isolering av barn. Vissa av de internationella rekommendationerna uppfylls däremot inte alls. Med all sannolikhet kommer den nya lagstiftningen varken leda till att färre barn häktas eller att häktningstiderna minskas. Uppsatsens slutsats avseende barnkonventionens inkorporering i svensk rätt är att konventionens artiklar är allt för allmänt formulerade för att göra någon skillnad. Barnkonventionen har haft påverkan på framför allt beslutet om att barn inte ska hållas isolerade. Nämnda påverkan hade dock varit aktuell oavsett om konventionen inkorporerats till lag eller ej.

Förord

Hösten 2017 påbörjade jag mina studier vid Juridiska fakulteten i Lund. Fyra år senare kan jag titulera mig jurist och det är dags att lämna den akademiska världen för arbete på advokatbyrå. Aldrig kunde jag tro att en utbildning skulle vara så givande och samtidigt gå så fort. Tempot har varit högt; samtidigt har jag parallellt med utbildningen både tagit ytterligare en examen och arbetat med juridik. Allting går om man vill och hårt arbete lönar sig i slutändan.

Under min första termin på juristprogrammet skrev jag en kortare inlämningsuppgift om det utredningsförslag om nya häktningsregler som då just presenterats. För uppgiften hade jag Karol Nowak som handledare och vi förde goda samtal i ämnet. Fyra år senare har jag fått förmånen att i mitt examensarbete fördjupa mig i vad förslaget utmynnat i, inriktat på häktning av barn. Särskilt förmånligt har varit att cirkeln slutits och att jag åter igen haft Karol som handledare. Jag vill till Karol Nowak rikta ett stort tack för den goda hjälp jag fått och de trevliga samtal vi fört. Våra handledningstillfällen har ofta svävat ut till att handla om inte bara själva uppsatsen. Ett välkommet inslag under en tid av ensamarbete!

Jag vill även tacka min vän Johannes Norrman som korrekturläst och kommenterat uppsatsen. Tack till Melindah Bergelin Lavesson som granskat min engelska översättning.

Främst av alla vill jag tacka min fru Emma som stått vid min sida även när det varit som jobbigast i livet. Och mina underbara döttrar Kendra och Danielle. Ni tre är fantastiska och gör livet särskilt betydelsefullt för mig.

Marieholm den 25 maj 2021,

Dennis Lavesson

Förkortningar

Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
Barnrättskommittén	Förenta nationernas kommitté för barnets rättigheter
CAT	Förenta nationernas kommitté mot tortyr
CPT	Europarådets kommitté för förhindrande av tortyr
Dir.	Kommittédirektiv
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna
Europarådets tortyrkommitté	Europarådets kommitté för förhindrande av tortyr
FN	Förenta nationerna
FN:s antitortyrkonvention	Förenta nationernas kommitté mot tortyr
HD	Högsta domstolen
HVB	Hem för vård eller boende
HäL	Häkteslag (SFS 2010:611)
JO	Justitieombudsmannen
KVFS	Kriminalvårdens författningssamling
LUL	Lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (SFS 1964:167)
NFC	Nationellt forensiskt centrum
NJA	Nytt juridiskt arkiv

OPCAT	Det fakultativa protokollet till Förenta nationernas konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (SFS 1942:740)
RF	Kungörelse om beslutad ny regeringsform (SFS 1974:152)
Rskr.	Riksdagsskrivelse
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SPT	Förenta nationernas underkommitté mot tortyr
Wienkonventionen	Wienkonventionen om traktaträtten

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Det svenska häktningensinstitutet har under många år varit föremål för kritik. Kritiken har kommit från internationella kommittéer knutna till konventioner Sverige som stat är ansluten till. En stor del av kritiken har avsett långa, tidsobestämnda häktningstider och att det sker en omfattande isolering av den som är häktad.

Kritiken av det svenska häktningensinstitutet har på en generell nivå förekommit de senaste 30 åren. På senare år har kritiken alltmer avsett häktning och isolering av den som är under 18 år, det vill säga häktning och isolering av *barn*. Kritiken har främst kommit från Europarådets kommitté för förhindrande av tortyr, Förenta nationernas kommitté mot tortyr och barnrättskommittén. De två första är kommittéer med sin grund i konventioner som avser alla människor, den senare har sin grund i barnkonventionen och avser specifikt barn.

Sommaren 2015 gav regeringen en särskild utredare i uppdrag att utreda eventuella förändringar av häktningensinstitutet, i syfte att minska användningen av häktning och restriktioner. Av uppdraget framgick att det var för att möta den internationella kritiken. Det framgick uttryckligen att det inom uppdraget särskilt skulle fokuseras på åtgärder för att begränsa användningen av häktning och restriktioner av barn. Arbetet resulterade i kommittéutredningen *Färre i häkte och minskad isolering*. Det föreslagna remissbehandlades och utmynnade sedermera i propositionen *Effektivare hantering av häktningar och minskad isolering*. I detta väcktes ett intresse hos mig; målet om *färre* i häkte föreföll ha förändrats till ökad effektivitet. Även om det är tänkbart att det enkom är en rubriksättning som (kan) vara missvisande, kan den även visa på ett förändrat förhållningssätt. Utifrån detta intresse väcktes frågan om huruvida de nya häktningsreglerna för barn kommer att göra någon skillnad i praktiken. Samtidigt som det utretts och beslutats om nya häktningsregler för barn har barnkonventionen inkorporerats i svensk lag. Även i detta väcktes frågor hos mig om huruvida inkorporeringen i praktiken inneburit någon skillnad vid häktning av barn.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte är att beskriva och analysera de nya häktningsreglerna för barn som beslutats träda i kraft den 1 juli 2021. Det övergripande syftet kan i sin tur delas in i två delar. Den första delen undersöker om ändringarna i sig är tillräckliga för att Sverige inte fortsatt ska tilldelas kritik från internationella konventionskommittéer. Särskilt fokus riktas på förslaget om tidsgränser

för häktning utifrån att det är det förslag som varit mest medialt uppmärksammat och debatterat. Den andra delen undersöker om det gör någon skillnad vid möjligheterna att häkta och ålägga barn restriktioner utifrån att barnkonventionen sedan den 1 januari 2020 inkorporerats i svensk lag.

För att uppnå uppsatsens syften kommer två frågeställningar att besvaras:

- Är de nya häktningsreglerna för barn tillräckliga för att undslippa fortsatt kritik från internationella konventionskommittéer?
- Har barnkonventionens inkorporering i svensk lag inneburit någon skillnad vid häktning av barn?

1.3 Avgränsningar

Häktning, oavsett om det handlar om barn eller vuxna, är ett straffprocessuellt tvångsmedel som kan tillämpas i fler situationer än vid direkt misstanke om brott. Då det ligger utanför uppsatsens syfte kommer inte utredningshäktning, häktning på grund av att den misstänktes identitet och hemvist är okänd eller på grund av villkorsbrott vid villkorlig dom eller villkorlig frigivning att undersökas. Av samma skäl kommer inte häktning enligt utsökningsbalkens regler att undersökas. Gripande och anhållande är i sig frihetsberövande straffprocessuella tvångsmedel men innefattas inte i uppsatsen, dels då det till större delen ligger utanför uppsatsens syfte, dels av utrymmesskäl.

Av utrymmesskäl kommer det inte att redogöras annat än översiktligt för Europeiska konventionen för förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning samt FN:s konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

1.4 Metod och material

Uppsatsens undersökning av såväl gällande rätt som det nya lagförslaget sker genom tillämpning av *rättsdogmatisk metod*. Den rättsdogmatiska metoden innebär att framställningen sker utifrån en studie av allmänt erkända rättskällor såsom lagar, förarbeten, rättspraxis och doktrin.¹ Metoden är till sin natur kvalitativ och rättskällornas auktoritet är av avgörande betydelse.² Generellt anses propositionerna vara de viktigaste förarbetena. Dess tyngd beror på att de utgör regeringens förslag till lag.³ I uppsatsen har de relevanta propositionernas innehåll sorgfälligt granskats. I vissa fall har det även bedömts lämpligt att studera utredningsbetänkanden och remissyttranden för utredningen.

¹ Fredric Korling & Mauro Zamboni (red.), *Juridisk metodlära* (Lund: Studentlitteratur, 2013), s. 21.

² Claes Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation* (Stockholm: Norstedts Juridik, 2015), s. 43 f.

³ Ulf Bernitz, *Finna rätt: juristens källmaterial och arbetsmetoder* (Stockholm: Wolters Kluwer, 2017), s. 112 ff.

Såväl betänkanden som yttranden är en del av det som ligger till grund för regeringspropositionen.

Den rättsdogmatiska metoden är däremot i huvudsak fri från rättsvetenskapens värderingar.⁴ Uppsatsens syfte sträcker sig emellertid längre än till att endast fastställa gällande rätt. I syftet ingår även att analysera och kritisera rätten. Mot den bakgrunden har även en *rättsanalytisk metod* använts. Rättsanalysen skiljer sig från rättsdogmatiken så till vida att metoden inte enkom utreder *vad* som är gällande rätt utan även innebär en analys och möjlighet till kritik av densamma. I metoden öppnas upp även för annat material än det som skapar gällande rätt. Exempelvis kan det röra sig om underrättsdomar, myndighetspraxis, rättsliga ställningstaganden och rekommendationer.⁵

Materialet i uppsatsens andra kapitel består i stort av de internationella konventionerna Sverige är anslutet till. I det ingår de granskningsrapporter konventionskommittéerna tillsänt Sverige samt de rekommendationer det utmynnat i. Syftet med materialet är att beskriva den bakgrund som ligger till grund för kritik som Sverige försökt möta genom förändringar av häktningsinstitutet. I förevarande fall med inriktning på barn.

I uppsatsens tredje kapitel används inledningsvis de allmänt accepterade rättskällorna för att beskriva barnkonventionens ställning som lag. För att beskriva de artiklar i konventionen som kan vara tillämpliga vid häktning av barn utgås i stort från barnrättskommitténs allmänna rekommendationer. Rekommendationerna har inte ställning av bindande rättskälla, vilket beaktats i den avslutande analysen. Oaktat dess ställning som rättskälla är kommitténs rekommendationer *ett* sätt att tolka de aktuella artiklarna. Avsaknaden av att rekommendationerna inte utgör bindande rättskälla tas upp dels i framställningens löpande analys, dels i sista kapitlets avslutande analys. Som komplement till kommentarerna har litteratur använts av bland annat Karin Åhman och Anna Singer.

För att i fjärde kapitlet utreda gällande rätt används de allmänt accepterade rättskällorna. En stor del av materialet som används är lagar, praxis och förarbeten. Som komplement därtill används doktrin från Gunnel Lindberg och Roberth Nordh. I det femte kapitlet redogörs på liknande sätt för det nya lagförslaget och vad det utmynnat i. För att ha möjlighet att analysera huruvida de nya häktningsreglerna för barn står sig i förhållande till den internationella kritiken används inte enkom utredningsbetänkanden och propositionen utan även remissyttranden till förslaget. Remissyttrandena ger perspektiv att använda i slutanalysen. I kapitlet har det vid ett tillfälle använts en artikel från Aftonbladet och en artikel från Dagens juridik. Ingen av dessa är att anse som akademiska källor, syftet är att åskådliggöra huvuddragen i den debatt som förslagen gett upphov till.

⁴ Sandgren (2015), s. 43 f.

⁵ Ibid. s. 45–52.

1.5 Perspektiv och teori

I uppsatsen utgås från perspektivet att den som är häktad och misstänkt för brott ska ses som oskyldig tills motsatsen är bevisad. Den princip som ligger till grund för detta synsätt brukar benämnas *oskuldspresumtionen* eller *oskyldighetspresumtionen*. I det följande kommer den senare benämningen att användas, då den ger en mer rättvisande bild av vad principen innebär. Det anlagda perspektivet som utgångspunkt har valts utifrån att det är ett ”klassiskt” perspektiv för att borga för rättssäkerhet för den enskilde. Samtidigt kan det skönjas, såväl i media som inom politiken, en allt hårdare ton med krav om inskränkningar i rättssäkerheten. I de tiderna är oskyldighetspresumtionen som viktigast.

Oskyldighetspresumtionen är en rättslig presumtion som motiveras av ett krav om rättssäkerhet. Presumtionen innebär inte att den misstänkte är oskyldig per se, utan är en utgångspunkt för den rättsliga processen. Presumtionen ska gälla till dess den motbevisats. Inom straffrätten sker så när den misstänkte döms och domen vinner laga kraft; först då bryts presumtionen.⁶

Principen framkommer kodifierad av flera internationella konventioner till vilka Sverige är part. Av artikel 6.2 i den Europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna framkommer oskyldighetspresumtionen genom:

”Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.”

Av artikel 11.1 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna framkommer oskyldighetspresumtionen genom:

”Var och en som är anklagad för brott har rätt att betraktas som oskyldig till dess att hans eller hennes skuld lagligen har fastställts vid en offentlig rättegång, där personen åtnjuter alla rättssäkerhetsgarantier som behövs för hans eller hennes försvar.”

Europakonventionen inkorporerades i svensk rätt år 1995.⁷ Genom inkorporeringen upphöjdes Europakonventionen till lag, innefattande även oskyldighetspresumtionen. Oskyldighetspresumtionen hade dock, trots avsaknaden av en lagregel, redan dessförinnan haft betydelse i svensk rätt.⁸

Som framkommer av såväl Europakonventionen som FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna omfattar oskyldighetspresumtionen *alla*, såväl barn som vuxna. För att tydliggöra dess betydelse särskilt för barn, finns oskyldighetspresumtionen även uttryckt i Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Barnkonventionen inkorporerades i

⁶ Karol Nowak, *Oskyldighetspresumtionen* (Stockholm: Norstedts Juridik, 2003), s. 31–32.

⁷ Rskr. 1993/94:246.

⁸ Nowak (2003), s. 22.

svensk rätt och upphöjdes till lag från och med den 1 januari 2020.⁹ Av artikel 40.2(b)(i) framkommer:

”Varje barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott ska ha åtminstone följande garantier: att betraktas som oskyldigt till dess att barnets skuld lagligen fastställts.”

Inom Europakonventionens område är oskyldighetspresumtionen starkt sammankopplad med rätten till rättegång inom skälig tid. Den som är misstänkt men inte ställs inför rätta under en längre tid riskerar att pekats ut som brottsling och saknar möjlighet att offentligt rentvå sig.¹⁰ Så kan aktualiseras för den som placeras i häkte en längre tid, oavsett om den misstänkte är en vuxen eller ett barn. Enligt svensk rättstradition ska barn som misstänks och/eller döms för brott däremot särbehandlas och kravet om rättssäkerhet är högt. Det är därmed tänkbart att oskyldighetspresumtionen som utgångspunkt bör vara ännu starkare när det gäller barn.

1.6 Begrepp

I barnkonventionen definieras barn med ”*varje människa under 18 års ålder, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet*”.¹¹ Enligt 9 kap. 1 § föräldrabalken (SFS 1949:381) är den som är under 18 år omyndig. Barnkonventionen i kombination med svensk rätt medför att den som är under 18 år är att betrakta som ett barn.

I det kommittédirektiv som behandlas i uppsatsen, och som gavs till en särskild utredare för att begränsa användningen av häktning och restriktioner, innefattades *barn och andra unga*.¹² Med *andra unga* kan avses såväl den som närmar sig 18 år som den som är 18–21 år. För tydlighetens skull och för att markera att det i praktiken rör sig om just barn är huvudregeln i den följande framställningen att uttrycket *barn* används för att beskriva den som är under 18 år. Begrepp såsom unga eller ungdomar används enkom i det fall det krävs för att hänvisa till vad någon av källorna uttalat.

I utredningar av häktningsinstitutet och den lagstiftning som särreglerar häktningsreglerna för barn, används regelmässigt begreppet *unga lagöverträdare*. I det följande är det ett medvetet val att begreppet *lagöverträdare* undviks. Begreppet används i de situationer det krävs för att hänvisa till vad lagstiftaren eller utredare uttalat. Däremot undviks det just för att uppsatsen handlar om häktade barn. Sett till oskyldighetspresumtionen är ett barn som placerats i häkte enkom att betrakta som misstänkt, inte som en lagöverträdare. Begreppet lagöverträdare blir utifrån oskyldighetspresumtionen först aktuellt när barnets skuld lagligen fastställts.

⁹ Rskr. 2017/18:389.

¹⁰ Nowak (2003), s. 115.

¹¹ Barnkonventionen, art. 1.

¹² Dir. 2015:80, s. 1.

1.7 Disposition

Uppsatsen består av sex kapitel. Efter innevarande kapitel följer fem kapitel som redogör för rättsläget för att uppfylla uppsatsens syfte och frågeställningar. Viss analys sker löpande, en uppsamlade analys sker i uppsatsens sista kapitel. En stor del av analysen sker däremot genom uppsatsens *struktur*; det finns ett syfte med upplägget som sådant inför den avslutande analysen.

Kapitel två behandlar den internationella kritik Sverige fått vidkännas från internationella konventionskommittéer. Först redogörs för kritiken från Europarådets kommitté för förhindrande av tortyr, därefter kritiken från Förenta nationernas kommitté mot tortyr och sist kritiken från FN:s kommitté för barnets rättigheter. De tre konventionskommittéerna är de som varit mest framträdande i den internationella kritiken. Det är även den kritik och de rekommendationer det hänvisats till när förslaget om nya häktningsregler för barn utarbetats. Då uppsatsen bland annat har till syfte att besvara huruvida de nya häktningsreglerna är tillräckliga för att Sverige inte fortsatt ska behöva vidkännas kritik, redogör kapitlet för *vad* kritiken består i.

I kapitel tre behandlas barnkonventionen och den ställning konventionen numera har i svensk rätt. Inkorporeringen i svensk lag är inte oproblematiserad, då de olika artiklarna är allmänt hållna. Allmänt hållna artiklar medför svårigheter kring hur konventionen ska tolkas. Det faller sig naturligt att redogörelsen av barnkonventionen till viss del hänger samman med den kritik som redovisats i kapitel två. Syftet med kapitlet är även för att besvara uppsatsens andra fråga, dvs. om inkorporeringen av barnkonventionen i svensk rätt inneburit någon skillnad vid häktning av barn. I kapitlet redogörs först för barnkonventionen som folkrättsligt instrument och dess inkorporering i svensk rätt. Därefter följer en redogörelse av vilka artiklar i konventionen som *kan* vara aktuella vid häktning av barn, vilket skydd som eventuellt kan ges samt inkorporeringens genomslag i svensk rätt.

I det fjärde kapitlet redogörs för gällande rätt av det svenska häktningsinstitutet. Det svenska häktningsinstitutet är uppbyggt enligt allmänna rättsprinciper och lagstiftning om vad som krävs för häktning, oavsett om den misstänkte är en vuxen eller ett barn. Vid häktning av barn är kravet högre ställt vilket hanteras genom särregler. Särreglerna framkommer dels direkt av rättegångsbalken, dels genom lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Då häktningsreglerna för barn utgör särregler till häktningsinstitutet per se, sker det i kapitlet först en redogörelse av de allmänna rättsprinciperna och häktningsreglerna, därefter av särreglerna för häktning av barn.

Det femte kapitlet avhandlar förslaget om ändrade häktningsregler för barn. I såväl utredningar som i Sveriges svar till de internationella konventionskommittéerna framförs genomgående vissa "förklaringar" till långa häktningstider; processprincipers inverkan, väntetider hos Nationellt forensiskt centrum och rättsväsendets arbetsbelastning. I kapitlet redogörs inledningsvis för regeringens "förklaringar", därefter för förslaget till nya häktningsregler. De nya häktningsreglerna är till viss del beroende av det som regeringen anför

som ”förklaringar” till långa häktningstider och isolering. Upplägget är detsamma som för föregående kapitel; även de nya häktningsreglerna för barn utgör särregler till de allmänna reglerna. Av den anledningen redogörs först för uppdraget om utarbetande av nya häktningsregler, därefter för de allmänna förslagen till nya häktningsregler och sist förslagen till förändringar vid häktning av barn. I kapitlets avslutande del redogörs och analyseras för den debatt förslaget utmynnat i och vad som beslutades i riksdagen.

I uppsatsen sker dels en löpande analys, dels en analys genom uppsatsens struktur. I det sjätte och sista kapitlet samlas denna analys ihop till en avslutande sådan. Utifrån den avslutande analysen dras vissa slutsatser och frågeställningarna besvaras. Uppsatsens syfte; dels att undersöka om de föreslagna ändringarna om häktning och isolering av barn är tillräckligt för att Sverige inte ska få fortsatt kritik, dels om barnkonventionens inkorporering i svensk lag inneburit någon skillnad vid häktning av barn, uppfylls därmed.

2 Kritik av det svenska häktningsinstitutet

2.1 Inledning

Det svenska häktningsinstitutet har under decennier fått omfattande kritik från internationella kontrollorgan. I det följande kapitlet redogörs för kritiken som riktats mot Sverige från Europarådets tortyrkommitté, FN:s antitortyrkommitté och barnrättskommittén. De tre kommittéerna är de som varit tongivande i den internationella kritiken och de rekommendationer som utdelats till Sverige avseende häktning av barn. Europarådets tortyrkommitté och FN:s antitortyrkommitté granskar samt ger kritik och rekommendationer avseende behandlingen av såväl häktade barn som vuxna. Barnrättskommittén är specifikt inriktad på att granska förhållandena för barn. Uttalandena från de två förstnämnda kan däremot innefatta även barn, likväl som att båda åtminstone på senare år även alltmer fokuserat på förhållandena för barn specifikt.

Kapitlet utgör en bakgrund för att det ska vara möjligt att analysera om de nya häktningsreglerna för barn är tillräckligt. Då kapitlet i praktiken redogör för vad Sverige fått vidkännas kritik för är det till stora delar deskriptivt, vilket är ett medvetet val. För att läsaren ska förstå vad Sverige fått vidkännas kritik för, och för att ha möjlighet att ställa de nya häktningsreglerna i relation till kritiken, krävs att kritiken beskrivs.

2.2 Kritik från Europarådets kommitté för förhindrande av tortyr

Europarådets tortyrkommitté (CPT) har till uppgift att verka för att den europeiska konventionen för förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (Europarådets antitortyrkonvention) upprätthålls i medlemsstaterna. Konventionen tillkom år 1987 och ratificerades av Sverige nästföljande år.¹³ Antitortyrkonventionen utgår från artikel 3 i Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR) som lyder ”*Ingen får utsättas för tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.*”¹⁴

För att kommittén ska ha möjlighet att fullgöra dess uppgift ska den genom besök undersöka bland annat hur frihetsberövade personer behandlas.¹⁵ I stater som ratificerat konventionen har kommittén rätt att fritt besöka häkten,

¹³ Rskr. 1987/88:236.

¹⁴ Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna, art. 3.

¹⁵ Europeiska konventionen till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, art. 1.

arrestlokaler, kriminalvårdsanstalter med mera och att samtala enskilt med den som är frihetsberövad.¹⁶ Efter besöken ska kommittén upprätta en rapport till medlemsstaten med synpunkter och rekommendationer på förbättringar. Om medlemsstaten underlåter att samarbeta eller vägrar att förbättra situationen mot bakgrund av kommitténs rekommendationer, får kommittén efter medlemsstaten beretts tillfälle att framföra sin uppfattning, besluta om den skall göra ett offentligt uttalande i frågan. För beslut om ett offentligt uttalande krävs två tredjedels majoritet av kommitténs ledamöter.¹⁷ Utöver att kommittén kan uttala kritik kan enskilda som anser att deras mänskliga rättigheter kränkts, klaga till Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen). För möjlighet till prövning krävs att alla nationella rättsmedel uttömts.¹⁸

Tortyrkommittén har besökt Sverige vid sju tillfällen, det senaste besöket skedde förevarande år.¹⁹ Övriga besök har skett 1991²⁰, 1994²¹, 1998²², 2003²³, 2009²⁴ och 2016²⁵. Det senaste besöket skedde den 18–29 januari 2021 och rapporten är i detta ännu ej slutförd och publicerad. Redan efter det första besöket uttalades kritik avseende restriktionsanvändningen i svenska häkten. I kommitténs rapport uttalades att isolering under vissa omständigheter kan utgöra omänsklig och förnedrande behandling. Isolering ska endast användas vid exceptionella omständigheter, som en sista utväg, under kortast möjliga tid. Vidare rekommenderades att beslut att meddela restriktioner ska ses över med jämna mellanrum, ska vara möjliga att ompröva med jämna mellanrum från ett oberoende organ samt att den häktade ska delges skälen till restriktionerna skriftligen och att dessa ska vara motiverade.²⁶ Vid återbesök år 1994 konstaterades att det skett en förändring avseende att rätten på begäran av åklagaren ska pröva om den häktades kontakter med omvärlden ska få inskränkas. Däremot konstaterades att en stor andel av de häktade fortfarande var belagda restriktioner, restriktionerna kunde fortgå under hela häktningen och i vissa fall även efter fällande dom. Det senare kunde aktualiseras om den misstänkte överklagat domen. Enligt kommittén hade den nya gången med domstolsprövning av restriktionsfrågan endast haft minimal inverkan på hur många häktade som ålades restriktioner, restriktionernas omfattning och längden av dem. Det beaktades dock att de nya reglerna vid kommitténs besök endast hade varit i kraft ungefär åtta månader.²⁷ Det rekommenderades därav att det omgående skulle vidtas åtgärder för att påminna

¹⁶ Europeiska konventionen till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, art. 2 och art. 8.

¹⁷ Ibid. art. 10.

¹⁸ Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna, art. 34–35.

¹⁹ Council of Europe anti-torture Committee visits Sweden.

²⁰ CPT/Inf (92) 4.

²¹ CPT/Inf (95) 5.

²² CPT/Inf (99) 4.

²³ CPT/Inf (2004) 32.

²⁴ CPT/Inf (2009) 34.

²⁵ CPT/Inf (2016) 1.

²⁶ CPT/Inf (92) 4, p. 68.

²⁷ CPT/Inf (95) 5, p. 21–23.

åklagarna om att restriktioner endast bör begäras när det är absolut nödvändigt för brottsutredningen, att åklagarna ska vara skyldiga att inför domstolen specificera de särskilda restriktioner som de avser att tillämpa och att domstolarna tar hänsyn om begäran är proportionerlig i förhållande till den aktuella brottsutredningen.²⁸

Kritiken avseende framför allt restriktionsanvändningen har därefter varit fortsatt återkommande i kommitténs rapporter efter dess kontrollbesök. I rapporten efter 2003 års besök rekommenderades att det formellt införs att i varje fall när det begärs restriktioner ska åklagaren redogöra för de specifika begränsningar som begärs och att dessa motiveras.²⁹ Efter 2009 års besök uttalade kommittén att restriktionsfrågan varit central för dialogen mellan kommittén och de svenska myndigheterna ända sedan det första besöket. Vidare uttalades att det sedan kommitténs senaste besök, år 2003, praktiskt taget inte skett någon förändring i lagstiftningen för att begränsa restriktionsanvändningen. Mot den bakgrunden kvarstod kommitténs oro över tillämpningen av restriktioner och de effekter det ger på de häktades mentala hälsa.³⁰ I 2009 års rapport var första gången kommittén särskilt uttalade sig avseende häktning av barn. Det uttalades att den besökande delegationen var särskilt oroad över att alla de häktade ungdomar som intervjuats varit belagda med restriktioner i minst två till tre månader. Att placera så unga som 15 år under förhållanden av isolerande karaktär beskrevs av kommittén som en *drakonisk åtgärd*.³¹ Mot bakgrund av de allvarliga effekter häktning kan ha för ungas mentala hälsa vore det enligt kommittén mycket önskvärt att det prioriteras att unga misstänkta i stället placeras på ungdomshem.³²

I det senaste redovisade besöket inledde kommittén dess rapport med att betona att den princip om samarbete som föreligger enligt konventionen inte enkom är begränsad till att den mottagande staten ska underlätta den besökande delegationens uppgifter. Det ingår även att staten vidtar åtgärder för att förbättra situationen utifrån kommitténs rekommendationer. Kommittén uttalade att den var allvarligt bekymrad över bristen på framsteg i genomförandet av några av de rekommendationer som yttrats under lång tid. Särskilt vad gällde restriktionsanvändningen för häktade. Kommittén betonade att för det fall att dess rekommendationer upprepat inte följs, kan det vara tvunget att övervägas om ett offentligt uttalande. Kommitténs förhoppning var däremot att de åtgärder Sverige vidtar utifrån rapporten skulle vara tillräckliga för att göra det onödigt.³³ I rapporten redogjordes vidare för att kommittén ända sedan det första besöket 1991, kritiserat Sverige för den omfattande restriktionsanvändningen för häktade. Det hänvisades i det även till att FN:s tortyrkommitté rest frågan i dess senaste rapporter.³⁴ I rapporten upprepades den oro som uppmärksammats vid det tidigare besöket; en anmärkningsvärt hög andel

²⁸ CPT/Inf (95) 5, p. 27.

²⁹ CPT/Inf (2004) 32, p. 49.

³⁰ CPT/Inf (2009) 34, p. 35.

³¹ Ibid. p. 37.

³² Ibid. p. 116.

³³ CPT/Inf (2016) 1, p. 6.

³⁴ Ibid. p. 48; Se även kapitel 2.3 för kritik från FN:s tortyrkommitté.

av unga häktade var belagda med restriktioner.³⁵ Ett offentligt uttalande medför inte i sig någon förändring av det som kritiserats, däremot får det ändå ses som en form av sanktion mot medlemsstaten då det uppmärksammas att den inte följer konventionen. Blotta påpekandet om att ett offentligt uttalande kan vara för handen är en betydligt hårdare kritik än i tidigare rapporter.

Mot bakgrund av den under decennier återkommande kritiken med små, och i vissa fall inga, framsteg upprepade kommittén sina rekommendationer från tidigare besök. Det rekommenderades att svenska myndigheter vidtar snabba och beslutsamma åtgärder för att säkerställa att häktade endast beläggs med restriktioner under exceptionella omständigheter som är strikt begränsade till de faktiska kraven i ärendet och absolut inte längre än vad som är nödvändigt. Dessutom uppmanade kommittén svenska myndigheter att *radikalt* förbättra erbjudandena om aktiviteter för häktade. Målet bör vara att se till att alla häktade kan tillbringa minst åtta timmar per dag utanför sina celler med värdefulla aktiviteter såsom sport, arbete och utbildning.³⁶

Medlemsstaterna har möjlighet att svara kommittén efter att det publicerats en rapport med rekommendationer. I Sveriges svar på rapporten efter det senaste redovisade besöket kommenterades såväl uppmaningen att säkerställa att häktning endast används som en sista utväg och så kort tid som möjligt, som uppmaningen att förändra erbjudandena om aktiviteter till häktade och att varje häktad ska ha möjlighet att tillbringa minst åtta timmar per dag utanför sin cell.³⁷ I svaret hänvisades till att det utarbetats och, sedan år 2015 av riksåklagaren beslutats om, riktlinjer för åklagare om häktning och restriktioner. Syftet med riktlinjerna är främst att minska användningen av restriktioner för häktade. Riktlinjerna innebär bland annat att åklagaren ska motivera skälen till varje enskild restriktion, det ska dokumenteras samt de olika restriktionerna ska fortlöpande omprövas. I svaret hänvisades även till att en särskild utredare fått i uppdrag att bland annat utreda, och om det bedöms lämpligt, föreslå nya alternativ till häktning, tidsfrister för häktning och restriktioner, identifiera och föreslå åtgärder för att begränsa restriktionsanvändningen och motverka isoleringen av häktade samt att särskilt fokusera på åtgärder för att begränsa användningen av häktning och restriktioner för barn och andra unga lagöverträdare. Vidare hänvisades till att kriminaltekniska utredningar hos Nationellt forensiskt center (NFC) kan påverka hur lång tid en misstänkt behöver vara häktad varför behandlingstiderna bör kortas. Slutligen hänvisades till att det utsetts en särskild utredare för att utreda hur behandlingen av större brottmål med omfattande bevisning kan moderniseras och effektiviseras.³⁸

Avseende kommitténs rekommendation om radikalt förbättrade erbjudanden om aktiviteter för häktade, med ett mål att den enskilde ska ha möjlighet att tillbringa minst åtta timmar per dag utanför cellen, uttalade Sverige att det saknas en internationellt etablerad definition av begreppet isolering. Vidare

³⁵ CPT/Inf (2016) 1, p. 51.

³⁶ Ibid. p. 53.

³⁷ CPT/Inf (2016) 20, s. 23 och s. 27.

³⁸ Ibid. s. 23 ff.

anfördes att FN:s specialrapportör mot tortyr däremot definierat att med isolering avses fysisk och social isolering av en individ som är instängd i sin cell och berövad all mänsklig kontakt under 22–24 timmar per dag. Definitionen uppgavs av Sverige att ha blivit allmänt accepterad. Sverige poängterade i sitt svar att en minskning av isolering av häktade är av högsta prioritet för såväl regeringen som Kriminalvården. Kriminalvården har som mål att häktade under 21 år ska ha minst två timmars isoleringsbrytande aktiviteter dagligen och strävar efter att det ska innefatta även vuxna häktade. För unga häktade pågår dessutom ett särskilt initiativ och all personal har genomgått utbildning om ungdomars behov. Aktiviteter som nämndes för att bryta isoleringen för unga var motiverande samtal, studier, kontakter med psykologer, studiecirklar, kontakter med frivilligorganisationer och yoga. I svaret angavs däremot att CPT:s mål om isoleringsbrytande aktiviteter åtta timmar utanför cellen inte framstår som ett realistiskt mål i svenskt sammanhang.³⁹ Noterbart är Sveriges invändning om minskad isolering av den som är häktad. Rekommendationen om minst åtta timmar utanför cellen med möjlighet till värdefulla aktiviteter övervägs inte ens av Sverige. I stället hänvisas till att en vedertagen definition av isolering är att den häktade är instängd i sin cell och berövad all mänsklig kontakt under 22–24 timmar per dag. Därav anser Sverige det tillräckligt för att isolering inte ska vara för handen att så uppfylls. Åtta timmars meningsfulla aktiviteter, vilket i sig borde minska isoleringen avsevärt, anses enligt Sverige inte som ett realistiskt mål.

2.3 Kritik från Förenta nationernas kommitté mot tortyr

FN:s konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (FN:s antitortyrkonvention) tillkom år 1984. Konventionen undertecknades av Sverige den 4 februari 1985 och trädde i kraft den 26 juni 1987.⁴⁰ De stater som erkänt och ratificerat konventionen har erkänt bland annat:

”I denna konvention avses med begreppet tortyr varje handling genom vilken allvarlig smärta eller svårt lidande, fysiskt eller psykiskt, medvetet tillfogas någon antingen för sådana syften som att erhålla information eller en bekännelse (...), att straffa (...), att hota eller tvinga honom eller en tredje person eller också av något skäl som har sin grund i någon form av diskriminering, under förutsättning att smärtan eller lidandet åsamkas av eller på anstiftan eller med samtycke eller medgivande av en offentlig tjänsteman eller någon annan person som handlar såsom företrädare för det allmänna. Tortyr innefattar inte smärta eller lidande som uppkommer enbart genom eller är förknippade med lagenliga sanktioner.”⁴¹

Genom att ansluta sig till och ratificera konventionen har staterna åtagit sig att genom såväl administrativa åtgärder som lagstiftning förhindra tortyr inom

³⁹ CPT/Inf (2016) 20, s. 27–29.

⁴⁰ Prop. 1985/86:17.

⁴¹ FN:s antitortyrkonvention, art. 1 (översättning enligt lydelse i prop. 1985/86:17).

varje område under deras jurisdiktion.⁴² Vidare ska varje konventionsstat i syfte att förhindra fall av tortyr systematiskt se över bland annat procedurer för fängsligt förvar och behandling av personer som blir föremål för någon form av gripande, kvarhållande eller frihetsberövande.⁴³ Utöver förbudet mot tortyr är varje konventionsstat skyldig att förhindra andra handlingar som innebär grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning men som inte kan betecknas som tortyr.⁴⁴

Den 18 december 2002 antog FN:s generalförsamling ett fakultativt protokoll till antitortyrkonventionen (OPCAT). Protokollet syftade till att stärka möjligheterna att förebygga tortyr. Genom protokollet skapades en förebyggande besöksmekanism, jämförbar med Europarådets tortyrkommitté. Sverige undertecknade det fakultativa protokollet den 23 juni 2003.⁴⁵ Protokollet trädde i kraft efter att tjugo stater ratificerat det.⁴⁶ För det aktuella protokollet blev dess ikraftträdande den 22 juni 2006. Såväl FN:s antitortyrkommitté (CAT) som dess underkommitté (SPT) övervakar hur konventionsstaterna lever upp till antitortyrkonventionen. Övervakningen sker dels genom att det årligen upprättas rapporter, dels genom att SPT, med stöd av det fakultativa protokollet, besöker staterna. För Sveriges del har det skett kontrollbesök år 2008.⁴⁷

I den rapport som blev resultatet av besöket gav kommittén Sverige rekommendationer avseende restriktionsanvändningen. Kommittén rekommenderade att grunderna för att besluta om en *enskild* restriktion uttryckligen bör anges i lag. Åklagarna ska påminnas om att endast begära restriktioner när det är absolut nödvändigt. För det fall det är nödvändigt att begära restriktioner ska åklagaren precisera vilka restriktioner som begärs och ange grunderna för respektive restriktion. Beslut om varje enskild restriktion ska fattas av domstol och ska vara möjliga att överklaga. Det ska även utarbetas tydliga riktlinjer och vägledning för en enhetlig och korrekt restriktionstillämpning för såväl domare som åklagare.⁴⁸ Vidare uttalade kommittén att långvariga vistelser i häkte med restriktioner, med begränsad kontakt med omvärlden, kan ha en skadlig psykologisk effekt för den häktade. Under vissa omständigheter kan det till och med utgöra *omänsklig och förnedrande behandling*. För att motverka de negativa effekterna av långvarig isolering rekommenderades att tydligare reglera möjligheten att hos åklagaren begära lättnader i meddelade restriktioner. Det ansågs även att det borde införas större möjligheter för häktade att ha kontakt med utomstående volontärer, personal, ett begränsat antal andra intagna samt att anläggningarna utomhus för häktade med restriktioner bör utökas till att erbjuda även möjlighet till fysisk träning. Slutligen rekommenderades att häktade utan restriktioner ska hållas avskilda från de med restriktioner och att de utan restriktioner ska få röra sig mer fritt.⁴⁹

⁴² FN:s antitortyrkonvention, art. 2.

⁴³ Ibid. art. 11.

⁴⁴ Ibid. art. 16.

⁴⁵ Prop. 2004/05:107, s. 7.

⁴⁶ Fakultativt protokoll till antitortyrkonventionen, art. 28.1.

⁴⁷ SOU 2016:52, s. 78.

⁴⁸ CAT/OP/SWE/1, p. 122–123.

⁴⁹ Ibid. p. 127.

Till svar på rapporten anförde Sverige att det är viktigt att poängtera att ur ett internationellt perspektiv är förhållandevis få häktade i väntan på rättegång, en stor del av de som är häktade med restriktioner hade inte varit häktade alls om det saknades grund för det samt att Sverige har relativt korta häktningstider. Sverige påpekade även att åklagaren har en skyldighet att i så stor utsträckning det är möjligt begränsa restriktionsanvändningen och att restriktioner endast bör användas när och så länge de är nödvändiga. I svaret påpekades även att den som beläggs restriktioner har möjlighet att begära domstolsprövning av varje enskild restriktion, såväl vid den första häktningsförhandlingen som vid senare tillfälle.⁵⁰ Det svar Sverige tillsände kommittén måste bedömas som anmärkningsvärt. Det är otvetydigt att Sverige vid tiden för kritiken redan under lång tid hade fått liknande kritik från bland annat CPT. Att då hävda att få är häktade och att Sverige har förhållandevis korta häktningstider går stick i stäv med vad som redan under lång tid redovisats.

De efterföljande åren har det inte skett några kontrollbesök, däremot finns det en skyldighet för konventionsstaterna att avge rapporter om de åtgärder som vidtagits för att genomföra sina skyldigheter enligt konventionen. Rapporten granskas sedermera av kommittén som avger allmänna kommentarer om den som vidarebefordras till staten. Konventionsstaten kan svara på kommentarerna genom att till kommittén framföra de synpunkter den finner lämpliga.⁵¹ I CAT:s slutgiltiga rapport från 2014, som var en sammanslagning av den sjätte och sjunde periodiska rapporten från Sverige, framkom att kommittén var fortsatt bekymrad över Sveriges omfattande restriktionsanvändning. Särskilt riktades kritik mot att restriktioner med isolering som följd drabbade *minderåriga*. Sverige uppmanades därav att använda restriktioner för häktade som en exceptionell och sista utväg, endast när det är absolut nödvändigt för brottsutredningen. Vidare uppmanades Sverige att helt avskaffa isoleringen av minderåriga, upprätta en särskild rättsordning för minderåriga i enlighet med internationell standard och att använda frihetsberövande åtgärder för minderåriga som en sista utväg. I rapporten uttryckte kommittén en oro över att det saknades tidsgränser för hur lång tid en person kan vara häktad och över att häktningensalternativen användes i så liten utsträckning. Särskilt vid häktning av barn borde i stället alternativ därtill övervägas.⁵²

Den åttonde periodiska rapporten är ännu ej slutgiltigt färdig. Inför att Sverige skulle avlägga sin rapport ställde kommittén i vanlig ordning ett antal frågor till Sverige. Dessa innefattade bland annat huruvida Sverige vidtagit några åtgärder för att begränsa häktningstiderna, framför allt vad gäller barn.⁵³ I Sveriges rapport, med utgångspunkt i de av kommittén ställda frågorna, yttrades att regeringen i dess budgetförslag upprepade gånger betonat behovet av att minska häktningen och restriktionsanvändningen samt att vidta åtgärder för att motverka den isolering det ofta leder till.⁵⁴ Vidare hänvisades till att

⁵⁰ CAT/OP/SWE/1/Add.1, p. 23–25.

⁵¹ FN:s antitortyrkonvention, art. 19.

⁵² CAT/C/SWE/CO/6-7, p. 8–9.

⁵³ CAT/C/SWE/QPR/8, p. 18–19.

⁵⁴ CAT/C/SWE/8, p. 103.

Åklagarmyndigheten och Kriminalvården gemensamt vidtagit ett antal åtgärder för att bryta isoleringen av restriktionshäktade. Bland annat genom att utöka möjligheterna för s.k. samsittning⁵⁵.⁵⁶ I rapporten hänvisade Sverige särskilt till att en särskild utredare fått till uppdrag att utreda och föreslå nya alternativ till häktning, tidsfrister för häktning och restriktioner, identifiera och föreslå åtgärder för att begränsa restriktionsanvändningen och motverka isoleringen av häktade samt att särskilt fokusera på åtgärder för att begränsa användningen av häktning och restriktioner för barn och andra unga lagöverträdare.⁵⁷

2.4 Kritik från FN:s kommitté för barnets rättigheter

FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnkonventionen) är, som kan förstås av dess titel, en konvention som särskilt avser barn.⁵⁸ Utifrån barnkonventionen finns, i likhet med de andra konventionerna, upprättat en kommitté - FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén). Kommitténs uppgift är att granska vilka framsteg som gjorts av konventionsstaterna och efterlevnaden av konventionen.⁵⁹ Varje konventionsstat har en skyldighet att avge rapporter till kommittén om de åtgärder som vidtagits för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen och om vilka framsteg som skett. Den första rapporten skulle avges inom två år efter konventionens ikraftträdande i den berörda staten och därefter vart femte år. Rapporten ska ange eventuella förhållanden och svårigheter som påverkar i vilken utsträckning åtagandena enligt konventionen uppfyllts samt ska innehålla tillräcklig information för att ge kommittén en god uppfattning om genomförandet av konventionen. Kommittén har möjlighet att av konventionsstaten begära ytterligare information om genomförandet av konventionen.⁶⁰ Utifrån den information kommittén erhållit i rapporten kan den avge förslag och allmänna rekommendationer som tillställs konventionsstaten. Förslagen och de allmänna rekommendationerna ska även rapporteras till FN:s generalförsamling, tillsammans med eventuella kommentarer från konventionsstaten.⁶¹

För Sveriges del har det publicerats förslag och allmänna rekommendationer utifrån rapporterna vid fem tillfällen; 1993⁶², 1999⁶³, 2005⁶⁴, 2009⁶⁵ och

⁵⁵ Samsittning innebär en möjlighet för den som är häktad att dagtid umgås med en annan intagen.

⁵⁶ CAT/C/SWE/8, p. 108–109.

⁵⁷ Ibid. p. 114.

⁵⁸ För vidare redogörelse om barnkonventionen se kapitel 3.

⁵⁹ Barnkonventionen, art. 43.

⁶⁰ Ibid. art. 44.

⁶¹ Ibid. art. 45.

⁶² CRC/C/15/Add.2.

⁶³ CRC/C/15/Add.101.

⁶⁴ CRC/C/15/Add.248.

⁶⁵ CRC/C/SWE/CO/4.

2015⁶⁶. I den första rapporten uttryckte kommittén en oro över att Sverige vid den tiden inte kunde garantera att frihetsberövade barn hölls separerade från frihetsberövade vuxna.⁶⁷ Mot den bakgrunden rekommenderades att så skulle införas med principen om barnets bästa i åtanke.⁶⁸ Rekommendationen utmynnade i en lagändring; enligt 2 kap. 3 § häkteslagen (SFS 2010:611) får en intagen som är under arton år inte placeras så att hen vistas med intagna över arton år, om det inte kan anses vara till hens bästa.

I den senaste rapporten med förslag och allmänna rekommendationer uttryckte kommittén allvarlig oro över användningen av isolering av barn som misstänks för brott och placeras i häkte. Sverige rekommenderades av kommittén att *omgående* bryta isoleringen för alla barn och att ändra lagstiftningen så användningen av isolering under alla omständigheter förbjuds.⁶⁹ Vidare uttalade kommittén att den uppskattar det arbete Sverige gör för att garantera unga lagöverträdare rättigheter. Samtidigt uttrycktes en oro över att barn som frihetsberövats inte alltid informeras om sina rättigheter och varför de beläggs med restriktioner. Kommittén uttalade även en oro över att barn fortfarande placeras i häkte utan att Sverige gör tillräckligt mycket för att hitta alternativ till häktning och att det finns en brist på allmänna och formaliserade rutiner för hantering av barn i häkte. Slutligen uttrycktes även en oro över att det saknas tidsgränser för längsta häktningstid och att tillgången till utbildning skiljer sig mellan olika häkten.⁷⁰

Mot bakgrund av den oro kommittén gav uttryck för uppmanades Sverige att verka för att det införs *alternativ* till frihetsberövande och häktning; frihetsberövande och häktning i väntan på rättegång ska användas som sista utväg och under kortast möjliga tid. Frihetsberövandet ska regelbundet omprövas av en domare med målet att det ska upphöra. Avslutningsvis uppmanades om ett införande av tidsgränser för frihetsberövande i alla miljöer och att det ska säkerställas att alla frihetsberövade barn ska ha samma lagstadgade rätt till utbildning.⁷¹

Inför avläggandet av nästa rapport har kommittén i vanlig ordning ställt flertalet frågor för Sverige att redovisa. Som uppföljning till den kritik och de rekommendationer som framkom av den senaste rapporten ombeds Sverige därmed att i nästa rapport redogöra för vilka åtgärder som vidtagits för att säkerställa att frihetsberövade barn får sina rättigheter förklarade på ett förståeligt sätt, införa alternativ till frihetsberövande och häktning samt införa en längsta tidsgräns för alla former av frihetsberövande.⁷² Den begärda informationen ska redovisas skriftligt till kommittén senast den 30 juni 2021.⁷³

⁶⁶ CRC/C/SWE/CO/5.

⁶⁷ CRC/C/15/Add.2, p. 9.

⁶⁸ Ibid. p. 12.

⁶⁹ CRC/C/SWE/CO/5, p. 25–26.

⁷⁰ Ibid. p. 57.

⁷¹ Ibid. p. 58.

⁷² CRC/C/SWE/QPR/6–7, p. 30.

⁷³ Ibid. p. 1.

3 Barnkonventionen och häktning av barn

3.1 Inledning

I detta kapitel redogörs för barnkonventionens inverkan för möjligheterna att häkta och isolera barn. Det faller sig till viss del naturligt att en redogörelse av barnkonventionens ställning i svensk rätt och vad en inkorporering inneburit, hänger samman med den kritik som redovisats i föregående kapitel. Kapitlets syfte är dock inte enkom för att följa den kritik barnrättskommittén uttalat, utan även för att analysera vad inkorporeringen inneburit på nationell nivå. Som framkommer i den följande framställningen har Sverige på konventionsgrund varit bunden av barnkonventionen en längre tid. Den 1 januari 2020 inkorporerades konventionen i svensk rätt. Inkorporeringen är dock inte oproblematisk. Av såväl Lagrådet som remissinstanser och i doktrin har uttalats att barnkonventionens artiklar är alltför allmänt hållna.

För att besvara uppsatsens andra fråga redogörs därför dels om skillnaden mellan barnkonventionen som folkrättsligt instrument visavi som svensk lag, dels för hur konventionen kan tolkas. I kapitlets senare dels redogörs för vilka artiklar som *kan* påverka möjligheterna att häkta och isolera barn, hur det är möjligt att tolka dessa och genomslaget av barnkonventionens inkorporering. En analys av redogörelsen sker till viss del löpande men framför allt i uppsatsens avslutande kapitel. Analysen sker även genom uppsatsens struktur; även om barnkonventionens artiklar presenteras till viss del deskriptivt, visar det samtidigt på hur allmänt hållna de är och vilka svårigheter det medför.

3.2 Barnkonventionen som folkrättsligt instrument

Den 20 november 1986 antogs barnkonventionen av FN:s generalförsamling. Konventionen trädde i kraft den 2 september 1990.⁷⁴ Det formella namnet är *Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter*. I dagligt tal, likväl som i uppsatsen, benämns den däremot just som *barnkonventionen*.

I arbetet med att ta fram konventionen hade Sverige en framträdande roll. Sverige var även ett av de första länderna att ratificera den.⁷⁵ I nuläget har

⁷⁴ Resolution 44/25 den 20 november 1989.

⁷⁵ SOU 2020:63, s. 91.

196 länder ratificerat konventionen.⁷⁶ Det höga antalet ratifikationer gör barnkonventionen till den konvention om mänskliga rättigheter som ratificerats av flest stater.⁷⁷

På konventionsrättslig grund har Sverige således varit bunden av barnkonventionen i drygt 30 år. För Sverige som stat har det avsett att verka för barnkonventionen i landet och bland annat att lämna de rapporter som redogjorts för i föregående kapitel.

3.3 Barnkonventionens inkorporering till lag

I mars 2013 fick en särskild utredare i uppdrag av regeringen att göra en kartläggning inom särskilt angelägna områden av hur tillämpningen av lagar och andra föreskrifter överensstämde med barnets rättigheter enligt barnkonventionen och de tilläggsprotokoll Sverige tillträtt. I utredarens uppdrag låg även att analysera för- och nackdelar med att inkorporera konventionen i svensk rätt. Uppdraget skulle redovisas senast den 4 mars 2015.⁷⁸ Genom tilläggsdirektiv i juni 2014 förlängdes utredningstiden till den 30 juni 2015.⁷⁹ I februari 2015 gavs ännu ett tilläggsdirektiv mot bakgrund av att regeringen vid den tiden påbörjat arbetet med att göra barnkonventionen till svensk lag. Utredarens uppdrag utökades till att lämna förslag till en lag om inkorporering av barnkonventionen och belysa vilka principer som kunde bli aktuella vid en eventuell konflikt mellan barnkonventionens bestämmelser och svensk lagstiftning. I uppdraget ingick även att belysa vilken vägledning som kunde behövas för uttolkning av konventionen och lyfta fram vilka åtgärder i övrigt som kunde behöva vidtas vid en inkorporering av densamma. Samtidigt förlängdes utredningstiden till den 28 februari 2016.⁸⁰ Uppdraget redovisades i utredningsbetänkandet *Barnkonventionen blir svensk lag*⁸¹.

I betänkandet lämnades i enlighet med uppdraget förslag på en lag om inkorporering av barnkonventionen och det presenterades en rad åtgärder som behövde vidtas vid en inkorporering. Lagen föreslogs träda i kraft den 1 januari 2018.⁸² I betänkandet föreslogs att artiklarna 1–43.1 och 44.6, i originaltexternas ordalydelse, skulle gälla som svensk lag. För att barnets rättigheter skulle få önskat genomslag tog utredaren, utöver inkorporeringen, upp en kombination av olika åtgärder. Som exempel nämndes bland annat fortsatt transformering, lagstiftning, information och utbildning.⁸³ Betänkandet remissbehandlades sedermera och lämnades den 6 juli 2017 över till Lagrådet

⁷⁶ OHCHR Status of ratification.

⁷⁷ SOU 2020:63, s. 91.

⁷⁸ Dir. 2013:35.

⁷⁹ Dir. 2014:86.

⁸⁰ Dir. 2015:17.

⁸¹ SOU 2016:19.

⁸² Ibid. s. 19.

⁸³ Ibid. s. 25.

för yttrande. Lagrådet *avstyrkte* regeringens förslag om att inkorporera barnkonventionen i svensk rätt. Som skäl till avstyrkande hade Lagrådet synpunkter på *vilka* artiklar som skulle inkorporeras och att de flesta av barnkonventions artiklar är allmänt hållna och utformade så att de inte passar för en direkt tillämpning i enskilda fall.⁸⁴

Den 15 mars 2018 överlämnade regeringen propositionen *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter*⁸⁵ till riksdagen. Som kan utläsas av titeln föreslogs i propositionen en inkorporering av barnkonventionen i svensk rätt.⁸⁶ En inkorporering skulle enligt regeringen innebära ett förtydligande av att domstolar och rättstillämpare ska beakta de rättigheter som följer av barnkonventionen vid avvägningar och bedömningar som görs i beslutsprocesser i mål och ärenden som rör barn. Ett av regeringens argument för att göra barnkonventionen till lag var att resultatet förväntas bli att såväl utvecklingen av ny som befintlig lagstiftning påverkas.⁸⁷ I motsats till bland annat Lagrådet ansåg regeringen inte att de svårigheter som kan finnas med att tolka konventionens artiklar var ett tillräckligt starkt skäl mot inkorporering. Regeringen uttalade bland annat att rättstillämparna, framför allt genom EU-rätten och Europakonventionen, sedan länge är vana att hantera regelverk som är utformade annorlunda än det traditionellt svenska.⁸⁸

Till skillnad från utredningsbetänkandet, och i enlighet med Lagrådets yttrande, ansåg regeringen att artiklarna 43.1 och 44.6 var olämpliga att inkorporera i svensk rätt. Därför föreslogs att artiklarna 1–42 skulle inkorporeras.⁸⁹ Inkorporeringen av barnkonventionen föreslogs träda i kraft den 1 januari 2020. Diskrepansen om två år mellan utredningens och regeringens förslag motiverades med att regeringen ansåg att det behövdes mer tid för rättstillämpande myndigheter. Enligt regeringen är det förenat med vissa svårigheter att införliva ett regelverk i svensk rätt vars utformning skiljer sig från traditionell svensk lagstiftningsteknik.⁹⁰

Förslaget om inkorporering av barnkonventionen i svensk rätt debatterades i riksdagen den 13 juni 2018 varefter förslaget bifölls.⁹¹ I enlighet med förslaget trädde lagen om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (SFS 2018:1197) i kraft den 1 januari 2020.⁹²

⁸⁴ Lagrådets yttrande 2017-09-06, Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.

⁸⁵ Prop. 2017/18:186.

⁸⁶ Ibid. s. 70.

⁸⁷ Ibid. s. 74.

⁸⁸ Ibid. s. 78.

⁸⁹ Ibid. s. 80.

⁹⁰ Ibid. s. 107.

⁹¹ Riksdagens protokoll 2017/18:131 och rskr. 2017/18:389.

⁹² Rskr. 2017/18:389.

3.4 Barnkonventionens skydd vid häktning och isolering av barn

3.4.1 Inledning

Det kan tyckas självklart att en konvention som har till syfte att skydda just barn har en inverkan på förutsättningarna att frihetsberöva desamma. Barnkonventionen består av en mängd artiklar; vissa anses som grundläggande medan andra specifikt tar sikte på speciella situationer, till exempel frihetsberövande av barn. För urvalet av artiklar i detta kapitel utgås inledningsvis från de fyra grundläggande artiklar barnrättskommittén utgår från vid tolkningen av övriga artiklar i konventionen. Enligt barnrättskommittén utgör artiklarna 2, 3, 6 och 12 konventionens grundprinciper.⁹³ Det är således dessa artiklar kommittén lägger till grund för tolkningen av övriga artiklar när det utfärdas rekommendationer och allmänna kommentarer.

Att de grundläggande artiklarna ska användas i tolkningen av övriga medför däremot inte att de *inte* kan vara aktuella även var för sig. Vid häktning av barn är artiklarna 3 och 12 direkt aktuella. Artiklarna 2 och 6 presenteras i det följande inte specifikt för att de är direkt aktuella att åberopa vid häktning av barn, utan för att de enligt barnrättskommittén ska användas i tolkningen tillsammans med de andra grundartiklarna. Utöver de grundläggande artiklarna redogörs för de artiklar som specifikt tar sikte på frihetsberövade barn; artiklarna 37 och 40. Redogörelsen av artiklarna sker utifrån hur de *kan* tolkas. Som redogörs för i det kommande innebär det inte att en medlemsstat tolkar artiklarna på samma vis som barnrättskommittén.

3.4.2 Artikel 2 - Skydd mot diskriminering

Barnkonventionens artikel 2 innehåller ett generellt förbud mot diskriminering. Som redogjort för i inledningen utgör artikeln tillsammans med artikel 3, 6 och 12 barnkonventionens grundprinciper. Det innebär att principen om icke-diskriminering dels utgör en *enskild rättighet* enligt konventionen, dels ska beaktas vid tolkningen av konventionens övriga artiklar. Enligt artikel 2.1 ska konventionsstaterna respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i konventionen utan åtskillnad av något slag. Så gäller oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrigt. Artikeln innebär således ett antal skyldigheter och åtaganden för konventionsstaten mot barnet som rättighetsbärare. Det sist uppräknade i artikel 2.1, barnets ”ställning i övrigt”, öppnar upp för att även sådant som inte

⁹³ Karin Åhman, Pernilla Leviner & Kavot Zillén, *Barnkonventionen i praktiken: rättsliga utmaningar och möjligheter* (Stockholm: Norstedts Juridik, 2020), s. 56.

uttryckligen anges i konventionen kan utgöra en diskrimineringsgrund. Exempel därom är sexuell läggning, socioekonomisk status, hälsotillstånd och ålder.⁹⁴

Att det i artikeln särskilt hänvisas även till samma diskrimineringsgrunder utifrån förälder eller vårdnadshavare kan ses som ett erkännande av dessas centrala roll i barnets liv och den beroendeställning barnet befinner sig i. Samma beroendeförhållande framkommer av artikel 2.2 enligt vilken konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro. Skyddet kan även ses som att barn ofta behandlas som ”bihang” till sina föräldrar/vårdnadshavare och per automatik tillskrivs samma åsikter och åskådningar som dem. Ett sådant skydd saknas uttryckligen i svensk rätt. Det ska särskilt poängteras att diskrimineringsförbudet är *universellt*. Tillämpligheten är således inte avhängig av barnets nationalitet utan gäller för *alla barn* inom konventionsstatens jurisdiktion.⁹⁵

Trots ställningen som en av barnkonventionens grundprinciper har artikel 2 hamnat något i skymundan visavi framför allt artikel 3 och artikel 12. Som exempel har den inte fått samma utrymme i den juridiska doktrinen och det saknas någon allmän kommentar från barnrättskommittén om hur artikeln ska tolkas.⁹⁶

3.4.3 Artikel 3 - Barnets bästa

Begreppet *barnets bästa* aktualiseras ofta i fråga om barn och när barnkonventionen ska tillämpas. Sett till den inskränkning ett frihetsberövande av ett barn innebär är det aktuellt att se till barnets bästa. Vad begreppet innebär i praktiken och hur det ska tillämpas är däremot inte självklart. Bedömningen av barnets bästa framkommer av barnkonventionens artikel 3.

Artikeln om barnets bästa är uppdelad i tre delar. Enligt artikel 3.1 ska barnets bästa komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn. Detta oaktat av om de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ. Principen uttrycker både en individuell och en kollektiv rättighet och innebär att barnets bästa ska sättas i främsta rummet. Så gäller såväl i åtgärder som rör ett enskilt barn som åtgärder som rör grupper av barn. Artikel 3.2 skapar en skyldighet för staten att ge barnet det skydd och omvårdnad som behövs för barnets välfärd. I artikel 3.3 anges att staten ska garantera att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för vård eller skydd av barn lever upp till fastställda normer avseende bland annat säkerhet.⁹⁷

⁹⁴ Åhman, Leviner & Zillén (2020), s. 57.

⁹⁵ Ibid. s. 58.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ SOU 2016:19, s. 101.

Barnkonventionens artikel 3 om barnets bästa tar sikte på åtgärder och beslut som påverkar barn såväl direkt som indirekt.⁹⁸ En direkt påverkan aktualiseras exempelvis vid vårdnads mål, hälso- och sjukvårdsinsatser riktade till barnet, barns utbildning eller uppfostran. Indirekt påverkan är beslut och åtgärder som rör barn, även om barnet generellt inte är den primära målgruppen för åtgärden/beslutet. Exempel är beslut om att utvisa eller fängsla en vuxen person och hur försörjningsbidrag ska utformas och beviljas.⁹⁹ Ett beslut om tvångsmedel, såsom häktning av barnet självt, är således ett beslut som direkt påverkar barnet.

Principen om barnets bästa var en rättslig princip redan innan barnkonventionens tillkomst. I samband med att konventionen antogs breddades dock principens räckvidd från att främst ha använts inom familjerätten till att träffa samtliga åtgärder som rör barn. Sedan Sveriges tillträde till konventionen har särskilda bestämmelser om barnets bästa kommit till uttryck i flertalet lagar. Att konventionen numera är inkorporerad i svensk rätt innebär dock ett *tydliggörande* för att det kan krävas att principen ska beaktas i *alla* ärenden som rör barn. Det innefattar även rättsområden där det inte explicit uttrycks i lagtexten.¹⁰⁰

Enligt barnrättskommittén medför principen om barnets bästa att det vid beslut då den aktualiseras dels ska beskrivas *hur* barnets bästa undersökts och bedömts, dels *vilken vikt* som fästs vid barnets bästa i beslutet.¹⁰¹ Att barnrättskommitténs uttalande delas av regeringen kan skönjas i förarbetena till inkorporeringen av barnkonventionen i svensk rätt. Av förarbetena framgår att barnets bästa bör ges en verklig innebörd i beslut som rör barn och att det ställer krav på att resonemang kring barnets bästa redovisas i enskilda beslut. Enligt regeringen är det däremot inte möjligt att *definiera* barnets bästa en gång för alla utan begreppet måste kopplas till det individuella barnet och barnets situation.¹⁰² Barnets bästa som rättslig idé anses således vara socialt och kulturellt bestämt. Begreppet ges ett innehåll utifrån den vid varje tid och i varje samhälle rådande synen på barn och vad barn behöver.¹⁰³

I barnrättskommitténs kommentar till artikel 3 beskrivs att begreppet barnets bästa består av tre delar: (1) en materiell rättighet, (2) en grundläggande rättslig tolkningsprincip och (3) ett tillvägagångssätt. Artikel 3 fungerar som en *materiell rättighet* genom att den uppställer en rätt för barn att få sitt bästa utrett, bedömt och beaktat. Det skapar en reell skyldighet för staterna som är direkt tillämplig och kan åberopas i domstol. Det är en *grundläggande rättslig tolkningsprincip* genom att den för det fall en rättsregel är öppen för mer än en tolkning ska den tolkning som mest verkningsfullt tillgodoser barnets bästa

⁹⁸ CRC/C/GC/2013/14, p. 19.

⁹⁹ Åhman, Leviner & Zillén (2020), s. 74.

¹⁰⁰ Ibid. s. 72.

¹⁰¹ CRC/C/GC/2013/14, p. 13–14.

¹⁰² Prop. 2017/18:186, s. 95 f.

¹⁰³ Anna Singer, *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle* (Stockholm: Norstedts Juridik, 2019), s. 22.

ha företräde. Slutligen är den ett *tillvägagångssätt* genom att artikel 3 uppställer ett krav på att en beslutsprocess innefattar en utredning av möjliga konsekvenser – positiva som negativa – som kan bli följden för det berörda barnet av beslutet.¹⁰⁴

Ordalydelsen av artikel 3.1, enligt vilken barnets bästa ska både *bedömas* och *beaktas* är ny i samband med inkorporeringen i svensk rätt. I samband med inkorporeringen godkändes en ny översättning som är tänkt att motsvara barnkonventionens originallydelse bättre än den föregående. I artikelns engelska ordalydelse stadgas att barnets bästa ska vara ett ”primärt hänsyn” (a primary consideration). Formuleringen valdes för att visa att trots att barnets bästa är ett viktigt intresse, kan det finnas andra intressen som tillåts väga tyngre.¹⁰⁵ En avvägning mellan olika intressen bör göras i två steg; först genom att avgöra vad som är barnets bästa utifrån en helhetsbedömning och därefter en avvägning mot andra, rättsligt relevanta, intressen. Det *kan* vara tillåtet att, med hänsyn till andra viktiga intressen, vidta åtgärder som är oförenliga med vad som konstaterats vara barnets bästa. Det krävs i sådana fall att myndigheterna noggrant motiverar beslutet och det måste tydligt framgå varför det fattas ett beslut som ansetts vara i strid med barnets bästa.¹⁰⁶

3.4.4 Artikel 6 - Rätt till liv, överlevnad och utveckling

Rätten till liv, överlevnad och utveckling som framkommer av artikel 6 är i fråga om häktning av barn till viss del aktuell. Framst aktualiseras artikeln genom att det ska säkerställas ett liv med värdighet och en rätt till framtida utveckling. Därutöver utgör artikeln en av barnkonventionens grundartiklar som enligt barnrättskommittén ska användas vid tolkningen av övriga artiklar.

Artikel 6 är uppdelad i två led. Enligt första ledet ska konventionsstaterna erkänna varje barns inneboende rätt till livet. Enligt andra ledet ska konventionsstaterna till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling. Rätten till liv i första ledet beskrivs som en grundläggande rättighet som är att anse som absolut utan undantag. Likheter kan dras till rätten till liv (för alla, såväl vuxna som barn) enligt FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. Det andra ledet är särskilt inriktat på barn och det saknas motsvarande rättighet för vuxna i andra rättighetsinstrument.¹⁰⁷ Rätten till liv i första ledet utgör en *negativ rättighet*. I praktiken innebär det att barn har rätt till liv, vilket medför att konventionsstaterna inte får beröva något barn livet. Det andra ledet utgör en *positiv rättighet* där barnet tillförsäkras en rätt till överlevnad och utveckling, dvs. ett agerande av staten för ett säkerställande av att artikel 6 uppfylls.¹⁰⁸

¹⁰⁴ CRC/C/GC/2013/14, p. 6.

¹⁰⁵ Åhman, Leviner & Zillén (2020), s. 81 f.

¹⁰⁶ Ibid. s. 82 f.

¹⁰⁷ Ibid. s. 91.

¹⁰⁸ Ibid. s. 92.

Enligt barnrättskommittén bör rätten till liv, så som den kommer till uttryck i barnkonventionen, tolkas extensivt. Rätten till liv handlar även om individens rätt att slippa handlingar eller underlåtelser som avser att orsaka en onaturlig eller för tidig död, och att få leva ett värdigt liv.¹⁰⁹ I kombination med andra ledet, dvs att rätten till överlevnad och utveckling ska säkerställas, är tanken att rätten till liv, överlevnad och utveckling för barn ska vara mer långtgående än bara ett negativt definierat skydd.¹¹⁰ Det andra ledet ställer ett krav på ett *aktivt agerande* från staternas sida för att förlänga barns liv och säkerställa att det levs med värdighet.¹¹¹ Rätten till utveckling, så som den har tolkats av barnrättskommittén, har mestadels kommit att förstås som en rätt till *framtida* utveckling. I rätten till utveckling krävs dock att övriga artiklar i konventionen, barns rätt till delaktighet, föräldrars synpunkter, kulturella perspektiv med mera beaktas. Exakt hur det enskilda barnets rätt till utveckling ska säkerställas kan därför vara svårt att ge.¹¹²

3.4.5 Artikel 12 - Åsiktsfrihet, delaktighet och rätten att bli hörd

Barnkonventionens artikel 12 om åsiktsfrihet, delaktighet och rätten att bli hörd är, precis som artiklarna 2, 3 och 6, en av grundartiklarna för tolkningen av övriga artiklar. Därutöver är artikeln direkt aktuell i fråga om häktning sett till att det skapar en rättighet för barnet att bli lyssnat på och att vara delaktig. Så kan vara fallet i exempelvis en häktningsförhandling.

Barnkonventionens artikel 12 är uppdelad av två punkter och lyder:

1. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.
2. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.

Artikeln brukar kallas *delaktighetsartikeln* och stadgar en på ett övergripande plan rätt för barn och unga att fritt uttrycka sina åsikter i frågor som berör dem. På ett mer specifikt plan innebär det även en rätt att höras i ärenden hos domstolar och andra myndigheter. Artikel 12 utgör således en allmän rätt att komma till tal och en rätt att höras och göras delaktiga i specifika myndighetsärenden.¹¹³ I barnrättskommitténs allmänna kommentarer tydliggörs att artikel 12 innefattar två delar; dels att det ska finnas mekanismer för att få reda på barnets åsikter i alla frågor som rör barnet, dels att åsikterna ska tillmätas betydelse. Enligt kommittén innebär det en tydlig juridisk skyldighet

¹⁰⁹ CRC/C/GC/21, p. 29.

¹¹⁰ Åhman, Leviner & Zillén (2020), s. 94.

¹¹¹ Ibid. s. 95.

¹¹² Ibid. s. 95 f.

¹¹³ Ibid. s. 102.

för konventionsstaterna att erkänna rättigheten och säkerställa att den genomförs.¹¹⁴ Det betonas att rätten att komma till tals gäller, utan begränsningar, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Omfattningen är bred och omfattar såväl exempelvis asylsökande barn som barn som begått brott och är i kontakt med polis och åklagare.¹¹⁵ I bedömningen av vad som innefattas i frågor som *rör barnet* ska begreppet ges en vid tolkning.¹¹⁶ För att rätten att komma till tals ska förverkligas och för att barnet ska kunna uttrycka sina åsikter fritt, måste barn informeras om de frågor ärendet rör, vilka valmöjligheter som finns vilka beslut som kan komma att fattas och vad dessa kan få för följder.¹¹⁷ Att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till dess ålder och mognad innebär att när barnet kan bilda sig en egen uppfattning, måste dess åsikter noga beaktas.¹¹⁸ Barnets åsikter utifrån dess ålder och mognad måste bedömas i varje enskilt fall.¹¹⁹

Den vägledning som ges från bland annat barnrättskommittén är enkom övergripande om vad konventionsbundna stater ska tillse i fråga om barns rätt till delaktighet. Däremot saknas tydliga riktlinjer för hur rättstillämparen ska gå till väga i enskilda fall, exempelvis vad gäller hur domstolar ska samtala barn och bedöma barns utsagor och bästa. Den vägledning som ges vänder sig i hög grad till konventionsstaterna som målinriktade råd. Därav finns det ett behov av vägledning på nationell nivå, som rättstillämparen kan förhålla sig till. Sådan vägledning saknas i Sverige.¹²⁰

3.4.6 Artikel 37 - Skydd mot tortyr och dödsstraff

Artikel 37 tar specifikt sikte på skyddet mot tortyr och dödsstraff. I Sverige tillämpas självklart inte dödsstraff, däremot är skyddet mot tortyr aktuellt. Skyddet mot tortyr innefattar även annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Den eventuella tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning som *kan* aktualiseras vid häktning av barn är vid isolering från kontakter med omvärlden.

Barnkonventionens artikel 37 består av fyra delpunkter (a-d). Den första punkten (a) stadgar att inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Varken dödsstraff eller livstids fängelse utan möjlighet till frigivning får utdömas för brott som begås av personer under 18 år. Enligt andra punkten (b) får inget barn olagligt eller godtyckligt berövas sin frihet. Frihetsberövande av ett barn ska ske i enlighet med lag och får endast användas som en sista utväg och för kortast

¹¹⁴ CRC/C/GC/12, p. 15 och p. 19.

¹¹⁵ Ibid. p. 32.

¹¹⁶ Ibid. p. 26–27.

¹¹⁷ Ibid. p. 25.

¹¹⁸ Ibid. p. 28.

¹¹⁹ Ibid. p. 29–30.

¹²⁰ Åhman, Leviner & Zillén (2020), s. 108.

lämpliga tid. Varje frihetsberövat barn ska (c) behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet och på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder. Särskilt ska varje frihetsberövat barn hållas åtskilt från vuxna, om det inte bedöms vara till barnets bästa att inte göra detta. Barnet ska utom i undantagsfall ha rätt att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök. Enligt sista punkten (d) ska varje frihetsberövat barn ha rätt att snarast få tillgång till såväl juridiskt biträde som annat lämpligt stöd, rätt att få lagligheten i sitt frihetsberövande prövad av en domstol eller annan behörig, oberoende och opartisk myndighet samt rätt till ett snabbt beslut i saken.

I barnrättskommitténs kommentar till bland annat artikel 37 poängteras att artikelns ordalydelse inte lämnar utrymme för någon form av legaliserat våld mot barn.¹²¹ Exakt vad som avses med tortyr framkommer inte explicit. Däremot framkommer att disciplinära åtgärder som strider mot artikel 37 ska vara *strängt förbjudna*. I det innefattas bland annat placering i isolering eller annat slags bestraffning som kan äventyra den psykiska eller fysiska hälsan eller välmåendet för barnet.¹²²

Förbud mot tortyr framkommer även i andra internationella konventioner; bland annat i den allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter¹²³, konventionen mot tortyr¹²⁴ och Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna¹²⁵. I tortyrförbudet innefattas som synes även *isolering*. FN:s specialrapportör mot tortyr har definierat att med isolering avses fysisk och social isolering av en individ som är instängd i sin cell och berövat all mänsklig kontakt under 22–24 timmar per dag.¹²⁶ Definitionen anges i statliga utredningsbetänkanden som allmänt vedertagen.¹²⁷ I Barnombudsmannens årsrapport för 2013 anges att isolering av barn i häkte kan likställas med tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling i strid med artikel 37. I Barnkonventionsutredningens betänkande anger utredaren att för att svensk lagstiftning ska vara förenlig med artikel 37 (c) när det gäller restriktionsisolering av barn krävs att ett häktat barn får vistas med personal eller någon annan i minst fyra timmar per dag. I annat fall är barnet att anse som isolerat vilket strider mot konventionen.¹²⁸

Av barnrättskommitténs kommentarer om frihetsberövande betonas att *inga* av dessa bör uppfattas som en uppmuntran till, eller stöd för, användning av frihetsberövande. I stället bör kommentarerna ses som en vägledning om korrekta förfaranden och villkor i det fåtal fall där frihetsberövande anses vara

¹²¹ CRC/C/GC/8, p. 18.

¹²² CRC/C/GC/10, p. 89.

¹²³ FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter, art. 5.

¹²⁴ FN:s konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning,

¹²⁵ Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna, art. 3.

¹²⁶ Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Note by the Secretary-General, A/66/268 p. 25–26 och A/63/175 p. 77.

¹²⁷ SOU 2016:52, s. 68.

¹²⁸ SOU 2020:63, s. 1389.

nödvändigt.¹²⁹ Ett frihetsberövande före rättegång bör enligt kommittén omprövas regelbundet och vara *tidsbegränsat* i lag. Då ett frihetsberövande bör ske under kortast lämpliga tid bör konventionsstaterna ge regelbundna möjligheter att tillåta tidig frigivning från bland annat häkte, för överlämning till föräldrar eller andra lämpliga vuxna. Det bör även finnas en möjlighet att välja att frige barnet med exempelvis anmälningsplikt.¹³⁰

3.4.7 Artikel 40 - Straffprocess och kriminalvård

Barnkonventionens artikel 40 är sett till dess titel den artikel som förefaller vara mest aktuell vid häktning av barn. Utöver att artikeln innefattar straffprocess och kriminalvård ingår även oskyldighetspresumtionen. Att oskyldighetspresumtionen framkommer explicit innebär att artikeln är tillämplig redan på misstankestadiet; det vill säga i de fall ett barn misstänks och begärs häktat.

Artikeln har till ändamål att konventionsstaterna ska behandla varje barn som misstänkts ha begått ett brott, eller som befunnits skyldig till ett brott, på ett sätt som främjar barnets känsla av värdighet och värde. Enligt barnrättskommittén visar forskning att när det införs system som följer dessa principer minskar förekomsten av brott begångna av barn.¹³¹ För att artikelns ändamål ska uppnås åligger det konventionsstaterna att erbjuda starka rättssäkerhetsgarantier. I garantierna ingår bland annat att upprätthålla legalitetsprincipen och rättigheter kopplade till kravet på en rättvis rättegång, samt att fastställa en lägsta åldersgräns för straffbarhet.¹³² De rättigheter och garantier som ska säkerställa att alla barn får en rättvis behandling och rättegång är enligt barnrättskommittén att betrakta som *miniminormer*; konventionsstaterna både kan och bör införa och uppfylla högre normer.¹³³

Av artikeln framkommer oskyldighetspresumtionen¹³⁴ explicit enligt vilken barnet har rätt att betraktas som oskyldigt tills att dess skuld lagligen fastställs.¹³⁵ Oskyldighetspresumtionen innebär att bevisbördan åligger åklagaren, eventuellt tvivel ska vara till barnets fördel och barnet är att betrakta som skyldigt enkom om anklagelserna bevisats bortom rimligt tvivel. Att ett barn uppträder ”misstänkt” bör inte leda till antaganden om skuld då beteendet likväl kan bero på bristande förståelse för processen, omognad, rädsla eller andra skäl.¹³⁶ I oskyldighetspresumtionen ingår även att de myndighetspersoner som involveras när ett barn misstänks ha begått ett brott måste iaktta försiktighet i uttalanden om barnets eventuella skuld. Med uttalanden avses det som

¹²⁹ CRC/C/GC/24, p. 84.

¹³⁰ Ibid. p. 87–88.

¹³¹ Ibid. p. 3.

¹³² Åhman, Leviner & Zillén (2020), s. 360.

¹³³ CRC/C/GC/24, p. 38.

¹³⁴ Se kapitel 1.4.

¹³⁵ Barnkonventionen, art. 40.2.b.i.

¹³⁶ CRC/C/GC/24, p. 43.

myndighetspersoner ger uttryck för i det allmänna, såsom exempelvis nyhetsrapportering, presskonferenser, myndighetsbeslut med mera.¹³⁷

3.5 Inkorporeringens genomslag i svensk rätt

Barnkonventionens inverkan på möjligheterna att häkta barn, och under vilka förhållanden så får ske, är inte oproblematiske. Som kan ses i det föregående är de artiklar som är aktuella allmänt utformade. Ett särskilt bekymmer är att konventionens allmänt hållna formuleringar skapar svårigheter i tolkningen. Kritiken om artiklarnas allmänna utformning framkom redan inför inkorporeringen i svensk rätt.

Enligt regeringens uttalande skulle en inkorporering av barnkonventionen innebära att barnkonventionen ska beaktas i alla mål och ärenden som rör barn. För att så ska vara möjligt krävs att rättslämpande myndigheter vet *hur* konventionen ska tolkas. Redan i utredningsbetänkandet avhandlades förslag till hur en sådan tolkning *kan* ske.¹³⁸ Frågan om hur konventionen ska tolkas är även en av anledningarna till den kritik inkorporeringen fått. I Lagrådets yttrande med avrådan om inkorporering anfördes att oaktat tolkningen av konventionens artiklar så är flera av dessa allmänt hållna och utformade så de inte passar för en direkt tillämpning i enskilda fall.¹³⁹

I barnrättsutredningens utredningsbetänkande anfördes att utgångspunkten för tolkningen av en konvention är att den ska tolkas lojalt (*in good faith*) i enlighet med den gängse meningen av konventionens uttryck sedda i sitt sammanhang och mot bakgrund av konventionens ändamål och syfte.¹⁴⁰ Det beskrivna tolkningssättet har sin grund i Wienkonventionen som Sverige ratificerat och är att likna vid en ”folkrättslig avtalslag”.¹⁴¹ Av betänkandet framkommer vidare att barnkonventionens artiklar är utformade på ett sätt som gör att det finns utrymme för *olika* tolkningar. Som exempel på ett sätt att tolka konventionen refereras till FN:s barnrättskommitté enligt vilken tolkningen ska ske som en integrerad enhet och inte enkom artikel för artikel. Barnrättskommittén har identifierat fyra grundläggande artiklar som den utgår från vid tolkningen av de övriga bestämmelserna i konventionen.¹⁴² Vidare refererades till att vid ratificeringen av barnkonventionen anfördes av regeringen att det vid tolkningen av konventionens bestämmelser bör hållas i minnet att konventionen är avsedd att tillämpas på ett världsomfattande plan. Konventionen måste enligt regeringen därmed tolkas på ett sätt så den får rimlig mening inom ramen för varje nationellt system.¹⁴³

¹³⁷ Åhman, Leviner & Zillén (2020), s. 362.

¹³⁸ SOU 2016:19, s. 421–442.

¹³⁹ Lagrådets yttrande 2017-09-06, s. 4.

¹⁴⁰ SOU 2016:19, s. 426; Se även Wienkonventionen, art. 31.1.

¹⁴¹ SOU 2016:19, s. 423.

¹⁴² Ibid. s. 426 f.

¹⁴³ Prop. 1989/90:107, s. 28.

Utöver de grundläggande tolkningsmedlen nämns i utredningen supplementära sådana. Som supplementära tolkningsmedel nämns exempelvis konventionens förarbeten och andra konventioner som rör samma rättsområde, oavsett om dessa är tillämpliga mellan alla parter eller ej.¹⁴⁴ Utöver de grundläggande och supplementära tolkningsmedlen kan rättspraxis och doktrin, uttalanden från konventionsorgan och konventionsorganens uttalanden enligt förarbeten i Sverige, Norge och Danmark ha betydelse.¹⁴⁵ Mot bakgrund av de tolkningssvårigheter som kan uppkomma föreslog utredaren att det utformas en skriftlig vägledning för tolkningen och tillämpningen av barnkonventionen. Vägledningen föreslogs utgå från ett svenskt perspektiv och ta sikte på svenska förhållanden.¹⁴⁶

I den proposition som låg till grund för inkorporeringen av barnkonventionen i svensk rätt uttalade regeringen att barnrättskommitténs rekommendationer och allmänna kommentarer, kan tjäna som stöd och ge viss vägledning för tolkning och tillämpning. Det poängteras dock att det är just rekommendationer och inte utgör en bindande rättskälla.¹⁴⁷ Enligt professor Anna Singer är några omedelbara och konkreta förändringar i rättstillämpningen därmed knappast att vänta till följd av inkorporeringen. Singer anför att det förvisso blir möjligt att direkt åberopa konventionen i mål och ärenden som rör barn. Däremot är de flesta av konventionens artiklar för allmänt formulerade för att det ska vara möjligt att tillämpa dem i enskilda fall. Innan någon nationell praxis utvecklas är det därmed svårt att säga något om vilken konkret betydelse inkorporeringen av barnkonventionen eventuellt får.¹⁴⁸ Fördelarna med en inkorporering anges av Singer ligga i ett symbolvärde; ett förändrat synsätt på barn som rättighetsbärare.¹⁴⁹ Singers åsikt delas av Karin Åhman som yttrat att barnkonventionens allmänt hållna utformning talar för att svenska speciallagar kommer att gå före barnkonventionens artiklar.¹⁵⁰

Till skillnad från Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna finns det ingen möjlighet till prövning av internationell domstol för barn som anser att dess rättigheter kränkts. Det närmsta en internationell prövning som finns att tillgå är barns möjlighet till en individuell klagorätt med stöd av barnkonventionens tredje tilläggsprotokoll. Det tredje tilläggsprotokollet antogs av FN:s generalförsamling den 19 december 2011 och trädde i kraft den 14 april 2014. Tilläggsprotokollet ger barn som fått sina rättigheter kränkta, och som försökt att få upprättelse i hemlandet utan framgång, möjlighet att vända sig till barnrättskommittén. Kommittén kan granska ärendet och ge staten rekommendationer om hur kränkningen ska lösas. Det rör sig dock inte om någon domstolsinstans och kommitténs beslut är endast vägledande. Sverige har

¹⁴⁴ SOU 2016:19, s. 429 f.

¹⁴⁵ Ibid. s. 430–442.

¹⁴⁶ Ibid. s. 452.

¹⁴⁷ Prop. 2017/18:186, s. 79.

¹⁴⁸ Singer (2019), s. 45.

¹⁴⁹ Jfr Singer (2019), s. 46.

¹⁵⁰ Ds 2019:23, s. 71.

som stat *inte* ratificerat det tredje tilläggsprotokollet. Avsaknaden av ratifikation innebär att möjligheten till sådan prövning saknas för barn som anser att de fått sina rättigheter kränkta i Sverige.¹⁵¹

I en nyligen publicerad utredning med uppdraget att genomföra en kartläggning för att belysa hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen hänvisades till i princip samma tolkningsmetoder som redogjordes för i utredningen inför inkorporeringen. Hänvisning skedde till folkrättens tolkningsregler samt bland annat barnrättskommitténs rekommendationer. I utredningen poängterades än en gång att rekommendationer och allmänna kommentarer inte har folkrättslig status som rättskälla, men att uttalandena fått en relativt stark ställning som tolkningsmedel för bland annat nationella och internationella domstolar.¹⁵² I fråga om uppsatsens ämne; häktning av barn, var utredningens slutsats att svensk rätt är i överensstämmelse med barnkonventionen under förutsättning att det införs en rätt för ett häktat barn att vistas med personal eller någon annan i minst fyra timmar varje dag.¹⁵³

¹⁵¹ Barnkonventionens tredje tilläggsprotokoll – En individuell klagomekanism för barn, Unicef.

¹⁵² SOU 2020:63, s. 113 ff.

¹⁵³ Ibid. s. 1389.

4 Häktning och isolering av barn

4.1 Inledning

I detta kapitel redogörs inledningsvis för vilka regler som gäller för häktning. Det svenska häktningsinstitutet är uppbyggt enligt allmänna rättsprinciper och lagstiftning om vad som krävs för häktning, oavsett om den misstänkte är en vuxen eller ett barn. I kapitlet redogörs först för de allmänna principerna, därefter för de häktningsregler som gäller för alla misstänkta. Kraven för att häkta barn är *högre* än för vuxna, vilket regleras genom särregler. Sådana särregler finns dels i rättegångsbalken (RB), dels i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Att det inledningsvis redogörs för, om än kortfattat, de allmänna principerna och häktningsreglerna är för att det ska vara möjligt att förstå den särreglering som gäller för barn. Särreglerna blir svårförståeliga om det saknas bakgrund om de allmänna bestämmelserna.

Redogörelsen av gällande häktningsregler för barn utgör en del av den analys som sker genom strukturen. I nästföljande kapitel redogörs för förslaget och utfallet till nya häktningsregler för barn. De nya häktningsreglerna är till viss del beroende av gällande rätt. För att förstå det som föreslås och beslutats, måste det finnas kunskap om vad som ännu gäller.

4.2 Allmänna rättsprinciper vid häktning

4.2.1 Inledning

Vid alla straffprocessuella tvångsmedel finns en avvägning mellan den enskildes krav på integritet och rättssäkerhet visavi samhällets krav på effektiv brottsbekämpning. För att skapa en balans mellan den enskildes och samhällets intressen finns det allmänna rättsprinciper som styr tvångsmedelsanvändningen.¹⁵⁴ Många av principerna gäller även om de inte framkommer genom lag. Däremot har principerna ofta dessutom kodifierats, bland annat när det gäller användningen av tvångsmedel. De rättsprinciper det redogörs för i det följande, vilka är aktuella vid bland annat häktning, är legalitets-, ändamåls-, behovs- och proportionalitetsprincipen. Principerna inverkar på så väl när häktning får ske som för hur länge en misstänkt kan hållas häktad. Rättsprinciperna är, som följer av rubriken, allmänna. Dess allmänna hållning gör att de är tillämpliga såväl vid häktning av vuxna som barn.

¹⁵⁴ Gunnel Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel: när och hur får de användas?* (Stockholm: Karnov Group, 2018), s. 20.

4.2.2 Legalitets- och ändamålsprincipen

För all användning av tvångsmedel gäller *legalitetsprincipen*. Principen innebär att ingrepp i den enskildes rättssfär inte får ske utan stöd av lag eller annan författning.¹⁵⁵ Legalitetsprincipen är tänkt som en garanti för rättssäkerheten som ställer krav på lagstiftningen så medborgarna kan förutse när och hur de kan komma att bli föremål för straffrättsliga ingripanden. Kraven brukar sammanfattas genom (1) ett krav om föreskrift, (2) ett förbud mot retroaktiv tillämpning, (3) ett förbud mot analogisk tillämpning och (4) ett krav om begriplighet och precision.¹⁵⁶ Principen framkommer av såväl 1 och 2 kap. regeringsformen (RF) som Europakonventionens artiklar 5, 6 och 8.

I 2 kap. RF stadgas vissa grundläggande fri- och rättigheter som har betydelse för möjligheterna att använda tvångsmedel; särskilt intressanta är 2 kap. 5, 6 och 8 §§ RF. Enligt 2 kap. 5 § RF är varje medborgare skyddad mot tortyr och medicinsk påverkan i syfte att framtvunga eller hindra yttranden. I 2 kap. 6 § RF stadgas ett skydd mot påtvingade kroppsliga ingrepp, kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång samt mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse och mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande. Därutöver är var och en skyddad mot betydande intrång i den personliga integriteten, om det sker utan samtycke och innebär övervakning eller kartläggning av den enskildes personliga förhållanden. Enligt 2 kap. 8 § RF är var och en gentemot det allmänna skyddad mot *frihetsberövanden*. Svenska medborgare är även i övrigt tillförsäkrade frihet att förflytta sig inom riket och att lämna det.

Vissa av rättigheterna är däremot inte absoluta utan möjliga att begränsa. Enligt 2 kap. 20 § RF får skyddet i 2 kap. 6 och 8 §§ RF begränsas genom lag. Tortyrförbudet i 2 kap. 5 § RF är absolut och inte möjligt att inskränka. De begränsningar som får ske genom lag får enligt 2 kap. 21 § RF endast göras för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen. Som synes innebär legalitetsprincipen att användning av tvångsmedel kräver en bestämmelse i lag som medger intrång i den enskildes rättssfär. Av praxis från Högsta domstolen följer att vid tolkningen i fråga om bestämmelser om undantag från en grundlagsskyddad rättighet krävs särskild restriktivitet.¹⁵⁷

Ändamålsprincipen innebär att ett tvångsmedel endast får användas för de syften som anges i lagstiftningen. Principen ska återspeglas i lagstiftningen så det för varje enskilt tvångsmedel anges för vilket eller vilka ändamål det får användas.¹⁵⁸

¹⁵⁵ SOU 1984:54, s. 47.

¹⁵⁶ Petter Asp & Magnus Ulväng, *Kriminalrättens grunder* (Uppsala: Iustus, 2013), s. 46.

¹⁵⁷ NJA 1996 s. 577.

¹⁵⁸ Prop. 1988/89:124, s. 27.

4.2.3 Behovsprincipen

Behovsprincipen innebär att tvångsmedel endast får användas om det finns ett påtagligt behov av det och det avsedda resultatet inte kan uppnås med andra, mindre ingripande, medel. Av principen följer även att ett tvångsmedel ska upphöra så snart syftet med det uppnåtts eller det av andra skäl saknas fortsatt behov av det.¹⁵⁹ En åtgärd som uteslutande eller huvudsakligen syftar till att göra det enklare för en myndighet att fullgöra sina uppgifter anses strida mot behovsprincipen.¹⁶⁰

Specifikt vid häktning ska behovsprincipen beaktas på så sätt att det ska övervägas om exempelvis reseförbud, eller annan mindre ingripande åtgärd, är tillräckligt för att uppnå det resultat som eftersträvas.¹⁶¹ Det är således inte tillräckligt att skälen för häktning är uppfyllda, det krävs även att behovet inte kan uppfyllas på ett sätt som är mindre ingripande.

4.2.4 Proportionalitetsprincipen

Proportionalitetsprincipen innebär att ett tvångsmedel i fråga om art, styrka, räckvidd och varaktighet måste stå i rimlig proportion till det som kan vinnas med åtgärden. Tvångsmedlet får användas endast om syftet med åtgärden inte kan tillgodoses med mindre ingripande åtgärder.¹⁶² Om åtgärden i sig skulle innebära allvarliga skadeverkningar kan det efter en avvägning leda till att något annat medel bör användas för att uppnå det avsedda resultatet, eller att tvångsmedel inte bör nyttjas alls.¹⁶³ Proportionalitetsprincipen är en allmän rättsprincip men finns även kodifierad när det gäller häktning och andra tvångsmedel. För häktning framkommer principen explicit av 24 kap. 1 § tredje stycket RB genom att det stadgas att *"häktning får ske endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller något annat motstående intresse"*. Som alternativ till häktning, vilket ska beaktas såväl utifrån proportionalitets- som behovsprincipen, finns det i 25 kap. 1 § RB stadgat möjlighet till reseförbud och anmälningsskyldighet. Är häktningensalternativen tillräckliga för att uppnå syftet och resultatet ska det inte beslutas om häktning.

Redan innan proportionalitetsprincipen kodifierades fanns det flera tvångsmedelsbestämmelser som innehöll krav på proportionalitet mellan ingripandet och effekten.¹⁶⁴ I fråga om häktning av unga finns det, förutom den särreglering som sker genom speciallag, bestämmelser i 24 kap. 4 § RB. Enligt vad som stadgas får häktning endast ske om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas, om det på grund av bland annat den misstänktes ålder kan befaras att häktningen skulle komma att medföra allvarligt men för

¹⁵⁹ Lindberg (2018), s. 25.

¹⁶⁰ JO 1988/89 s. 47.

¹⁶¹ Lindberg (2018), s. 25.

¹⁶² Prop. 1988/89:124, s. 26 och s. 65 f.

¹⁶³ Lindberg (2018), s. 27.

¹⁶⁴ Ibid. s. 28.

den misstänkte. Bestämmelsen innebär att om den som är under arton år begärs häktad, är domstolen skyldig att pröva de skäl som åberopas för att det inte finns möjlighet att anordna betryggande övervakning.¹⁶⁵ Regleringen har av JO beskrivits som en precisering av proportionalitetsprincipen i fråga om den personkrets som avses.¹⁶⁶

Proportionalitetsprincipen kan särskilt få betydelse i hur länge en misstänkt får vara häktad. Av Högsta domstolens praxis framkommer sedan många år att det är oproportionerligt om en person är frihetsberövad längre tid än vad som med beaktande av reglerna om villkorlig frigivning svarar mot verkställighet av det fängelsestraff som kan komma att utdömas.¹⁶⁷ Nyligen konstaterade Högsta domstolen att det även är oproportionerligt att hålla en misstänkt häktad en längre tid när vederbörande endast berörs av en åtalspunkt under en förhållandevis lång hovrättsförhandling med flera inblandade.¹⁶⁸

4.3 Häkttningsregler, allmänt

Bestämmelser om häktning finns i 24 kap. rättegångsbalken. Huvudregeln för häktning framkommer av 24 kap. 1 § RB enligt vilken det krävs misstanke på *sannolika skäl* för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse ett år eller mer. Det krävs även risk för att någon av de tre särskilda häktningsgrunderna föreligger.¹⁶⁹ Vad som avses med sannolika skäl är svårdefinierat.¹⁷⁰ I motiven beskrivs beviskravet med att omständigheterna ska vara sådana att misstanken vid en objektiv bedömning framstår som berättigad.¹⁷¹ För sannolika skäl kan det därmed vara tillräckligt om det finns en osäkerhet om gärningens händelseförlopp och vilken roll den misstänkte haft.¹⁷² Beviskravet är lägre än såväl vad som krävs för att åklagaren ska få väcka åtal som vad som krävs för en fällande dom.¹⁷³ Majoriteten av häktningsbesluten grundas på huvudregeln.¹⁷⁴

De tre särskilda häktningsgrunderna utgörs av flykt-, kollusions- och recidivfara. Syftet med dessa skiljer sig åt; häktning på grund av flyktfara är för att säkra utredning och lagföring, men även verkställighet av kommande påföljd. Syftet med kollusionsfara är att säkra bevisning och motverka bevisförstörrelse, medan häktning på grund av recidivfara har till syfte att bereda skydd åt dem som hotas av fortsatt brottsligt handlande från den misstänktes sida.¹⁷⁵

¹⁶⁵ NJA 2008 s. 81.

¹⁶⁶ JO 1992/93, s. 176.

¹⁶⁷ NJA 1984 s. 559, NJA 1985 s. 56 och NJA 1987 s. 878.

¹⁶⁸ Högsta domstolens beslut, mål nr Ö 5339–20.

¹⁶⁹ Lindberg (2018), s. 196.

¹⁷⁰ Roberth Nordh, *Tvångsmedel: kvarstad, häktning, beslag, husrannsakan m.m.* (Uppsala: Iustus förlag, 2019), s. 48.

¹⁷¹ NJA II 1943 s. 320.

¹⁷² NJA 1995 s. 3.

¹⁷³ Lars Clevesköld, Birgit Thunved & Anders Thunved, *Samhället och de unga lagöverträdarna* (Stockholm: Norstedts Juridik, 2019), s. 107; Nordh (2019), s. 48.

¹⁷⁴ Lindberg (2018), s. 290.

¹⁷⁵ *Ibid.* s. 197.

I bedömningen av om det föreligger risk för någon av de särskilda häktningsgrunderna ska hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet framstå som konkret.¹⁷⁶ Det krävs att faran i det enskilda fallet framstår som beaktansvärd, som något det på allvar kan räknas med. Bedömningen av om sådan fara föreligger ska ske mot bakgrund av brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande och omständigheterna i övrigt.¹⁷⁷ Generellt sett anses risken för framför allt flykt och kollusion som större desto allvarligare det misstänkta brottet är.¹⁷⁸

Av lagrummets andra stycke framkommer att vid allvarlig brottslighet, där minimistraffet är två års fängelse, ska den misstänkte häktas om det inte är uppenbart att skäl saknas.¹⁷⁹ Bestämmelsen skapar en *presumption* utifrån brottets allvarlighet, att det finns flykt-, kollusions- och recidivfara. Presumptionsregeln innebär en omvänd bevisbörda och rätten kan utgå från att det finns häktningsskäl, om inte utredningen visar det motsatta.¹⁸⁰ I praxis och förarbeten har exempel på när det saknats häktningsskäl angetts fall då den misstänkte redan är intagen i kriminalvårdsanstalt eller är svårt sjuk.¹⁸¹ Presumptionsregeln om häktning benämns ofta något felaktigt som ”obligatorisk häktning”. Det handlar inte om obligatorisk häktning per se; utgångspunkten är däremot att den misstänkte ska häktas, om det inte kan visas att de presumerade skälen saknas.

Enligt 24 kap. 11–13 §§ RB ska den som anhållits begäras häktad om inte anhållningsbeslutet hävs. Häktningsframställning ska ske senast klockan tolv tredje dagen efter anhållningsbeslutet. Häktningsförhandling ska hållas av rätten utan dröjsmål, dock aldrig senare än fyra dygn efter att den misstänkte greps eller anhållningsbeslutet verkställdes. Av 24 kap. 18 § tredje stycket RB framkommer att om det inte väcks åtal inom två veckor ska rätten hålla ny häktningsförhandling med högst två veckors mellanrum och se till att utredningen bedrivs så skyndsamt som möjligt. Rätten får bestämma längre tid mellan förhandlingarna om det med hänsyn till utredningen eller av annan anledning är uppenbart att förhandling med två veckors mellanrum skulle vara utan betydelse. Fortsatt häktning av den som redan är frihetsberövad brukar benämnas *omhäktning*.

4.4 Häktning med restriktioner

Enligt 24 kap. 5 a § RB ska rätten om den beslutar att häkta någon samtidigt, på begäran av åklagaren, pröva om den häktades kontakter med omvärlden ska få inskränkas. Restriktioner får beslutas endast om den misstänkte häktas på grund av kollusionsfara. Närmare reglering om restriktioner finns dels i

¹⁷⁶ Prop. 1986/87:112, s. 71.

¹⁷⁷ Ibid. s. 102.

¹⁷⁸ Lindberg (2018), s. 198.

¹⁷⁹ Ibid. s. 196.

¹⁸⁰ Ibid. s. 290.

¹⁸¹ NJA 1979 s. 425 och prop. 1986/87:112, s. 34.

häkteslagen (SFS 2010:611) (HäL), dels i Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för häkte (KVFS 2011:2).

Som anledning till att det kan finnas ett behov av att inskränka den misstänktes kontakter med omvärlden anges den processrättsliga utformningen i brottmål. Enligt processrättsliga principer om muntlighet, omedelbarhet och koncentration ska de uppgifter som tilltalade, vittnen och målsäganden lämnar under huvudförhandlingen läggas till grund för rättsens avgörande. Principerna skapar möjlighet för parterna att lämna andra uppgifter under huvudförhandlingen visavi vad som lämnats under förundersökningen. Av den anledningen har det ansetts nödvändigt att skapa goda förutsättningar för att de utsagor som lämnas inför rätten är så riktiga som möjligt. Restriktioner i kontakter med omvärlden motiveras således av intresset att möjliggöra en effektiv brottsutredning och lagföring. Mot det ska ställas att den häktade ska ses som oskyldig tills annat fastställs av domstol och att inskränkningar av den misstänktes kontakter med omvärlden innebär en ytterligare börda, utöver frihetsberövandet.¹⁸²

Den som berövats friheten får enligt häkteslagen inte underkastas mer omfattande inskränkningar av sin frihet än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. En kontroll- eller tvångsåtgärd får endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Finns det en mindre ingripande åtgärd som är tillräcklig ska den användas.¹⁸³ Utgångspunkten är att så få av de häktade som möjligt ska ha restriktioner, att restriktioner ska utnyttjas kortast möjliga tid och ska vara så lite ingripande som det går.¹⁸⁴ Som synes framkommer proportionalitetsprincipen även av häkteslagen, avseende hur ingripande restriktionerna får vara.

De restriktioner som får åläggas den häktade är inskränkningar i rätten att placeras tillsammans med andra intagna, vistas i gemensamhet, följa vad som händer i omvärlden, inneha tidskrifter och tidningar, ta emot besök, stå i förbindelse med annan genom elektrisk kommunikation samt sända och ta emot försändelser.¹⁸⁵ Rätten att meddela restriktioner prövas av rätten men är begränsad till frågan om restriktioner får användas eller ej. Det är därefter åklagaren som beslutar om *vilka* restriktioner som tillämpas.¹⁸⁶ Åklagaren får inte besluta om andra restriktioner än de som anges i häkteslagen.¹⁸⁷ Var gång rätten prövar häkttningsfrågan ska den även ta ställning till om det fortsatt ske ges tillstånd till restriktioner. Detsamma gäller när åklagaren begär förlängd tid för att väcka åtal.¹⁸⁸

¹⁸² Prop. 1997/98:104, s. 33.

¹⁸³ 1 kap. 6 § HäL.

¹⁸⁴ Prop. 1997/98:104, s. 34.

¹⁸⁵ 6 kap. 2 § HäL.

¹⁸⁶ Lindberg (2018), s. 813.

¹⁸⁷ Ibid. s. 814.

¹⁸⁸ Prop. 1997/98:104, s. 43.

4.5 Häktning av unga lagöverträdare

4.5.1 Bakgrund

Vid häktning av barn i åldrarna 15–18 år finns särregler dels i rättegångsbalken, dels i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (SFS 1964:167) (LUL). Redan i 1930-talets förarbeten till rättegångsbalken uttalades att ”Särskilt för minderåriga förbrytare innebär häktning en stark fysisk och psykisk påfrestning, som kan medföra menliga verkningar”.¹⁸⁹ Det kan således rent historiskt skönjas att lagstiftaren ansett barn som särskilt skyddsvärda i de fall ett frihetsberövande är för handen och att det ska ske en särbehandling.

4.5.2 Särregler för häktning av barn

Ur de tidiga förarbetsuttalandena är sprunget en bestämmelse i 24 kap. 4 § RB enligt vilken häktning om det på grund av den misstänktes ålder, hälsotillstånd eller någon annan liknande omständighet kan befaras komma att medföra allvarligt men för den misstänkte, endast får ske om det är *uppenbart* att betryggande övervakning inte kan ordnas. Vad som utgör betryggande övervakning framkommer inte närmre i lagen men kan skönjas i praxis. Ett mål rörde en 17-årig pojke som i tingsrätten dömdes till sju månaders slutet ungdomsvård. Domstolen beslutade att pojken fortsatt skulle vara häktad på grund av recidivfara. Pojken överklagade tingsrättens dom till hovrätten, som sänkte påföljden marginellt. Dock beslutade även hovrätten om fortsatt häktning på grund av recidivfara. Högsta domstolen meddelade prövningstillstånd i häktningsfrågan. Eftersom det vid prövningen fattats beslut om att pojken skulle omhändertas enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (SFS 1990:52) (LVU) och placeras i särskilt ungdomshem, konstaterade domstolen att omhändertagandet innebar en sådan betryggande övervakning som avses i 24 kap. 4 § RB. Förutsättningar för häktning förelåg därmed inte.¹⁹⁰

I ett senare mål ansågs placering enligt LVU *inte* utgöra betryggande övervakning. Målet handlade om en 16-årig pojke som häktats på grund av kollusionsfara för grov misshandel, grovt vapenbrott, grovt olaga hot och grovt olaga tvång. Domstolen uttalade att det fanns en påtaglig kollusionsfara som motiverade att under en viss tid begränsa pojkens möjligheter att påverka målsäganden. Då behovet inte kunde tillgodoses genom sådana tvångsåtgärder som kan beslutas enligt LVU, utgjorde placering på ungdomshem inte tillräckligt betryggande övervakning.¹⁹¹ I ytterligare ett mål ansågs placering på HVB-hem inte som tillräckligt betryggande övervakning. Målet handlade om en 15-årig asylsökande misstänkt för häleri och grov stöld, som var häktad på grund flykt- och recidivfara. Eftersom pojken begått gärningarna när han avviktit från HVB-hemmet och socialtjänsten avsåg att placera honom på samma

¹⁸⁹ SOU 1938:44, s. 300.

¹⁹⁰ NJA 2008 s. 81.

¹⁹¹ NJA 2017 s. 701.

hem, ansåg domstolen det uppenbart att övervakningen som kunde ordnas för honom inte var tillräckligt betryggande.¹⁹²

Särregler för unga lagöverträdare på mer detaljerad nivå framkommer av lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Enligt 23 § LUL får den som inte har fyllt arton år häktas endast om det finns *synnerliga skäl*. I bedömningen är det åldern när häktningsfrågan prövas som är avgörande, inte åldern vid tidpunkten för brottet. Andelen häktade barn, i förhållande till samtliga häktade, har de senaste åren legat mellan 1,6–1,9 procent. Under år 2020 var 121 av de häktade under 18 år när häktningen upphörde, vilket var en minskning med 55 häktade i förhållande till året innan.¹⁹³ Antalet häktade under år 2019 innebar däremot en ökning med 26 häktade sedan år 2018.¹⁹⁴ Enligt Åklagarmyndigheten rör det sig i princip alltid om misstankar om mycket allvarlig brottslighet som mord, människorov, grova våld- och sexualbrott, grova rån och vapenbrott när barn häktas. Myndigheten poängterar i dess årsredovisning att statistiken för häktade barn är något osäker eftersom det förekommer att en misstänkts ålder justeras till att vara 18 år eller äldre under domstolsprövningen.¹⁹⁵

Kravet om synnerliga skäl innebär att barn endast i *undantagsfall* ska placeras i häkte. Om ett barn i åldrarna 15–17 år måste frihetsberövas bör vederbörande i första hand placeras på ett särskilt ungdomshem. Om det finns hinder mot placering på ett särskilt ungdomshem, exempelvis på grund av kollusionsfara, *får* placering i häkte ske.¹⁹⁶ I rättspraxis finns få rättsfall som rent konkret avgör vad som innebär synnerliga skäl.¹⁹⁷ I det tidigare nämnda målet om en 15-årig asylsökande pojke uttalade domstolen att prövning om synnerliga skäl föreligger ska göras utifrån den misstänktes ålder och brottslighetens allvar samt styrkan i de särskilda häktningsskälen. I målet fann domstolen att pojken, misstänkt för häleri och grov stöld, inte skulle vara häktad. Det till trots att det förelåg både flykt- och recidivfara samt att någon betryggande övervakning inte kunde ordnas. Domstolen framhöll att det finns en betydande fara att häktning orsakar allvarlig psykisk skada på den som är endast 15 år gammal. Så unga personer bör därför endast häktas i sällsynta undantagsfall. Även om pojken var åtalad för allvarliga brott ansåg domstolen inte att de var av det svårare slaget. Inte heller styrkan i de särskilda häktningsskälen medförde att det förelåg synnerliga skäl.¹⁹⁸ I det andra nämnda målet, om en 16-årig pojke häktad på grund av kollusionsfara för grov misshandel, grovt vapenbrott, grovt olaga hot och grovt olaga tvång blev utgången den motsatta. Domstolen uttalade att pojken var misstänkt för allvarlig våldsbrottslighet. Om han skulle åtalas och dömas för de påstådda gärningarna fick dessa sammantaget anses vara avsevärt allvarligare än den brottslighet som

¹⁹² NJA 2015 s. 649.

¹⁹³ Åklagarmyndighetens årsredovisning 2020, s. 46.

¹⁹⁴ Ibid. s. 40.

¹⁹⁵ Ibid. s. 46.

¹⁹⁶ Prop. 1994/95:12, s. 118.

¹⁹⁷ Lindberg (2018), s. 787.

¹⁹⁸ NJA 2015 s. 649, p. 15–17.

var aktuell i det andra fallet. Dessutom var risken för att han på fri fot försvårade utredningen påtaglig. Domstolens bedömning blev därmed att det ansågs föreligga synnerliga skäl för häktning.¹⁹⁹

Precis som vid häktning allmänt måste frihetsberövandet vara proportionerligt. I ett äldre rättsfall avseende en 17-årig pojke saknades synnerliga skäl för häktning på grund av bristande proportionalitet. Pojken hade åtalats för olaga hot i fem fall och misshandel i två fall. Han var häktad på grund av både recidiv- och kollusionsfara. I bedömningen av om det förelåg synnerliga skäl beaktade domstolen längden på det frihetsberövande som redan skett visavi den brottslighet tingsrätten funnit honom skyldig till. Enligt Högsta domstolen riskerade ett ytterligare kvarhållande i häkte att medföra att pojken berövades friheten längre tid än vad som motsvarade den påföljd han kunde komma att ådömas. Därav saknades det synnerliga skäl att kvarhålla honom i häkte, trots att det fanns viss risk för fortsatt brottslighet.²⁰⁰ Utöver proportionalitetsprincipens betydelse saknas det, i likhet med häktning för vuxna, någon bortre tidsgräns för hur länge häktningen kan fortgå.

Justitieombudsmannen (JO) har nyligen uttalat att rätten har ett ansvar för att det *kontinuerligt* prövas om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas samt att det fortsatt finns synnerliga skäl för häktning. I det granskade målet hade en 17-åring begärts häktad varefter åklagaren begärde förlängd tid för att väcka åtal vid nio tillfällen. Den häktade motsatte sig omhäktning vid det första tillfället, men medgav övriga. Domstolen höll ingen omhäkningsförhandling under fem månader utan beviljade samtliga framställningar genom beslut på handlingarna. JO uttalade kritik mot domstolen då det vid häktning av den som är minderårig bör ställas krav på att utredningen bedrivs skyndsamt och att häktningen alltid antas innebära en risk för allvarligt men. Enligt JO har rätten ett ansvar att se till att häktningstider inte blir för långa och att så är än mer angeläget när den häktade är under 18 år. I ärendet utdelades kritik mot den aktuella domstolen.²⁰¹

Den i inledningen nämnda tvåårsregeln som skapar en presumtion utifrån brottets allvarlighet, att det finns flykt-, kollusions- och recidivfara är när det gäller unga lagöverträdare inte direkt tillämplig. Tvåårsregeln måste först anpassas till de strafflättnader som gäller för underåriga. Det finns därför ett förhållandevis stort utrymme för att inte häkta en misstänkt under 18 år, trots att minimistraffet för en vuxen är fängelse i två år eller mer.²⁰² Tvåårsregeln beskrivs normalt sett som en handlingsregel för domstolen; i praktiken innebär det att den som är misstänkt för brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än två års fängelse regelmässigt häktas. När det gäller unga lagöverträdare får tvåårsregeln däremot inte samma betydelse. För att tvåårsregeln ska bli aktuell måste det först tas hänsyn till den s.k. straffrabatten för unga. Ett barn kan därmed vara misstänkt för allvarligare brottslighet än en

¹⁹⁹ NJA 2017 s. 701, p. 22–23.

²⁰⁰ NJA 1985 s. 56.

²⁰¹ JO dnr. 4133–2020.

²⁰² SOU 2016:52, s. 55.

vuxen, utan att det finns någon presumtion om flykt-, kollusions och recidivfara.

4.5.3 Särregler för restriktioner och isolering av barn

För barn i åldrarna 15–17 år saknas särreglering för restriktioner varför det i princip är möjligt att belägga ett barn med restriktioner avseende kontakter med omvärlden. Som redogjort för i tidigare kapitel är internationella konventioner, bland annat barnkonventionen, något det ska tas hänsyn till när någon beläggs med restriktioner. Mot bakgrund av barnkonventionen finns det av Riksåklagaren utgivna riktlinjer.

Enligt Riksåklagarens *Riktlinjer gällande restriktioner och långa häktningstider*²⁰³ måste åklagare vara mer restriktiva med att ålägga ungdomar restriktioner än vuxna och det måste ställas högre krav på brottslighetens allvar. Anledningen som framkommer är dels att det är väldigt påfrestande för en ung person att vara ålagd restriktioner, dels av hänsyn till Sveriges internationella åtaganden.²⁰⁴ Av riktlinjerna framkommer vidare att det däremot *kan* vara nödvändigt att begränsa den misstänktes kontakter med omvärlden om det handlar om mycket allvarliga brott. Det anges att bland ungdomar kan viljan och förmågan att påverka målsäganden och vittnen, som ofta också är unga, vara stor.²⁰⁵

Enligt riktlinjerna bör åklagaren, om den har för avsikt att begära en ung person häktad, ta kontakt med försvararen inför häktningsförhandlingen i syfte att ta reda på vem eller vilka den unge önskar ha kontakt med under frihetsberövandet. Tanken är att möjliggöra för åklagaren att direkt efter häktningsförhandlingen fatta beslut som anger vilka obevakade respektive bevakade besök och telefonsamtal som tillåts. I riktlinjerna betonas även vikten av att åklagaren redan i samband med häktningsförhandlingen på ett tydligt sätt redogör för *varför* det är nödvändigt med restriktioner och vad restriktionerna konkret kommer att innebära i det aktuella fallet. Klargörandet motiveras med att det är nödvändigt att en ung person förstår varför beslutet om restriktioner fattats och vad det innebär, med hänvisning till barnkonventionen. Den som fattar ett beslut rörande den unge har ett ansvar för att hen får tillräcklig information om vad beslutet innebär. Enligt riktlinjerna bör åklagaren i samband med häktningsförhandlingen även ange vilka kontakter den unge faktiskt får ha.²⁰⁶

Av de 121 barn som häktades år 2020 ålades 114 restriktioner under åtminstone en del av häktningstiden. Andelen utgjorde 94 procent av de häktade och var en ökad andel i förhållande till år 2017 och 2018 (ungefär 89 procent)

²⁰³ Riksåklagarens riktlinjer gällande restriktioner och långa häktningstider (RåR 2015:1).

²⁰⁴ Ibid. s. 8.

²⁰⁵ Ibid. s. 8 f.

²⁰⁶ Ibid. s. 8.

men en minskning i förhållande till år 2019 (96 procent). Under året var 52 personer som inte hade fyllt 18 år häktade längre tid än 30 dagar. Antalet var en minskning i förhållande till år 2019 då 69 personer var häktade längre tid än 30 dagar. Av de 52 barn som var häktade minst 30 dagar hade 51 varit ålagda restriktioner under 30 dagar eller längre. Den höga andelen som ålades restriktioner förklaras av Åklagarmyndigheten med att ungdomar endast blir häktade i undantagsfall då det är fråga om mycket allvarlig brottslighet med en överhängande risk för att brottsutredningen försvåras.²⁰⁷ Av de barn som häktades år 2019 hade frihetsberövandet upphört för nästan 90 procent inom tre månader.²⁰⁸ En liknande utveckling kan ses för barnen som häktades år 2020; endast ett fåtal var kvar i häkte efter tre månader.²⁰⁹

Som synes finns det inte kodifierat för hur restriktioner får användas med unga. Riksåklagarens riktlinjer redogör för hur åklagaren *bör* förhålla sig, däremot är de i slutändan endast riktlinjer. Enligt gällande rätt finns det lagstöd för att häkta en ung misstänkt och ålägga vederbörande restriktioner i kontakter med omvärlden.

²⁰⁷ Åklagarmyndighetens årsredovisning 2020, s. 48.

²⁰⁸ Kriminalvård och statistik (KOS 2019), s. 79.

²⁰⁹ Jfr. Åklagarmyndighetens årsredovisning 2020, s. 47.

5 Behovet av nya häktningsregler

5.1 Inledning

Det som år 2021 är för handen är att det beslutats om förändringar av häktningens institutet. Vissa förändringar är av allmän karaktär, andra specifikt inriktade på häktning av barn. Kapitlet inleds med en redogörelse av regeringens ”förklaringar” till långa häktningstider. Att dessa förklaringar tas upp är för att de är återkommande såväl i svar till internationella konventionskommittéer som i statliga utredningar. Huruvida det går att legitimera långa häktningstider med de redovisade förklaringarna analyseras i uppsatsens sista kapitel.

Efter genomgången av vad som uttalats som förklaringar redogörs för förslaget till nya häktningsregler. Först redogörs för uppdraget om nya häktningsregler, för att redovisa om *varför* regeringen ansåg att det krävdes en ändring av häktningens institutet. Därefter redogörs för förslaget till nya häktningsregler, dels allmänt, dels specifikt avseende barn. I likhet med gällande rätt innebär de föreslagna förändringarna för häktning av barn särregler.

I kapitlets avslutande del redogörs för vad de föreslagna ändringarna utmynnat i. Som omnämmts redan i uppsatsens inledande kapitel kan det straffrättsligt skönjas en allt hårdare ton, såväl i media som i politiken. Därför redogörs i den avslutande delen för vilka riksdagspartier som är motståndare till vissa av de föreslagna förändringarna vid häktning av barn. Viss analys i kapitlet sker löpande i texten, men framför allt sker den genom *strukturen*. Kapitlet, tillsammans med tidigare kapitel, skapar en struktur; en bild av vad som krävs, vart vi varit och vart vi är på väg genom det som föreslagits och beslutats.

5.2 Regeringens förklaringar till långa häktningstider och restriktioner

5.2.1 Processprincipers inverkan

Svensk brottmålsprocess i domstol styrs av principer om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Enligt muntlighets- och omedelbarhetsprincipen ska domstolen grunda sitt avgörande på det som förekommit vid huvudförhandlingen, vilket syftar till att säkerställa att såväl rättens ledamöter som åhörare ska ha möjlighet att ta del av det fullständiga processmaterialet genom att närvara vid huvudförhandlingen.²¹⁰ Enligt omedelbarhetsprincipen

²¹⁰ Dir. 2016:31, s. 9.

får rätten endast fästa avseende vid bevisfakta som direkt har iakttagits av den vid huvudförhandlingen eller bevisfakta som man kan sluta sig till från vad som direkt har iakttagits. Det som framkommit under förundersökningen får således rätten inte ta hänsyn till om det inte upprepas under huvudförhandlingen. Koncentrationsprincipen hänger samman med omedelbarhetsprincipen; huvudförhandlingen ska som utgångspunkt ske utan avbrott. Enligt muntlighetsprincipen ska vittnen och parter höras muntligen. Som huvudregel får parterna inte ge in eller läsa upp skriftliga inlagor. Endast om den som hörs i rätten avviker från vad hen tidigare berättat, alternativt om hen inte vill yttra sig, får uppgifter från ett tidigare förhör läsas upp och återopas.²¹¹

Den 7 april 2016 gavs en särskild utredare i uppdrag att analysera hur handläggningen av stora brottmål med omfattande bevisning ska kunna moderniseras och effektiviseras med bevarade krav på rättssäkerhet.²¹² En av anledningarna som angavs för uppdraget var att en oönskad effekt av utdragna processer är långa häktningstider med restriktioner.²¹³ I uppdraget ingick även att överväga om det bör införas utökade möjligheter att använda dokumenterade förhör som bevisning i domstol. Enligt uppdraget skulle möjligheten kunna bidra till kortare häktningstider och minskad restriktionsanvändning, eftersom behovet att skydda bevisningen från yttre påverkan genom häktning med restriktioner kan minskas vid tidigare bevissäkring.²¹⁴ Efter två tilläggsdirektiv, innefattande bland annat förlängning av uppdraget, presenterades två delbetänkanden²¹⁵ och ett slutbetänkande²¹⁶ av utredningen.

I det första delbetänkandet angavs att utredningen hade som utgångspunkt att en följd av den svenska rättsordningen, med reglerna om muntlighet och omedelbarhet, är att bevisuppgifter kan behöva skyddas från påverkan utifrån. En konsekvens av det är att en viss kollusionsfara ofta består fram till huvudförhandlingen vilket påverkar omfattningen av restriktionsanvändningen.²¹⁷ I delbetänkandet hänvisades till den omfattande kritik Sverige fått vidkännas från internationella kontrollorgan avseende häktningstider och restriktioner.²¹⁸ I det andra delbetänkandet fokuserades än mer på just tidig bevissäkring för en minskad användning av häktning och restriktioner. Enligt utredaren finns det anledning att utgå från att en utökad möjlighet att använda dokumenterade förhørsberättelser som bevisning skulle kunna leda till kortare häktningstider och minskad restriktionsanvändning. Om bevisningen säkras i ett tidigare skede blir behovet av att skydda bevisningen från yttre påverkan mindre. Utredaren uttryckte storleken på effekten av en sådan ändring som svårbedömd, men kom till slutsatsen att det finns anledning att utgå från att en förändrad bevisordning med större möjligheter att använda tidigt lämnade berättelser som bevisning vid rättegångar kommer att ha betydelse vid be-

²¹¹ SOU 2017:7, s. 26 f.

²¹² Dir. 2016:31, s. 2.

²¹³ Ibid. s. 4.

²¹⁴ Ibid. s. 10.

²¹⁵ SOU 2017:7 och SOU 2017:98.

²¹⁶ SOU 2019:38.

²¹⁷ SOU 2017:7, s. 27.

²¹⁸ Ibid. s. 43; Se även kapitel 2.

dömningen av kollusionsrisken. Om bevisning säkras i ett tidigare skede upphör rimligen behovet att skydda bevisningen i ett tidigare skede, varvid det kan finnas förutsättningar att häva meddelade restriktioner eller häktningsbeslut.²¹⁹ Mot den bakgrunden föreslogs att bevis bör kunna tas upp i domstol på yrkande av undersökningsledaren, den misstänkte eller av part i ansvarsdelen om det inte är olämpligt med hänsyn till utredningens/målets beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt. Dessutom bör bevis kunna tas upp i domstol under förundersökningen om det kan få betydelse för frågan om att häva häktning eller restriktioner.²²⁰ Enligt utredaren skulle en utökad möjlighet att ta upp bevis i domstol före huvudförhandling innebära större fördelar än nackdelar såväl för den som är misstänkt som för utredningen.²²¹

5.2.2 Väntetider hos Nationellt forensiskt centrum

I juli 2015 gav regeringen Statskontoret i uppdrag att utreda hanteringen av forensiska undersökningar i ärenden med häktade personer. Som skäl för uppdraget hänvisades till att en förundersökning ska bedrivas så skyndsamt som omständigheterna medger. Särskilt viktig är skyndsamheten när den misstänkte är häktad, inte minst mot bakgrund av oskyldighetspresumtionen. I olika sammanhang hade framförts att hanteringen av forensiska undersökningar kan vara en bidragande orsak till att häktningstider blir omotiverat långa. Regeringen fann därav att det fanns anledning att närmare utreda om och i sådana fall på vilket sätt hanteringen av forensiska undersökningar kan förändras i syfte att bidra till kortare häktningstider. Som särskilt viktigt angavs att identifiera om det finns situationer eller typfall där de forensiska undersökningarna i sig påverkar häktningstiderna på ett sätt som är omotiverat.²²² Uppdraget utmynnade i rapporten *Häktningstider och forensiska undersökningar – Förslag för en snabbare forensisk process*, vilken presenterades i januari 2016.²²³

Utifrån de inledande intervjuer Statskontoret företog med poliser och åklagare drogs slutsatsen att de undersökningar som görs vid Nationellt forensiskt centrum (NFC) laboratorium i Linköping är den forensiska verksamhet som kan antas ha störst påverkan på häktningstiderna. Utredningens analys och slutliga slutsatser kom därför att fokusera på hanteringen av forensiska undersökningar vid NFC i Linköping.²²⁴ I kartläggningen framkom att forensiska undersökningar förekom i 40 procent av de ärenden där det fanns någon häktad. Enligt Statskontoret kan forensiska undersökningar därmed ha betydelse för häktningstiden i många ärenden, men långt ifrån alla.²²⁵

²¹⁹ SOU 2017:98, s. 169 f.

²²⁰ Ibid. s. 194.

²²¹ Ibid. s. 201.

²²² Ju2015/05664/Å.

²²³ Häktningstider och forensiska undersökningar, s. 3.

²²⁴ Ibid. s. 22.

²²⁵ Ibid. s. 35.

I den aktgranskning Statskontoret genomförde i dess utredning indikerades att häktningstiden förhållandevis ofta förlängs med hänvisning till de forensiska undersökningarna. Skälet var det *vanligaste* när åklagare begärde åtalsförlängning och nämndes i 37 procent av omhäktningarna. Brottskategorierna tillgreppsbrott, narkotikabrott, våldsbrott, sexualbrott och bedrägeribrott stod tillsammans för mer än 80 procent av ärendena i utredningens urval. Inom nämnda kategorier förekom även flest ärenden med häktade i ärendena hos NFC. Långt genomsnittliga häktningstider fanns inom utredningar rörande vålds- sexual- och bedrägeribrott. Därefter kom narkotika- och tillgreppsbrott. I de brottskategorierna fanns även flest häktade i de ärenden som undersöktes. Statskontorets slutsats blev att det är bland de forensiska undersökningarna rörande dessa fem brottskategorier det bör finnas effektivitetsmöjligheter för att korta häktningstiderna.²²⁶ I det urval av häktade personer som analyserades ingick även personer i åldrarna 15–18 år. De vanligaste huvudbrottsmisstankarna för häktade barn var desamma som för vuxna; tillgreppsbrott, narkotikabrott och våldsbrott. Utredningens material visade däremot inte hur häktningstiden för barn påverkades av att forensiska undersökningar i utredningar som rör barn och unga ska behandlas med förtur.²²⁷

I rapporten framkom vidare att beställningar till NFC utgör ett kritiskt moment. Forensiska undersökningar genomförs i en process där polis och åklagare är beställare medan NFC är utförare. För att NFC ska ha möjlighet till en effektiv ärendehandläggning krävs att en beställning är komplett, i annat fall finns en risk för liggstider i väntan på kompletteringar. Enligt undersökningen kunde en betydande andel av de beställningar som kom in till NFC antas innehålla brister. Även att det kom in beställningar till NFC som inte var relevanta, med resultatet att handläggningen i andra ärenden fördröjdes, uppmärksammades. Förklaringen till bristerna uppgavs vara att beställarna hade bristande forensisk kompetens avseende vad som borde undersökas, samt att polis och åklagare missade att återkalla beställningar som blivit inaktuella.²²⁸ Ett andra kritiskt moment som redovisades var de interna processerna inom NFC för när analyserna ska utföras.²²⁹ De förtursgrunder som finns är häktning eller åtal, ungdomsbrott, spaningsärende och annat skäl (som ska motiveras).²³⁰ Som det vanligaste skälet för att begära förtur angavs att det fanns någon häktad.²³¹ Däremot visade utredningen att NFC inte per automatik fick veta när häktningsperioder och andra frister löper ut. De tidsfrister som gäller när någon häktad finns i en brottsutredning ingick därmed inte som en faktor när NFC planerade handläggningen. Det visade sig även vara otydligt för både beställare och NFC:s medarbetare hur prioriteringar ska ske inbördes mellan olika förtursärenden.²³²

²²⁶ Häktningstider och forensiska undersökningar, s. 31.

²²⁷ Ibid. s. 35.

²²⁸ Ibid. s. 50–52.

²²⁹ Ibid. s. 65.

²³⁰ Ibid. s. 46.

²³¹ Ibid. s. 56.

²³² Ibid. s. 65

Kritiken för forensiska undersökningar har fortsatt komma även efter Statskontorets granskning. Sommaren 2017 överlämnade Riksrevisionen en granskningsrapport till regeringen över den forensiska verksamhet som bedrivs inom Polismyndigheten. Av rapporten konstaterades att NFC:s undersökning höll hög kvalitet men att handläggningstiderna var för långa. Riksrevisionen beskrev resursanvändningen i den forensiska organisationen som ineffektiv. Ineffektiviteten förklarades framför allt med NFC:s långa handläggningstider beroende av problem i hanteringen av beställningar och avbeställningar.²³³

Mot bakgrund av de granskningar som skett har det vidtagits flera åtgärder för att korta handläggningstiderna.²³⁴ NFC har effektiviserat vissa interna processer vilket sänkt handläggningstiden något.²³⁵ Regeringen har även gett Polismyndigheten ökade medel för att förstärka verksamheten vid NFC.²³⁶ Trots de åtgärder som tagits anses det av regeringen att hanteringen hos NFC fortfarande kan ha en inverkan på hur långvarig en häktning blir.²³⁷

5.2.3 Rättsväsendets arbetsbelastning

I Åklagarmyndighetens senaste årsredovisning framfördes att arbetsbelastningen inom myndigheten på många håll varit allt för hög under det gångna året.²³⁸ Den ökade arbetsbelastningen har lyfts av Åklagarmyndigheten även i tidigare årsredovisningar.²³⁹ Som skäl till den ökade arbetsbelastningen anges särskilt att det skett en ökning av de mer svårutredda och komplexa ärendena vilket krävt allt mer resurser och tid.²⁴⁰ De brott som anges som mest resurskrävande är mord och dråp, grov misshandel, sexualbrott, rån samt narkotikabrott (ej innefattande ringa brott genom innehav och bruk). Antalet misstankar i åklagarledda förundersökningar för nämnda brottstyper har enligt myndigheten ökat med 15 procent det senaste året. De senaste åren har det skett en ökning med 39 procent.²⁴¹ Brott begångna av barn som fyllt 15 men inte 18 år utgör sju procent av alla brottsmisstankar som hanteras inom Åklagarmyndigheten. Under det gångna året kom det till myndigheten in 30 700 brottsmisstankar avseende ungdomsbrott, vilket utgjorde en ökning med 1200 brottsmisstankar jämfört med år 2019.²⁴² I Åklagarmyndighetens budgetunderlag för räkenskapsåren 2021–2023 begärdes en ökning av anslaget från regeringen. Som skäl därtill redovisades att en brist på åklagarresurser innebär att stödet till polisen blir mindre omfattande och att utredningar

²³³ Från spår till bevis – Polisens forensiska organisation (RIR 2017:16), s. 46–47.

²³⁴ Prop. 2019/20:129, s. 24.

²³⁵ Ibid. s. 23.

²³⁶ Prop. 2016/17:99, s. 45.

²³⁷ Prop. 2019/20:129, s. 24.

²³⁸ Åklagarmyndighetens årsredovisning 2020, s. 3.

²³⁹ Åklagarmyndighetens årsredovisning 2019, s. 3; Åklagarmyndighetens årsredovisning 2018, s. 3.

²⁴⁰ Åklagarmyndighetens årsredovisning 2020, s. 3.

²⁴¹ Ibid. s. 17.

²⁴² Ibid. s. 30.

kommer att ta längre tid.²⁴³ Ju fler av de misstänkta som dessutom är häktade, desto mer arbete skapas för åklagarna.²⁴⁴

Liknande behov av ökade anslag har begärts av andra rättsvårdande myndigheter. I Polismyndighetens budgetunderlag 2021–2023 anges ett behov av ökade anslag för att ha möjlighet att anställa fler poliser och att utreda fler brott.²⁴⁵ I budgetunderlaget för Sveriges Domstolar åren 2020–2022 begärs likväl ökade anslag.²⁴⁶ En av anledningarna som anges är den ökade arbetsbelastningen; dels på grund av en ökad måltillströmning, dels på grund av allt fler större och resurskrävande brottmål.²⁴⁷ I Kriminalvårdens budgetunderlag 2021 kan skönjas en liknande utveckling. Kriminalvården begär ökade anslag mot bakgrund av en kraftig klientökning.²⁴⁸ Myndigheten gör bedömningen att klientvolymerna i såväl häkte och anstalt som frivård kommer att fortsätta öka de kommande åren. Den ökade beläggningen i häkte bedöms främst bero på *längre* häktningstider. För att möta den ökade klienttillströmningen, men även för att ha möjlighet att bryta isoleringen för häktade i allmänhet, och *barn i synnerhet*, krävs resurser.²⁴⁹

5.3 Uppdraget om nya häktningsregler

Den 23 juli 2015 gav regeringen en särskild utredare i uppdrag att lämna förslag för att minska användningen av häktning och restriktioner.²⁵⁰ För häktninginstitutet generellt innefattade uppdraget bland annat att överväga och, om det bedömdes lämpligt, föreslå nya former av straffprocessuella tvångsmedel som alternativ till häktning, överväga och om det bedömdes lämpligt föreslå tidsfrister för användningen av häktning och restriktioner samt identifiera och föreslå åtgärder för att begränsa restriktionsanvändningen och motverka isoleringen av häktade. Enligt uppdraget skulle utredaren särskilt fokusera på åtgärder för att begränsa användningen av häktning och restriktioner för barn och andra unga lagöverträdare.²⁵¹ I uppdraget om unga lagöverträdare ingick att kartlägga för vilka brott och i vilka situationer barn mellan 15 och 18 år får häktas och hur eventuella restriktioner används och utformas i de fallen. Utredaren skulle analysera, och om det bedömdes lämpligt, lämna förslag som rör häktning och restriktioner, bland annat i fråga om alternativ till häktning och tidsgränser, som är särskilt anpassade för barn och andra unga lagöverträdare samt åtgärder som exempelvis skolgång för att motverka isolering och minimera de negativa konsekvenser som isolering medför för

²⁴³ Åklagarmyndighetens budgetunderlag för räkenskapsåren 2021–2023 (ÅM2020-171), s. 3–4.

²⁴⁴ Ibid. s. 7.

²⁴⁵ Polismyndighetens budgetunderlag 2021–2023 (dnr A427.136/2019), s. 5.

²⁴⁶ Sveriges Domstolar budgetunderlag 2020–2022, s. 3.

²⁴⁷ Ibid. s. 11–12.

²⁴⁸ Kriminalvårdens budgetunderlag 2021, s. 1.

²⁴⁹ Ibid. s. 8.

²⁵⁰ Dir. 2015:80, s. 1.

²⁵¹ Ibid.

barn och andra unga lagöverträdare. Uppdraget innefattade även att ta ställning till om det ska införas en möjlighet att besluta om omedelbar verkställighet av en dom på sluten ungdomsvård för en person som är häktad och lämna de författningsförslag som behövs.²⁵²

5.4 Förslag till nya häktningsregler, allmänt

Det av regeringen givna uppdraget utmynnade i utredningsbetänkandet *Färre i häkte och minskad isolering*²⁵³. För häktningsinstitutet generellt föreslogs införandet av nya alternativ till häktning, en begränsning av häktningstiderna, en utökad restriktionsprövning av domstolarna, kombinerade häktnings- och huvudförhandlingar samt ett avskaffande av tvåårsregeln.²⁵⁴ Enligt utredningen är de alternativ till häktning som redan finns inte tillräckligt effektiva och erbjuder endast i undantagsfall något ändamålsenligt alternativ. Bristen på ändamålsenliga alternativ medför att misstänkta i stället häktas.²⁵⁵ Som nya alternativ föreslogs därav de straffprocessuella tvångsmedlen *hemarrest* och *områdesarrest*. Hemarrest föreslogs innebära att den misstänkte förbjuds att utan tillstånd lämna sin bostad. Områdesarrest att den misstänkte förbjuds att utan tillstånd lämna ett visst geografiskt område. Båda inskränkningarna föreslogs att kontrolleras med elektroniska hjälpmedel.²⁵⁶ Med elektroniska hjälpmedel är det tänkbart att det främst avses kontroll med hjälp av s.k. *foto-boja*.

För att begränsa häktningstiderna och för att möta internationell kritik föreslog utredaren att en längsta häktningstid kodifieras. Enligt förslaget ska misstänkta vuxna få vara häktade en sammanhängande tid om högst sex månader fram till dess att åtal väckts. För att tidsgränsen inte ska inverka på möjligheten att utreda och lagföra den som är misstänkt föreslogs att det ska vara möjligt att förlänga häktningstiden om det finns synnerliga skäl.²⁵⁷ För den som är under 18 år när häktningsbeslutet verkställs föreslogs motsvarande tidsfrist vara tre månader.²⁵⁸

Ett av uppdragen till utredaren var att identifiera och föreslå åtgärder för att begränsa restriktionsanvändningen och motverka isoleringen av häktade. Som ett medel där för föreslogs att rätten, i stället för åklagaren, ska fatta beslut om varje enskild restriktion. Det starkaste argumentet därom var att restriktioner innebär ett ingripande i den enskildes frihet och att det därför bör vara en domstol, inte åklagaren som är part i målet, som fattar beslutet. Tanken är att med en domstolsprövning kommer behovet av enskilda restriktioner

²⁵² Dir. 2015:80, s. 14 f.

²⁵³ SOU 2016:52.

²⁵⁴ Ibid. s. 14–17.

²⁵⁵ Ibid. s. 94 f.

²⁵⁶ Ibid. s. 103; Vad som utgör synnerliga skäl är samma för vuxna och barn, se kapitel 5.5.3.

²⁵⁷ SOU 2016:52, s. 116; Se även kapitel 5.5.3.

²⁵⁸ Se kapitel 5.5.3 för närmare redogörelse av förslaget om längsta häktningstid för unga.

att behöva motiveras på ett tydligare sätt. Åklagaren behöver argumentera mer för varje restriktionskategori, den misstänkte kan lättare bemöta argumenten och domstolen bör bättre än åklagaren kunna säkerställa att det sker en tillräcklig avvägning mellan utredningsmässiga skäl och den enskildes behov. Tanken med domstolsprövning av varje restriktionskategori är även att praxis ska växa fram för en mer enhetlig restriktionshantering.²⁵⁹ För att säkerställa att bedömningen sker efter noggrant övervägande föreslogs att om rätten beslutar att ge åklagaren tillstånd att meddela restriktioner ska den redovisa skälen för sitt beslut.²⁶⁰

Av utredaren föreslogs även ökade möjligheter till kombinerade häktnings- och huvudförhandlingar.²⁶¹ Kombinationen är främst användbar när brott begås av personer som kan befaras hålla sig undan lagföring eller straff, exempelvis när vederbörande saknar hemvist i Sverige. I de fallen är ofta ett frihetsberövande nödvändigt för att motverka ett avvikande.²⁶² Förslaget innebär i praktiken en möjlighet för åklagaren att avvakta något med ingivandet av häktningsframställningen och att inom tre dagar lämna in åtal. För domstolen innebär det att den avvaktar något med att hålla häktningsförhandling.²⁶³ Syftet är att i vissa fall snabbare få avgjort vissa typer av mål.

Avslutningsvis föreslogs att den s.k. tvåårsregeln ska avskaffas. Enligt utredaren skapar regeln osäkerhet och tillämpningsproblem. Dessutom innebär regeln att proportionalitetsprincipen riskerar att bli åsidosatt. Att den häktade måste lyfta fram omständigheter som visar att det är uppenbart att häktningsskäl saknas överensstämmer dåligt med oskyldighetspresumtionen.²⁶⁴

5.5 Förslag till nya häktningsregler vad gäller barn

5.5.1 Placering på ungdomshem i stället för häkte

Som framgick redan av kommittédirektivet skulle utredaren särskilt fokusera på åtgärder för att begränsa användningen av häktning och restriktioner för barn och andra unga lagöverträdare.²⁶⁵ För att undvika att barn över huvud taget placeras i häkte föreslogs av utredaren att barn som är misstänkta och ska häktas förvaras på särskilda ungdomshem i regi av Statens institutionsstyrelse (SiS). Särskilda ungdomshem är anpassade för barn, med personal från flera yrkeskategorier, såsom psykologer, lärare, sjuksköterskor och behandlingsassistenter. Personaltätheten är även betydligt högre än på häktena

²⁵⁹ SOU 2016:52, s. 134–136.

²⁶⁰ Ibid. s. 140.

²⁶¹ Ibid. s. 124.

²⁶² Ibid. s. 121 f.

²⁶³ Ibid. s. 125.

²⁶⁴ Ibid. s. 109–110.

²⁶⁵ Dir. 2015:80, s. 1.

och det bedrivs skolverksamhet.²⁶⁶ Om den häktade ålagts restriktioner blir det en fråga för ungdomshemmen att hantera. Att begränsa kontakter och utöva kontroll är enligt utredaren inte främmande för ungdomshemmen. Det finns goda möjligheter att skapa en miljö och en ordning som säkerställer att en häktad inte kan kommunicera med omvärlden på ett illojalt sätt. Även om möjligheten och risken för illojala kontakter med omvärlden blir något högre än i häkte, är utredarens ståndpunkt att risken måste ställas mot den stora påfrestning det innebär för barn att tillbringa tiden i häkte.²⁶⁷ Dessutom är boendemiljön på ett ungdomshem tänkt att så långt som möjligt efterlikna ett hem, till skillnad från häktet som enbart skapats utifrån säkerhetsaspekter. I förslaget hänvisades även till den kritik Sverige fått vidkännas från barnrättskommittén avseende att tillgången till undervisning för barn skiljer sig åt mellan olika häkten. Skolverksamhet finns på alla ungdomshem och kan redan i nuläget anpassas utifrån om den intagne får delta i gruppundervisning eller ej.²⁶⁸

I förslaget om placering på ungdomshem som utgångspunkt öppnades dock upp för att det i *vissa fall* även fortsättningsvis *kan* vara nödvändigt att placera barn i häkte. Förslagsvis ska det vara möjligt att placera ett barn i häkte om det finns *mycket starka skäl*. Möjligheten att placera barn i häkte bör tillämpas restriktivt. Det ska handla om mycket allvarlig brottslighet där kollusionsrisken är mycket hög eller det finns allvarliga och överhängande hot om fritagning eller flykt. Detsamma om det rör ett mål med flera inblandade och flera av målskamraterna är under 18 år. Vid häktesplacering enligt undantaget föreslås att åklagaren löpande ska ompröva beslutet.²⁶⁹

I de remissyttranden som skedde av förslaget tillstyrktes placering på ungdomshem i stället för häkte av flera remissinstanser. Flertalet av instanserna yttrade sig inte specifikt avseende just placering på ungdomshem utan tillstyrkte förslaget i dess helhet, alternativt tillstyrkte förslaget förutom för andra områden det redovisades invändningar mot. Svea hovrätt var en av de remissinstanser som tydligast yttrade sig för en placering av häktade barn på ungdomshem i stället för häkten. Enligt domstolen finns det starka skäl att låta häktade barn förvaras på särskilda ungdomshem och att det borde vara möjligt att begränsa den häktades kontakter med omvärlden om tillräckliga ekonomiska resurser tillförs.²⁷⁰

Till de remissinstanser som var öppet negativa hörde Åklagarmyndigheten, Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse själva och Civil Rights Defenders. Åklagarmyndigheten yttrade att den i princip var positiv till förslaget men inte på nuvarande underlag kunde tillstyrka det. Myndigheten ansåg att förslaget borde utredas och analyseras närmre.²⁷¹ Enligt Kriminalvården framstår ett ungdomshem i flera avseenden som ett bättre alternativ än häkte.

²⁶⁶ SOU 2016:52, s. 149–150.

²⁶⁷ Ibid. s. 152–153.

²⁶⁸ Ibid. s. 150–151.

²⁶⁹ Ibid. s. 149 ff.

²⁷⁰ Yttrande Svea hovrätt.

²⁷¹ Yttrande Åklagarmyndigheten.

Däremot yttrades att det vore orealistiskt att inom överskådlig tid genomföra förslaget sett till hur ungdomshemmens lokaler är utformade och belägna. Kriminalvården framförde att ett alternativ till förslaget vore att förstärka och tillföra mer resurser till dess ungdomsavdelningar.²⁷² Statens institutionsstyrelse som driver de tilltänkta ungdomshemmen yttrade att utredningens förslag inte är tillräckligt utredda. Enligt myndigheten saknas i utredningen analyser av vad förslaget skulle innebära för den nuvarande verksamheten och det skulle krävas stora organisatoriska och strukturella förändringar.²⁷³ Civil Rights Defenders yttrade tveksamhet över om Statens institutionsstyrelse, som strukturen var vid tiden för yttrandet, var lämpliga att ta hand om unga häktade. I yttrandet angavs att uppdraget måste definieras tydligare och nuvarande missförhållanden måste åtgärdas. Med missförhållanden hänvisades till att det inom Statens institutionsstyrelse konstaterats en omfattande isolering av barn i en miljö som är sämre än på högsäkerhetsanstalter.²⁷⁴

5.5.2 Förbud mot isolering av barn

För att motverka den påfrestning det innebär för ett barn att vara inlåst i sin ensamhet är utredarens ståndpunkt att isoleringen av barn ska upphöra. Enligt förslaget ska ett barn ha rätt till *minst fyra timmars* kontakter med intagna, personal, besökare eller genom telefonkontakt. Utredaren poängterar att tidsgränsen om fyra timmar är ett *minimikrav* och att barn behöver mer mänsklig kontakt än så. Utifrån förslaget om placering på ungdomshem i normalfallet, anges att förslaget främst får konsekvenser för de barn som undantagsvis placeras i häkte. På de särskilda ungdomshemmen är utredarens utgångspunkt att barnen får betydligt mer mänsklig kontakt än fyra timmar.²⁷⁵

Förslaget om ett förbud mot isolering av barn tillstyrktes av i princip alla remissinstanser. Civil Rights Defenders yttrade att Sverige skyndsamt måste vidta åtgärder så att barn inte isoleras i varken häkte, fängelse eller inom ungdomsvård.²⁷⁶ Till de remissinstanser som var positiva men samtidigt hade vissa betänkligheter hörde Polismyndigheten och Kriminalvården. Polismyndigheten uttryckte att den fann det oklart hur utredningen menade att förslaget om en lagstadgad rätt till vistelse med andra skulle fungera i praktiken när det handlar om intagna med restriktioner. Om inte åklagaren ges någon form av "vetorätt" befarade Polismyndigheten att det finns en risk att restriktioner inte får någon praktisk betydelse.²⁷⁷ Kriminalvården delade utredningens bedömning att det behöver vidtas åtgärder för att motverka isoleringen av häktade och hade inget att invända mot en rätt till fyra timmars vistelse med annan varje dag för barn. Dock yttrade myndigheten att en sådan förändring skulle förutsätta omfattande resursförstärkningar och en realistisk genomförande-

²⁷² Yttrande Kriminalvården.

²⁷³ Yttrande Statens institutionsstyrelse.

²⁷⁴ Yttrande Civil Rights Defenders.

²⁷⁵ SOU 2016:52, s. 155 f.

²⁷⁶ Yttrande Civil Rights Defenders.

²⁷⁷ Yttrande Polismyndigheten.

plan. Kriminalvården uttryckte vidare att den befarade att om inte rätt förutsättningar ges är risken uppenbar att det inte blir möjligt att leva upp till lagstiftarens krav.²⁷⁸

5.5.3 Tidsgränser för häktning av barn

I likhet med häktningsreglerna för vuxna föreslogs av utredaren en längsta häktningstid även för barn. Enligt förslaget får en misstänkt som fyllt 15 men inte 18 år vara häktad under en sammanhängande tid om högst *tre månader* fram till dess att åtal har väckts. För fortsatt häktning efter tremånadersfristen föreslogs, till skillnad från vuxna, att det ska vara *absolut nödvändigt*. För att fortsatt häktning av ett barn ska anses som absolut nödvändig ska det dels finnas sådana skäl som anses som *synnerliga*, dels ska beaktas de tillkommande faktorer som gör långvarig häktning av barn särskilt olämplig.²⁷⁹ Om det är absolut nödvändigt med fortsatt häktning föreslås ingen ytterligare tidsgräns utan den längsta tiden den misstänkte kan vara häktad får styras av proportionalitetsprincipen.²⁸⁰

Vad som utgör synnerliga skäl för förlängning bör enligt utredaren inte preciseras närmre i lagtexten då det är svårt att uttömmande förutse varje situation som kan ligga till grund för utökad häktningstid. Omständigheter som däremot typiskt sett skulle kunna utgöra synnerliga skäl är om det misstänkta brottet har ett mycket högt straffvärde och är särskilt svårutrett. Som exempel nämns av utredaren när brottsligheten har internationella kopplingar eller brottet har begåtts i organiserad form. Även den misstänktes eget agerande kan i undantagsfall göra att det föreligger synnerliga skäl för förlängd häktning.²⁸¹ Så kan exempelvis vara aktuellt om den misstänkte medvetet saboterar utredningen eller i utredningens slutskede begär nya utredningsåtgärder som likväl hade kunnat begäras tidigare.²⁸²

Mottagandet i de olika remissinstanserna var i stort positivt. Framför allt remisslämnande domstolar och Sveriges advokatsamfund yttrade däremot tvekel över rekvisitet *absolut nödvändigt*. Malmö tingsrätt avstyrkte användningen av rekvisitet med motiveringen att det saknas någon etablerad innebörd av det.²⁸³ Liknande kritik yttrades av Helsingborgs tingsrätt och Umeå tingsrätt.²⁸⁴ Sveriges advokatsamfund yttrade att det finns en risk för tillämpningsproblem och oklarheter med olika begreppsbildningar om det införs ett rekvisit som inte är vedertaget.²⁸⁵

²⁷⁸ Yttrande Kriminalvården.

²⁷⁹ SOU 2016:52, s. 116–119.

²⁸⁰ Ibid. s. 117.

²⁸¹ Ibid. s. 118.

²⁸² Ibid. s. 193.

²⁸³ Yttrande Malmö tingsrätt.

²⁸⁴ Yttrande Helsingborgs tingsrätt; Yttrande Umeå tingsrätt.

²⁸⁵ Yttrande Sveriges advokatsamfund.

Avseende tidsgränsen i sig yttrade Åklagarmyndigheten att den tillstyrkte förslaget. I relation till det yttrades att i de fall när barn är häktade längre än tre månader rör det sig i regel om så allvarlig brottslighet att det ändå är absolut nödvändigt med en förlängning. Enligt Åklagarmyndigheten påverkas häktningstidernas längd av såväl de brottsutredande myndigheternas resurser som externa faktorer. Därav var myndighetens slutsats att en reglering av häktningstidernas längd inte torde ha någon självständig betydelse.²⁸⁶ Såväl Barnombudsmannen som Stockholms universitet tillstyrkte en tidsgräns för häktning av barn, men yttrade att gränsen bör sättas till högst 30 dagar. Den föreslagna gränsen motiverades med att det är vad som krävs för att Sverige ska uppfylla barnkonventionens krav fullt ut.²⁸⁷ Civil Rights Defenders yttrade att den eventuella förlängningen vid absolut nödvändighet förslagsvis borde få vara högst ytterligare tre månader.²⁸⁸ Liknande yttrande skedde från Stockholms universitet som yttrade att det bör övervägas att införa en absolut tidsgräns vid förlängning. Remissinstansen yttrade även en oro över att det enkom föreslås en tidsgräns för häktning, inte för restriktioner och isolering i sig.²⁸⁹ Enligt Sveriges advokatsamfund riskerar ”ventilen” för fortsatt häktning att innebära att den används i ett stort antal fall, sett utifrån vad som exemplifieras som skäl för förlängning. Enligt remissinstansen måste ”ventilen” begränsas betydligt mer än vad som föreslås för att den ska få någon praktisk effekt.²⁹⁰

5.6 Vägen från förslag till riksdagsbeslut

Efter lagrådsremiss och yttrande utmynnade betänkandet i propositionen *Effektiva hantering av häktningar och minskad isolering*.²⁹¹ I propositionen behandlades inte de föreslagna alternativen till häktning över huvud taget. Det är dock tveksamt om alternativen hem- och områdesarrest, för det fall att de införts, hade medfört minskad häktning av just barn. Kraven för att häkta barn är högt ställda; i regel handlar det om misstänkt allvarlig brottslighet med påstådd kollusionsfara. Häktas ett barn på grund av kollusionsfara är därmed inte alternativen om frihetsberövande åtgärd i hemmet möjlig.

Inte heller utredarens förslag om placering av barn i särskilda ungdomshem i stället för häkte omnämndes i propositionen. Även om placering i särskilda ungdomshem utgör ett frihetsberövande torde det ändå vara en mer barnvänlig miljö. En placering i ungdomshem torde öka möjligheterna till fullgod skolgång, minska isoleringen och ge barnet möjlighet att träffa särskilt utbildad personal. Förslaget fick viss kritik från vissa instanser, det är däremot anmärkningsvärt att regeringen inte ens övervägde det som alternativ till placering i häkte eller uttalade att den har för avsikt att utreda det vidare. Genom att regeringen valde att varken gå vidare med placering i ungdomshem eller

²⁸⁶ Yttrande Åklagarmyndigheten.

²⁸⁷ Yttrande Barnombudsmannen; Yttrande Göteborgs universitet.

²⁸⁸ Yttrande Civil Rights Defenders.

²⁸⁹ Yttrande Stockholms universitet.

²⁹⁰ Yttrande Sveriges advokatsamfund.

²⁹¹ Prop. 2019/20:129.

de andra alternativ som föreslogs av utredaren, föreslogs det inte några alternativ till häktning. Avsaknaden av nya alternativ går stick i stäv med internationella rekommendationer.

I enlighet med utredningen föreslogs däremot att rätten ska besluta vilka slags restriktioner åklagaren får ge en misstänkt, att åklagaren ska redovisa en tidsplan för förundersökningen men däremot inte att domstolen behöver motivera restriktionsbeslutet. Regeringen uttalade även att det inte var aktuellt att avskaffa tvåårsregeln. I propositionen föreslogs i enlighet med utredningen en längsta häktningstid för såväl vuxna som unga misstänkta.²⁹² Att tvåårsregeln inte avskaffas är inte avgörande vid häktning av barn. Som redogjorts för tidigare spelar tvåårsregeln betydligt mindre roll vid häktning av barn. Att rätten ska pröva *vilka* restriktioner som får meddelas förefaller rimligt. Den tidigare gången där åklagaren efter generellt beslut haft förhållandevis fria tyglar att själv besluta om vilka restriktioner den häktade beläggs med, har fått kritik internationellt. Som yttrades både i utredningen och propositionen är åklagaren part i målet, varför det är mer lämpligt att rätten tar beslutet. Det är dock tveksamt vilken skillnad det kommer att göra i praktiken. Även om de tidigare reglerna gav åklagaren visst skön i bedömningen av vilka restriktioner som skulle beläggas den enskilde, kunde beslutet om varje enskild restriktion överklagas. Därutöver kommer domstolen inte att ha mer kännedom om utredningen enligt de nya reglerna än de äldre, varför risken är att det inte inverkar nämnvärt på vilka restriktioner det beslutas om. Däremot har det ett rättsstatligt symbolvärde; den som är part i målet ska inte ha sådan bestämmanderätt som åklagaren tidigare haft. Sådana inskränkningar bör rimligtvis vara förbehållna rätten.

För att häktade barn inte ska vara isolerade föreslog regeringen att den som är under 18 år och häktad ska ha rätt till isoleringsbrytande aktiviteter minst fyra timmar per dag.²⁹³ Regeringens förslag överensstämde med utredningens förslag i stort. Däremot valdes en annan lagteknisk lösning såtillvida att det föreslogs att det häktade barnet ska ha rätt att vistas med *personal* eller *någon annan* under minst fyra timmar per dag. Valet av lagteknisk lösning motiverades med att häktade barn i första hand bör vistas med kriminalvårdare som är vana att möta barn i den påfrestande situation häktning innebär. Regeringen poängterade dock att inget hindrar att kontakter äger rum med andra frihetsberövade barn och andra kontakter som det finns förutsättningar för. Avgörande är att kontakten är sådan att den är att betrakta som isoleringsbrytande. Regeringen hänvisade till att det enligt internationella definitioner då krävs att det är fråga om mänskliga kontakter som är meningsfulla. Avslutningsvis yttrade regeringen att rätten för ett barn att vistas med personal eller någon annan i minst fyra timmar varje dag är av sådan vikt för barnet att den bör gälla utan undantag. Det poängterades att den mänskliga kontakten utgör just en *rättighet* för barnet och inte någon skyldighet. Barnet kan således avstå från rätten att vistas med personal eller annan om det önskar så.²⁹⁴ Den lagtekniska lösningen som valdes förefaller rimlig sett till hur häktningsinstitutet

²⁹² Prop. 2019/20:129, s. 1.

²⁹³ Ibid. s. 40.

²⁹⁴ Ibid. s. 43.

fungerar. Barn som är häktade är i regel ålagda restriktioner varför det kan finnas svårigheter att låta ett restriktionsbelagt barn träffa andra häktade. Om så är fallet ska även beaktas att det är få barn som är häktade. Häktade barn ska hållas åtskilda från häktade vuxna varför det är rimligt att det i många fall rent praktiskt kan vara svårt att genomföra kontakt med andra barn. Vidare ska beaktas att det även sker att flickor häktas, om än ovanligare än att så sker av pojkar. Huvudregeln enligt häkteslagen är att en intagen inte får placeras så att hen vistas med intagna av motsatt kön. Risken är därmed att häktade flickor i mindre utsträckning skulle ha möjlighet att träffa andra häktade av samma kön. Att häktade barn i första hand ska träffa personal för att bryta isoleringen torde därmed borga för att så sker även i praktiken.

I fråga om tidsgränser för häktning av barn föreslogs att en misstänkt som inte har fyllt 18 år när häktningsbeslutet verkställs ska få vara berövad friheten som häktad under en sammanhängande tid om högst tre månader fram till dess att åtal har väckts. Regeringens förslag överensstämde i stort med utredningens, med skillnaden att tidsfristen föreslogs få överskridas vid *synnerliga skäl*.²⁹⁵ Som skäl till att regeringen inte följde utredningens förslag att det ska vara *absolut nödvändigt* var utifrån kritiken från remissinstanserna. Enligt regeringen kan införandet av ett rekvisit som inte är vedertaget leda till tillämpningssvårigheter. De skilda tidsgränserna för vuxna och barn ansågs som en tillräcklig markering för barns särställning i sammanhanget.²⁹⁶ Som kommentar på det vissa remissinstanser yttrat om att tidsgränsen bör vara högst 30 dagar för att Sverige ska leva upp till barnkonventionen, uttalade regeringen att det inte finns något sådant krav i konventionen. Enligt regeringen anges i konventionen att ett frihetsberövande av barn ska ske för kortast lämpliga tid. Att ett barn ska åtalas och ställas inför rätta inom 30 dagar efter att frihetsberövandet påbörjades utgör endast en rekommendation från barnrättskommittén. Även om kommitténs rekommendationer utgör ett stöd och vägledning för tolkning och tillämpning av konventionen är det ingen rättskälla och inte juridiskt bindande för konventionsstaterna. Enligt regeringen skulle en så snäv tidsgräns påverka ungefär hälften av alla häktade barn och skulle riskera att ha en negativ inverkan på förutsättningarna att utreda och lagföra brott. Även om det är mycket angeläget att barn är häktade under så kort tid som möjligt kan enligt regeringen en sådan ordning inte godtas.²⁹⁷

Regeringens bedömning om vad som utgör isolering och när den finner det rimligt visar på den svårighet som ställs vid tolkningen av barnkonventionen och som lyfts i tidigare kapitel. Då grundsyftet med det direktiv som gavs till en särskild utredare var att färre barn ska häktas och isoleras uppkommer naturligt frågan om så alltfjämt är fallet. Genom en längsta gräns om 30 dagar, vilket rekommenderats såväl av barnrättskommittén som ett par remissinstanser, skulle häktningstiderna för upp emot hälften av de häktade barnen påverkas. Det ska även uppmärksammas att i de nya reglerna saknas en distinktion mellan häktad och häktad med restriktioner. En längsta tidsgräns om tre månader medför därmed att den misstänkte kan vara belagd med restriktioner

²⁹⁵ Prop. 2019/20:129, s. 17.

²⁹⁶ Ibid. s. 22.

²⁹⁷ Ibid. s. 20.

under lika lång tid. När det gäller barn är det snarare regel än undantag att restriktioner meddelas.

I bedömningen av vad som utgör sådana synnerliga skäl att fortsatt häktning utöver tremånadersgränsen är för handen, uttalade regeringen att en prövning måste göras utifrån förhållandena i det enskilda fallet. Regeringen hänvisade till de exempel som framkom i utredningen om vad som *typiskt sett* kan utgöra synnerliga skäl.²⁹⁸ Flera remissinstanser hade i sina yttranden hänvisat till att väntetiderna hos NFC utgör ett av skälen till att häktningstiderna drar ut på tiden. Enligt regeringen är det viktigt att hanteringen av forensiska utredningar inte leder till att häktningstiderna blir omotiverat långa. För att motverka det hänvisades till de åtgärder som vidtagits, men att hanteringen hos NFC trots det kan ha inverkan på hur långvarig en häktning blir. Enligt regeringen är det inte heller otänkbart att väntetider hos NFC kan utgöra sådana synnerliga skäl att en häktning kan fortsätta efter tremånadersgränsen. Det ansågs däremot inte möjligt att säga att så alltid är fallet utan det får avgöras i det enskilda fallet med beaktande av samtliga relevanta omständigheter.²⁹⁹

I kölvattnet av att propositionen lämnades över till riksdagen har debatten om framför allt ett införande av tidsgränser för häktning av barn tagit vid. I media har såväl åklagare som oppositionspolitiker varit starkt kritiska. Enskilda åklagare har i media gett uttryck för åsikten att en tremånadersgräns vid häktning av barn skulle få till följd att fler i åldersgruppen skulle hamna i tung kriminalitet. Som anledning därtill har angetts att det finns en risk att barn utnyttjas av kriminella nätverk om det finns tidsgränser.³⁰⁰ Av åklagare i media har även uttryckligen angetts att arbetet med att utreda och lagföra brott ska gå före tidsgränserna för häktning.³⁰¹ I en motion från Moderaterna föreslås, stick i stäv med propositionen, att tidsgränser för häktning av barn inte ska införas.³⁰² I stället föreslås att häktning av barn ska ske i *fler fall* än idag genom att sänka gränsen för när unga ska kunna häktas.³⁰³ Samma åsikt framförs i en motion från Sverigedemokraterna.³⁰⁴ I en senare motion från Moderaterna upprepas att ingen tidsgräns för häktning av barn ska införas, med argumentet att det troligtvis skulle innebära att fler ungdomar hamnar i tung kriminalitet.³⁰⁵

Den 7 april 2021 hölls slutdebatt i riksdagen avseende lagförslaget. I fråga om häktningstider för barn beslutades om en längsta tidsgräns om tre månader fram till dess att åtal väckts, dock med möjlighet till förlängning vid synnerliga skäl. Vidare beslutades att rätten ska besluta om restriktioner samt att häktade barn ska ha rätt att vistas med personal eller någon annan i minst fyra timmar per dag. Det beslutades även om ökade möjligheter till kombinerade

²⁹⁸ Prop. 2019/20:129, s. 22–23.

²⁹⁹ Ibid. s. 23–24.

³⁰⁰ ”Kortare häktningstid gör fler unga kriminella”, Aftonbladet, publicerad 2020-06-17.

³⁰¹ ”Låt åklagare vara åklagare och behåll nuvarande häktningsregler”, Dagens juridik, publicerad 2020-04-03.

³⁰² Motion 2019/20:3589, s. 1.

³⁰³ Ibid. s. 3.

³⁰⁴ Motion 2020/21:638, s. 5.

³⁰⁵ Motion 2020/21:3294, s. 9.

häktning- och huvudförhandlingar och att rätten, i stället för åklagaren, ska fatta beslut om varje enskild restriktion. Samtliga ändringar beslutades att träda i kraft den 1 juli 2021.³⁰⁶ Avseende tidsgränser för häktning av barn fanns en majoritet bestående av Socialdemokraterna, Centerpartiet, Vänsterpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet. Förslaget röstades emot av Moderaterna, Sverigedemokraterna och Kristdemokraterna. Att rätten, i stället för åklagaren, ska besluta om restriktioner röstade samtliga partier för, förutom Sverigedemokraterna. Övrigt som antogs, däribland att barn ska ha rätt till minst fyra timmars daglig kontakt med personal eller annan beslutades genom acklamation.

³⁰⁶ Rskr. 2020/21:244; Justitiekommitténs betänkande 2020/21:JuU43.

6 Avslutande analys

6.1 Inledning

Inledningsvis redogjordes för uppsatsens övergripande syfte; att beskriva de nya häktningsreglerna för barn och undersöka om de är tillräckliga för att Sverige inte ska få fortsatt kritik från Europarådets tortyrkommitté (CPT), FN:s antitortyrkommitté och dess underkommitté (CAT/SPT) samt barnrättskommittén. I syftet ingick även att undersöka om inkorporeringen av barnkonventionen i svensk rätt inneburit någon skillnad vid häktning av barn. De frågor som ställdes var:

- Är de nya häktningsreglerna för barn tillräckliga för att undslippa fortsatt kritik från internationella konventionskommittéer?
- Har barnkonventionens inkorporering i svensk lag inneburit någon skillnad vid häktning av barn?

Genom uppsatsen har det skett viss löpande analys. En stor del av analysen ligger däremot i uppsatsens struktur. Tanken med detta avslutande kapitel är att samla ihop såväl den löpande som strukturella analysen och sätta samman den till en avslutande sådan. Genom den uppsamlade och avslutande analysen uppfylls uppsatsens syfte och frågeställningarna besvaras.

6.2 De nya reglerna i förhållande till den internationella kritiken

Den kritik Sverige tilldelats avseende häktningsinstitutet har varit dels allmän, dels avsett barn specifikt. Av naturliga skäl har all kritik från barnrättskommittén avsett barn. Europarådets tortyrkommitté och FN:s antitortyrkommitté har i grund och botten en mer generell inriktning där mycken kritik och många rekommendationer avser häktning av såväl barn som vuxna. Det kan dock märkas att alla kommittéerna, åtminstone på senare år, valt att uttala sig även om häktning av barn specifikt.

Kritiken med därpå följande rekommendationer från Europarådets tortyrkommitté har framför allt avsett den höga restriktionsanvändningen av häktade. När det gäller häktning av barn har det särskilt uttalats kritik över att en stor andel av dessa beläggs med restriktioner med isolering som följd. Kommittén har varit hård i sin kritik och beskrivit det som en *drakonisk* åtgärd att placera så unga barn som 15 år under förhållanden av isolerande karaktär. För att motverka häktningens allvarliga och skadliga effekter har det därför rekommenderats att barn inte ska placeras i häkte utan på ungdomshem. I Sveriges svar på kritiken har hänvisats till utarbetandet av riktlinjer från Riksåklagaren och framför allt två utredningar. Dels den utredning om förändring av häktningens institut som uppsatsen analyserar, dels en utredning om modernisering

och effektivisering av straffprocessen i stora brottmål. Det faktum att merparten av de barn som häktas beläggs med restriktioner nämns inte i svaret. Restriktionsbeläggningen av barn diskuteras inte heller i propositionen utan snarare förklaras utifrån Åklagarämbetets syn; barn häktas endast i undantagsfall när det är fråga om misstanke om mycket allvarlig brottslighet med en överhängande risk att brottsutredningen försvåras. I de fallen är det även behövligt med restriktioner. I propositionen hänvisar regeringen till Åklagarmyndighetens förklaring. Däremot diskuteras inte *hur* restriktionsanvändningen vid häktning av barn i praktiken ska minskas. Det anges å ena sidan att det är angeläget att minska häktningstiderna, å andra sidan att så inte får ske genom att möjligheten att utreda och lagföra brott påverkas negativt. Det görs inte heller någon distinktion mellan häktning och häktning med restriktioner.

De ändringar av häktningsinstitutet som nu beslutats av riksdagen är inte i linje med den kritik och de rekommendationer Sverige fått från Europarådets tortyrkommitté. Det finns inget reellt förslag för att minska restriktionsanvändningen per se. Riktlinjer från Riksåklagaren är något som åberopats redan vid tidigare rapporter och Sverige fått kritik för att det inte påverkar beläggningen märkbart. En av rekommendationerna från Europarådets tortyrkommitté var att barn över huvud taget inte ska placeras i häkte utan på särskilda ungdomshem. Så föreslogs av utredaren, bland annat med hänvisning till den mottagna kritiken. Ett förslag regeringen däremot valde att inte gå vidare med. För att motverka isoleringen av häktade rekommenderar Europarådets tortyrkommitté att intagna generellt ska ha möjlighet att vistas utanför cellen minst åtta timmar per dag med möjlighet till meningsfulla aktiviteter. Redan i svaret från Sverige hänvisades till att Sverige ansåg rekommendationen som orealistisk. I stället för att sträva efter att uppnå de rekommendationer som ställts, valde Sverige att hänvisa till att en allmänt vedertagen definition av isolering är att en individ är instängd och berövad all mänsklig kontakt i 22–24 timmar per dag. Den ändring det nu beslutats om, enligt vilken barn ges en rätt till mellanmänsklig kontakt om fyra timmar per dag är en förbättring i förhållande till tidigare, däremot inte i linje med Europarådets tortyrkommittés rekommendationer.

Kritiken och rekommendationerna från FN:s antitortyrkommitté (inklusive underkommittén till tilläggsprotokollet) har även den avsett långvariga vistelser i häkte med restriktioner. Kommittén har dessutom kritiserat systemet för beviljande av restriktioner; rekommendationen innebär att rätten ska besluta om varje enskild restriktion, inte åklagaren efter ett generellt godkännande. Det nu beslutade *är* i linje med rekommendationen. Med ikraftträdande sommaren 2021 ska rätten besluta om varje enskild restriktion. Huruvida det i praktiken kommer att innebära att färre restriktioner meddelas får anses tveksamt. Redan i det nu rådande kan den misstänkte begära att de restriktioner åklagaren beslutat om ska omprövas av rätten. Sett till hur många barn som beläggs med restriktioner förefaller det inte att ha gjort någon skillnad. Den ”fördel” som finns är snarare av rättsstatlig symbolkaraktär; inskränkningar i kontakter med omvärlden är väldigt ingripande. I en rättsstat bör sådana beslut vara förbehållna rätten, inte åklagaren som rent faktiskt är part i målet.

FN:s antitortyrkommitté har i sin kritik varit tydlig med att Sverige bör avskaffa isoleringen av minderåriga helt och att frihetsberövande åtgärder av minderåriga ska användas som en sista utväg. Kommittén uttryckte i den senaste rapporten en oro över avsaknaden av tidsgränser och över att alternativ till häktning sällan utnyttjas. Kommittén definierar isolering i enlighet med så som FN:s specialrapportör gjort; den som är instängd och berövad all mänsklig kontakt i 22–24 timmar per dag är att anse som isolerad. Från och med sommaren 2021 har häktade barn, trots restriktioner, rätt att träffa personal eller annan minst fyra timmar per dag. Ändringen är i linje med uppmaningen att Sverige ska upphöra med isoleringen av barn och ett stort framsteg. Däremot finns det inget som gör att *färre* barn kommer att häktas i de nya reglerna. Inga av de alternativ till häktning som föreslogs av utredaren (varken de allmänna eller placeringen av barn i särskilda ungdomshem) godtogs av regeringen. Införandet av tidsgränser är även det i linje med FN:s antitortyrkommittés rekommendationer. Huruvida tidsgränserna kommer att göra någon nytta i praktiken analyseras särskilt nedan under separat rubrik. Sammantaget är de nyligen beslutade förändringarna mer i linje med rekommendationerna från FN:s antitortyrkommitté än med rekommendationerna från Europarådets tortyrkommitté. Däremot uppfyller förändringarna inte rekommendationerna fullt ut i något av fallen. FN:s antitortyrkommitté är tydliga i dess rekommendationer med att häktning ska ske som en sista utväg och att alternativ till häktning först ska övervägas. I Sverige krävs det i sig synnerliga skäl för häktning av barn. Sett till den kritik Sverige fått under lång tid kan inte synnerliga skäl anses som synonymt med en sista utväg. Om så vore fallet hade kritiken inte uttalats från första början.

Barnrättskommittén har barnkonventionen som utgångspunkt i den kritik och de rekommendationer som tilldelas medlemsstaterna. Kritiken mot Sverige har även i detta fall avsett isoleringen av häktade barn, avsaknaden av alternativ till häktning och skillnaden av tillgång till utbildning mellan olika häkten. Barnrättskommittén har varit tydlig i sin kritik avseende isolering av barn; Sverige har rekommenderats att omgående bryta isoleringen för alla barn och att lagstifta om ett förbud mot sådan. Även barnrättskommittén utgår från samma definition av vad som utgör isolering som FN:s antitortyrkommitté, varför det som träder i kraft till sommaren är i linje med rekommendationerna. Som redogjort för redan tidigare har inga nya alternativ till häktning införts, varför rekommendationerna i detta fall inte uppfylls i den delen. I de nya reglerna har det beslutats om en tidsgräns om tre månader för barn, vilket får anses att, åtminstone vid en första anblick, uppfylla rekommendationerna. Även barnrättskommittén hänvisar till att häktning ska användas som en sista utväg och under kortast möjliga tid. Resonemanget bli därmed det samma som i förhållande till FN:s antitortyrkommitté; enbart att det i Sverige krävs synnerliga skäl är inte tillräckligt för att uppfylla rekommendationen. Av barnrättskommitténs allmänna kommentarer föreslås att ett barn ska åtalas och ställas inför rätta inom 30 dagar efter att frihetsberövandet påbörjades. Gränsen om 30 dagar är således vad som vore rimligt som tidsgräns i förhållande till kommitténs rekommendation om tidsgränser och att häktning ska

ske under kortast möjliga tid. I propositionen kommenterade däremot regeringen det med att en så snäv tidsgräns skulle påverka ungefär hälften av alla häktade barn och skulle riskera att ha en negativ inverkan på förutsättningarna för att utreda och lagföra brott. I detta kan skönjas att regeringen strävar mot att uppfylla de internationella konventionerna men att det ställs mot det brottsutredande arbetet som anses väga tyngre.

6.3 Betydelsen av tidsgränser

En begränsning av häktningstiderna har som synes efterlysts av såväl FN:s antitortyrkommitté som barnrättskommittén. Tidsgränserna har även debatterats flitigt och flera riksdagspartier har varit starkt kritiska mot ett införande av sådana. Från och med den 1 juli 2021 får ett barn häktas under en sammanhängande tid om som längst tre månader fram till dess att åtal har väckts. I bestämmelsen finns däremot en ”säkerhetsventil” innebärande att häktningen får förlängas vid synnerliga skäl.

På ytan förefaller det som att ett införande av tidsgränser är i linje med den internationella kritiken och de rekommendationer som följt av den. Frågan är däremot om det i praktiken kommer att medföra någon skillnad. Under år 2020 häktades 121 barn, varav nästan hälften (52) var häktade längre tid än 30 dagar. Häktning i mer än tre månader var endast aktuellt i ett fåtal fall. Efter tre månader hade ungefär 90 procent av häktningarna redan upphört. Det är därmed endast ett fåtal barn som *eventuellt* omfattas av tidsgränsen om tre månader. Att endast ett fåtal barn skulle kunna påverkas är i sig inte negativt. Kan ändringen medföra att de barn som i nuläget är häktade mer än tre månader inte fortsatt häktas, är det givetvis ett framsteg. Huruvida de barn som i nuläget är häktade mer än tre månader i praktiken kommer att omfattas av de nya reglerna är däremot beroende av säkerhetsventilen. Som exempel på synnerliga skäl för förlängning av häktningstiden har lagstiftaren angett om det misstänkta brottet har ett mycket högt straffvärde och är särskilt svårutrett och organiserad brottslighet. Regeringen har dessutom uttalat att det inte kan uteslutas att långa väntetider hos NFC kan utgöra synnerliga skäl för förlängning av häktningstiderna. De barn som i dagsläget är häktade mer än tre månader är barn som är häktade på grund av misstanke om väldigt allvarlig brottslighet. I vissa fall kombineras det med att häktningen förlängs på grund av att det inväntas analyser från NFC. Risker är därmed stor att de barn som i nuläget är häktade mer än tre månader inte kommer att träffas av de nya reglerna. Slutsatsen stärks av bland annat det remissyttrande Åklagarmyndigheten lämnade. Remissinstansen avstyrkte inte tidsgränser för barn på grund av att när det handlar om häktning längre än tre månader rör det sig i regel om så allvarlig brottslighet att det kommer att vara nödvändigt med förlängning och att tidsgränserna därmed inte har någon självständig betydelse. En svaghet med tidsgränserna för häktning av barn är dessutom att när rätten väl beslutat om en förlängning utöver de tre månaderna finns det ingen bortre tidsgräns. Då gäller åter igen att gränsen får sättas utifrån en proportionalitetsbedömning.

I den kommande förändringen med ett införande av tidsgränser ska noteras att det saknas en distinktion mellan häktning och häktning med restriktioner. Mycken kritik Sverige fått vidkännas har avsett den väldigt ingripande restriktionsanvändningen. Även om det samtidigt införs en rätt för barn med en mellanmänsklig kontakt fyra timmar per dag är restriktionerna betydligt mer ingripande än häktningen i sig. Avsaknaden av distinktion kan därmed innebära häktning med restriktioner under lika lång tid som den bortre tidsgränsen tillåter.

6.4 Barnkonventionens inverkan

Barnkonventionen har varit tillämplig i Sverige i drygt 30 år på konventionsrättslig grund. Den 1 januari 2020 inkorporerades konventionen i svensk rätt och utgör sedan dess svensk lag. Regeringens syfte med inkorporeringen var bland annat att påverka såväl befintlig som ny lagstiftning. Dess status som lag gör det även möjligt att åberopa konventionen direkt i mål och ärenden som rör barn. Inkorporeringen är däremot inte oproblematiserad. Barnkonventionen är svårtillämpad och kritik mot inkorporeringen uppkom bland annat från Lagrådet som avstyrkte att sådan skulle ske. Såväl ur Lagrådets yttrande som i doktrinen kan skönjas kritik om att konventionens artiklar är allt för allmänt formulerade för en direkt tillämpning i enskilda fall. Att barnkonventionens artiklar är allmänt formulerade kan, till viss del, utgöra en styrka. Det gör att konventionen kan tillämpas i alla länder, trots de skillnader i förutsättningar som finns.

Den allmänna utformningen av konventionens artiklar utgör däremot även konventionens svaghet. I synnerhet när den inkorporerats till lag. I uppsatsen har redogjorts för fyra grundartiklar som är möjliga att tillämpa var för sig och som kan vara aktuella vid häktning av barn. Utöver de fyra grundartiklarna har det redogjorts för två artiklar som direkt tar sikte på frihetsberövande och straffprocess. De fyra grundartiklarna ska, enligt FN:s barnrättskommitté, användas vid tolkningen av konventionens övriga artiklar. Alla redovisade artiklar skulle kunna göra skillnad för när barn får häktas och under vilka förhållanden så får ske. Sett till att konventionen inkorporerats till svensk lag kan artiklarna påverka befintlig lagstiftning, likväl som att de kan åberopas direkt i det enskilda fallet. Problemet är däremot tolkningen. Av artiklarna framkommer exempelvis att barnets bästa ska komma i främsta rummet samt att ett frihetsberövande ska ske under kortast möjliga tid. Vad som *är* barnets bästa och när det får vika för andra intressen är däremot oklart. I samband med att barnkonventionen inkorporerades till lag godkändes samtidigt en ny översättning till svenska. Översättningen ansågs av regeringen motsvara konventionens original lydelse bättre än den föregående. Av den nya översättningen framkommer att trots att barnets bästa är ett viktigt intresse, kan det finnas andra intressen som väger tyngre. I praktiken är det tillräckligt att det beskrivs *hur* barnets bästa undersökts, bedömts och *vilken* vikt som fästs vid det i beslutet. Det krävs inte att beslutet verkligen *är* för barnets bästa. Likväl framkommer det inte vad som är kortast möjliga tid för ett frihetsberövande. Av barnrättskommitténs rekommendationer följer att ett frihetsberövat barn

bör åtalas och ställas inför rätta inom 30 dagar efter att frihetsberövandet påbörjades. Kommitténs rekommendationer skulle kunna användas som ledning; däremot utgör de inte någon bindande rättskälla. Det innebär att konventionsstaterna kan beakta dessa i sin tolkning men inte är skyldiga att följa dem. Att så även sker kan noteras vid Sveriges tolkning av konventionen. Just i tolkningen av vad som utgör kortast möjliga tid för frihetsberövande, har regeringen varit tydlig med att poängtera att barnrättskommitténs rekommendationer saknar folkrättslig status som rättskälla.

Barnkonventionens syfte är gott; tanken är att skydda barn och att skapa förpliktelser för de anslutna staterna. En konvention som däremot är så öppet hållen, med möjlighet till många olika tolkningar, gör i praktiken inte den skillnad det är tänkt. Som lag blir den rent symbolisk. Inkorporeringen av barnkonventionen i svensk rätt ger i praktiken inte större skydd än när svenska åtaganden vilade på konventionsrättslig grund. I fråga om häktning av barn blir det ingen skillnad, så länge den inte tolkas mer i enlighet med barnrättskommitténs rekommendationer. Barnkonventionen har i det nya förslaget om häktning av barn inneburit en förbättring i avseendet att barn inte längre får hållas isolerade, utan har rätt till mellanmänsklig kontakt om minst fyra timmar per dag. Tolkningen och förändringen hade dock kunnat ske oaktat av om konventionen inkorporerats eller ej.

Till skillnad mot Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna saknas för barnkonventionen en internationell klagomekanism. Sverige har inte tillträtt barnkonventionens tredje tilläggsprotokoll med möjlighet för barn att vända sig direkt till barnrättskommittén. Även om så skulle ske är kommitténs beslut, i likhet med dess rekommendationer, inte bindande för medlemsstaterna. Det utgör en distinktion mot Europakonventionen; den som anser sig fått sina rättigheter kränkta och uttömt alla inhemska rättsmedel kan vända sig till Europadomstolen för prövning. Den möjligheten saknas när det gäller barnkonventionen. I praktiken saknas det internationell överinstans som prövar och utvecklar praxis för konventionen. Barnkonventionens öppna hållning ger därmed medlemsstaterna ett stort skön i bedömningen av vilken tolkning den ska ges utan möjlighet till överprövning. Vid häktning av barn innebär det i praktiken ingen skillnad att konventionen inkorporerats i svensk rätt.

6.5 Slutord

I uppsatsen har redogjorts för den kritik Sverige genom tiderna fått vidkännas från internationella konventionskommittéer. I anslutning till redogörelsen har redogjorts för barnkonventionens inkorporering i svensk rätt. Därefter har redogjorts för framväxten av nya regler för häktning av barn, vilka är tänkta att träda i kraft sommaren 2021. För att besvara uppsatsens frågor och uppfylla dess syfte har de nya reglerna ställts i relation till den internationella kritiken. Samtidigt har det redogjorts för barnkonventionens inkorporering i svensk rätt och den problematik dess allmänna hållning skapar.

När en konventionsstat får vidkännas kritik och får motta rekommendationer är det för att den internationella kommittén anser att staten inte uppfyller sina folkrättsliga förpliktelser om mänskliga rättigheter. De rekommendationer som ges, exempelvis ett inrättande av tidsgränser, bör ses som verktyg för att komma åt de problem som uppmärksammats. Det torde däremot vara fullt möjligt att en medlemsstat som *inte* har exempelvis kodifierade tidsgränser ändå uppfyller de internationella förpliktelserna. Likväl som att ett införande av rekommendationer inte alltid behöver innebära att ett problem löses. Det senare kan skönjas i de nya reglerna för häktning av barn i Sverige. Utåt sett, i förhållande till den internationella kritiken, kan Sverige nu stoltsera med att den åtminstone till viss del tagits på allvar. Det torde innebära att den internationella kritiken åtminstone tillfälligt kan avta. När däremot det praktiska utfallet utvärderas kommer den att återkomma. Med all sannolikhet kommer den nya lagstiftningen varken leda till att färre barn häktas eller att häktningstiderna minskas.

I såväl utredning som proposition ställs å ena sidan en begränsning av häktningstiderna mot, å andra sidan möjligheterna att utreda och lagföra brott. I praktiken innebär det i en stor del av fallen att väntetider hos NFC och resursbrister ställs mot mänskliga rättigheter. Hur många barn som häktas och beläggs med restriktioner handlar i grund och botten inte om resurser utan om synsätt. I svensk rätt saknas sådant synsätt; det brottsutredande arbetet ställs ofta felaktigt mot de mänskliga rättigheterna och används för att *legitimera* långa häktningstider. Det kan noteras bland annat i regeringens uttalande om att en tidsgräns om 30 dagar skulle påverka upp emot hälften av de häktade barnen. En sådan gräns kunde enligt regeringen inte godtas, med hänvisning till inverkan på förutsättningarna att utreda och lagföra brott. Även säkerhetsventilen för förlängning visar på rådande synsätt. Dels införs det en bortre tidsgräns som omfattar få barn, dels är dessa barn häktade på grund av sådana misstankar att det sannolikt kommer finnas synnerliga skäl till förlängning.

Häktning av den som är misstänkt för brott utgör en inskränkning i den enskildes skydd mot att frihetsberövas. Att frihetsberövas utgör i sig en börda, en ytterligare börda är det att samtidigt berövas rätten till kontakt med omvärlden. När det finns en obalans mellan grundläggande mänskliga rättigheter visavi det brottsutredande arbetet blir inskränkningen förkastlig. Vid häktning av barn är kravet högre ställt, sett till de skadliga verkningar häktningen kan ge. Vid en obalans blir den än mer förkastlig. Att minska antalet häktade barn och barn som åläggs restriktioner kommer sannolikt inte att ske genom de nya häktningsreglerna. Inte heller har det medfört någon förbättring vid häktning av barn att barnkonventionen inkorporerats i svensk rätt. Den förbättring som skett utifrån barnkonventionen är att barn inte längre får isoleras under häktningstiden. Den förbättringen vore dock möjlig oavsett om Sverige var bunden till konventionen på konventionsrättslig grund eller genom att den inkorporerats till lag.

För att minska häktningstiderna för barn är det inte tillräckligt att det införs lagstiftning som på ytan ser ut att uppfylla vad som rekommenderats internationellt. Som framgår av uppsatsen beror de långa häktningstiderna i regel inte

på den misstänkte utan på statens resursbrister. Vid statlig våldsutövning, vilken häktning är, ska resursbrister inte läggas den enskilde till last. Rådande synsätt, där statens intresse att utreda och lagföra brott ställs mot mänskliga rättigheter kommer med all sannolikhet att medföra fortsatta långa häktningstider för barn. Sett till de skadliga verkningar häktningen kan ge, blir det än mer påtagligt när det gäller barn. Den internationella kritiken kommer att återkomma i förlängningen.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013.

Bernitz, Ulf, *Finna rätt: juristens källmaterial och arbetsmetoder*, Fjortonde upplagan, Wolters Kluwer, Stockholm, 2017.

Clevesköld, Lars, Thunved, Birgit & Thunved, Anders, *Samhället och de unga lagöverträdarna*, Sjätte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2019.

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013.

Lindberg, Gunnel, *Straffprocessuella tvångsmedel: när och hur får de användas?*, Fjärde upplagan, Karnov Group, Stockholm, 2018.

Nordh, Roberth, *Tvångsmedel: kvarstad, häktning, beslag, husrannsakan m.m.*, Andra upplagan, Iustus förlag, Uppsala, 2019.

Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, 1. uppl., Norstedts juridik, Diss. Göteborg: Handelshögsk., 2003, Stockholm, 2003.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 3., [utök. och rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015.

Singer, Anna, *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*, Sjunde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2019.

Åhman, Karin, Leviner, Pernilla & Zillén, Kavot (red.), *Barnkonventionen i praktiken: rättsliga utmaningar och möjligheter*, Upplaga 1, Norstedts Juridik, Stockholm, 2020.

Elektroniska källor

Barnkonventionens tredje tilläggsprotokoll – En individuell klagomekanism för barn. [online]. Tillgänglig på: <https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionens-tredje-tillaggsprotokoll> [Hämtad 2021-05-23].

Council of Europe anti-torture Committee visits Sweden. [online]. Tillgänglig på: <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/council-of-europe-anti-torture-committee-visits-sweden> [Hämtad 2021-05-23].

Kortare häktningstid gör fler unga kriminella. [online]. Tillgänglig på: <https://www.aftonbladet.se/debatt/a/b5EAqe/kortare-haktningstid-gor-fler-unga-kriminella/> [Hämtad 2021-05-23].

Låt åklagare vara åklagare och behåll nuvarande häktningsregler. [online]. Tillgänglig på: <https://www.dagensjuridik.se/debatt/lat-aklagare-vara-aklagare-och-behall-nuvarande-haktningsregler/> [Hämtad 2021-05-23].

OHCHR Status of ratification. [online]. Tillgänglig på: <https://indicators.ohchr.org/> [Hämtad 2021-05-23].

Svenskt offentligt tryck

Propositioner m.m.

Ds 2019:23 Vägledning vid tolkning och tillämpning av FN:s konvention om barnets rättigheter.

NJA II 1943 Den nya rättegångsbalken.

Prop. 1985/86:17 Regeringens proposition om godkännande av FN-konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Prop. 1986/87:112 Regeringens proposition om anhållande och häktning, m.m.

Prop. 1988/89:124 Regeringens proposition om vissa tvångsmedelsfrågor.

Prop. 1989/90:107 Regeringens proposition om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.

Prop. 1994/95:12 Handläggning av ungdomsmål.

Prop. 1997/98:104 Behandlingen av häktade.

Prop. 2016/17:99 Vårändringsbudget för 2017.

Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.

Prop. 2019/20:129 Effektivare hantering av häktningar och minskad isolering.

Statens offentliga utredningar

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.

SOU 1984:54 Tvångsmedel - anonymitet - integritet.

SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag.

SOU 2016:52 Färre i häkte och minskad isolering.

SOU 2017:7 Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål – en bättre hantering av stora mål.

SOU 2017:98 Tidiga förhör – nya bevisregler i brottmål.

SOU 2019:38 Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg.

SOU 2020:63 Barnkonventionen och svensk rätt.

Kommittédirektiv

Dir. 2013:35 Översyn av barnets rättigheter i svensk rätt.

Dir. 2014:86 Tilläggsdirektiv till Barnrättighetsutredningen (S 2013:08).

Dir. 2015:17 Tilläggsdirektiv till Barnrättighetsutredningen (S 2013:08).

Dir. 2015:80 Färre i häkte och minskad isolering.

Dir. 2016:31 En modern brottmålsprocess anpassad även för stora mål.

Motioner

Motion 2019/20:3589 Motion till riksdagen med anledning av prop. 2019/20:129 Effektivare hantering av häktningar och minskad isolering.

Motion 2020/21:638 Kriminalvårdsfrågor.

Motion 2020/21:3294 Bekämpning av ungdomsbrottsligheten.

Riksdagsskrivelser

Rskr. 1987/88:236 Riksdagsskrivelse 1987/88:236.

Rskr. 1993/94:246 Riksdagsskrivelse 1993/94:246.

Rskr. 2017/18:389 Riksdagsskrivelse 2017/18:389.

Rskr. 2020/21:244 Riksdagsskrivelse 2020/21:244.

Remissyttranden för SOU 2016:52

Yttrande Civil Rights Defenders, dnr. 2016/701.

Yttrande Helsingborgs tingsrätt, dnr. ej angivet.

Yttrande Kriminalvården, dnr. 2016–21885.

Yttrande Malmö tingsrätt, dnr. 391–16.

Yttrande Statens institutionsstyrelse, dnr. 1.7.1-3177-2016.

Yttrande Svea hovrätt, dnr. 2016/701.

Yttrande Sveriges advokatsamfund, dnr. ej angivet.

Yttrande Umeå tingsrätt, dnr. 2016–102.

Yttrande Åklagarmyndigheten, dnr. ÅM 2016–58.

Övrigt

Häktningstider och forensiska undersökningar – Förslag för en snabbare forensisk process, Statskontoret (2016).

JO dnr. 4133–2020.

JO 1988/89 Justitieombudsmännens ämbetsberättelse 1988/89.

JO 1992/93 Justitieombudsmännens ämbetsberättelse 1992/93.

Justitiekottets betänkande 2020/21:JuU43, Effektivare hantering av häktningar och minskad isolering.

Ju2015/05664/Å Uppdrag till Statskontoret att granska hanteringen av forensiska undersökningar i ärenden med häktade personer.

KOS 2019 Kriminalvård och statistik 2019, Kriminalvården.

Kriminalvårdens budgetunderlag 2021.

Lagrådets yttrande Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter, 2017-09-06.

Polismyndighetens budgetunderlag 2021–2023, dnr A427.136/2019.

Prot. 2017/18:131 Riksdagens protokoll 2017/18:131.

RiR 2017:16 Riksrevisionen, Från spår till bevis – Polisens forensiska organisation.

RÅR 2015:1 Riksåklagarens riktlinjer gällande restriktioner och långa häktningstider.

Sveriges Domstolar budgetunderlag 2020–2022.

Åklagarmyndighetens årsredovisning 2020.

Åklagarmyndighetens årsredovisning 2019.

Åklagarmyndighetens budgetunderlag för räkenskapsåren 2021–2023 (ÅM2020-171).

Internationellt offentligt tryck

Europarådets tortyrkommitté

CPT/Inf (92) 4 Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 14 May 1991.

CPT/Inf (95) 5 Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 to 26 August 1994.

CPT/Inf (99) 4 Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 15 to 25 February 1998.

CPT/Inf (2004) 32 Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 January to 5 February 2003.

CPT/Inf (2009) 34 Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 9 to 18 June 2009.

CPT/Inf (2016) 1 Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 18 to 28 May 2015.

FN:s antitortyrkommittéer

CAT/OP/SWE/1 Report on the visit of the subcommittee on prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment to Sweden (10 September 2008).

CAT/OP/SWE/1/Add.1 Replies from Sweden to the recommendations and questions of the Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment in its report on the 1st periodic visit to Sweden (30 January 2009).

CAT/C/SWE/CO/6-7 Concluding observations on the sixth and seventh periodic reports of Sweden (12 December 2014).

CAT/C/SWE/QPR/8 List of issues prior to submission of the eighth periodic report of Sweden (14 February 2017).

CAT/C/SWE/8 Eighth periodic report submitted by Sweden under article 19 of the Convention pursuant to the optional reporting procedure, due in 2018 (21 December 2018).

FN:s kommitté för barnets rättigheter

CRC/C/15/Add.2 Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Sweden (18 February 1993).

CRC/C/15/Add.101 Concluding observations: SWEDEN (10 May 1999).

CRC/C/15/Add.248 Concluding observations: Sweden (30 March 2005).

CRC/C/SWE/CO/4 Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: Sweden (26 June 2009).

CRC/C/SWE/CO/5 Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden (6 March 2015).

CRC/C/SWE/QPR/6–7 List of issues prior to submission of the combined sixth and seventh periodic reports of Sweden (23 July 2020).

CRC/C/GC/2013/14 General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1).

CRC/C/GC/8 General comment No. 8 (2006) on the right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19; 28, para. 2; and 37, *inter alia*).

CRC/C/GC/10 General comment No. 10 (2007) Children's rights in juvenile justice.

CRC/C/GC/12 General comment No. 12 (2009) The right of the child to be heard.

CRC/C/GC/21 General comment No. 21 (2017) on children in street situations.

CRC/C/GC/24 General comment No. 24 (2019) on children's rights in the child justice system.

Övrigt

Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Note by the Secretary-General, A/66/268.

Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Note by the Secretary-General, A/63/175.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

Högsta domstolens beslut, mål nr Ö 5339–20.

NJA 1979 s. 425.

NJA 1984 s. 559.

NJA 1985 s. 56.

NJA 1987 s. 878.

NJA 1995 s. 3.

NJA 1996 s. 577.

NJA 2008 s. 81.

NJA 2015 s. 649.

NJA 2017 s. 701.